

Remete FARKAS LÁSZLÓ

ŐSMAGYARSÁG POGÁNY-NÉPIES HITVILÁGA

„Magyarság hagyománya és története” könyvsorozat VIII. kötet

Mondák, legendák, mesék és szólások emlékezetéből.
Jeles és hétköznapi hagyományok, babonák és rítusok alapján.
Tudományos leírások, néprajzi és saját gyűjtések felhasználásával.
Egykori értelmezésük és lényegük ismertetésére törekedve.
Kitérve közösség-formáló szerepükre és jelentőségükre.
Érzékelhetően bemutatva letűnt népies hitvilágunkat.
Hagyományaink megismeréséért, megőrzéséért!
Az elenyésző régi tudás felelevenítéséért!
Magyarság értékeinek megőrzéséért!

*

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	8
Feltételezések és tévedések	8
Mérlegelések és vélekedések	9
TÖRTÉNELMI HÁTTÉR.....	10
A képzelt és tapasztalt világkép elkülönülése	10
Korabeli társadalmi minták kiüresedése	10
A hitvilág kezdeti formálódása	10
Duális világkép kialakulása.....	10
Naptár megjelenése	11
Világi mintákat tükröző vallási hitvilág	11
Az egyistenhit sajátos formálódása	11
Társadalmi rend égi leképezése	11
Földi és égi „rend” összekapcsolása	11
Magyarság hitét érintő sztyeppei hatások.....	12
Férfi és nő hasonló társadalmi helyzete	12
Hitgyakorlás szabadsága	12
Materiális jellegű hitképzetek	12
Madár-totemre utaló hagyományok	13
Magyarság hitét érintő erdei hatások.....	13
Természetközeli hitvilág	13
Szarvas-totemre utaló hagyományok	13
Magyarság hitét érintő mezőiségi hatások.....	14
Vallás- és szokás-váltások.....	14
Szokás-hasonlóságok	14
Fehérló-totemre utaló hagyományok	14
Magyarság hitét érintő egyéb pogány hatások	14
Pogány-szláv hatások	14
Egyéb ókor-népszerű hatások	15
Magyarság hitét érintőlegesen befolyásoló más vallások.....	15
Kétséges ős-keresztény hasonlóságok.....	15
Nehezen igazolható egyéb vélekedések	15
Kárpát-medencei, pogány-hitvilági sajátosságok	16
Világ felosztása	17
Világkép	17
Felső-világi lények.....	17
Föld-világi lények	17
Alsó-világi lények	18
Emberi élet	18
Halál utáni élet	18
Újjászületés	18
Hitvezetők	18
Külsőség.....	19
Mitológia.....	19
Föld teremtése	19
Jelkép-állatok	20
Hit-jelleg	20
Hasonlóság	20

KORABELI TÖRTÉNELMI ÉS KRÓNIKAI HÁTTÉR.....	21
Magyarok „óhazájáról”.....	21
Kelet-Európában maradt „rég magyarokról”.....	22
A korabeli magyarság életterei.....	24
Főbb vonulási útvonalak.....	24
Ősi élettér.....	24
Ősi gazdálkodás.....	24
Utalások a régi magyarság „nyelvi rokonságára”.....	24
Finnugor nyelv-rokonság.....	25
Ugor-türk kétnyelvűség.....	25
Idegen nyelv-hatások.....	25
Hitvilági nyelv-hatások.....	25
Feltűnő „kulturális rokonságok”.....	26
EGY KÖZÉPKORI „MAGYAR SZÁRMAZÁS-ELMÉLET”.....	27
Uráli magyarok, vagyis a jugor-ugor őstörténet.....	27
Középkorban feltételezett őshaza.....	27
Vélelmezett vonulások.....	27
Nagy-Magyarország (Magna Hungaria).....	28
Krónikás őshaza.....	28
Régi Magyarország (Hungaria Antiqua).....	28
Kubáni magyarok.....	28
Történeti hasonlóságok.....	28
Kárpáti magyarok, vagyis a vengerek.....	28
Szkíta hagyomány.....	29
Epi-gravetti leszármazás.....	29
Székelyek, az utigur magyarok.....	29
Kimmer hagyomány.....	29
Jugor hagyomány.....	30
Avarok, akiket magyaroknak is neveztek.....	30
Kettős honfoglalás.....	30
Avar-magyar kapcsolat.....	30
Fehér magyarok, a névadó ugorok.....	30
Don forrás-vidéki magyarok vagy mozsarak.....	31
Levédia, és a türk-magyarok.....	31
Kijev melletti Levédia.....	31
Gyeszna vidéki Levédia.....	31
Etelköz, egy „közbenső megálló”.....	31
Etelköz a folyóköz.....	32
A Kárpát-medencei magyarság „hitvilág-hordozói” összetétele.....	32
KÁRPÁT-MEDENCEI HATÁSOK, VÁLTOZÁSOK.....	33
Hétköznapi származás-vonalak.....	33
Saját csoporton kívüli házasodás.....	33
Befogadás a nemzetségbe.....	33
Törzsi szerveződés felbomlása.....	34
Vérvonal, házasodás.....	34
Jövevények.....	34
Korabeli társadalmi-hatalmi szerveződések.....	35
Család és nemzetség.....	35
Törzs és törzs-szövetség.....	35
Feudális-hűbéri átrendeződés.....	35

Hűbéri rendszer	36
Keresztényesítés	36
Keresztényesítés felemás hatásai	36
Keresztényesítés kezdete	36
Római kereszténység térnyerése	37
A magyar királyi korona sajátos szerkesztése	37
Latin korona	37
Görög korona	37
Újszövetségi jelképrendszer	37
A magyarság hitvilágának módosulása	38
Bogumil irányzat visszaszorulása	38
Reformáció térnyerése	38
Ellenreformáció	39
Fellazult kereszténység	39
A régi-ártó hit elleni korlátozott fellépés	39
Pogányság elleni erőteljes fellépés	39
Boszorkányperek sajátosságai	39
Vész-korszak	40
Boszorkányperek áldozatai	40
Sokszínűség és egyszerűség	41
Formális kereszténység	41
Időtállóság	41
KÁRPÁT-MEDENCEI POGÁNY HITVILÁG	43
Általános észrevételek	43
Abban hihettek, akiről tudhattak	43
Abban hihettek, amit igaznak vélhettek	43
Több népesség formálta hitvilág	44
Égi Atya és Földanya	44
Boldogasszony-kultusz	44
Égi segítők	44
Ősök és lelkek	45
Élet és halál	45
Természet-feletti lények	45
Ördög vagy gonoszság	45
Mitikus lények	46
Leegyszerűsítő értelmezés	46
Legismertebb természet-feletti lények	46
Tudós és ártó emberek	47
Kúrálók	47
Igézők	47
Táltos és boszorkány	47
Hétköznapi népi hitélet	48
Ősi egyház hiánya	48
Tudók, mint gyógyítók	48
Korabeli hitgyakorlás szokás-rendje	48
Rítusok és szokások	48
Személyes rítusok	49
Családi rítusok	49
Nemzeti rítusok	49
Tudók helyi tevékenysége	49
Törzsi rítusok	50

Rítusok, szertartások és ünneplések	50
Egyéni rítusok	50
Páros rítusok.....	50
Csoportos rítusok	50
Rituális helyek.....	51
Rituális eszközök	51
Avatás és beavatás	52
Családba fogadás.....	52
Gyermek-avatás	52
Legény- és leány-avatás	52
Házassá avatás.....	53
Asszony-avatás.....	53
Örökbe-fogadás	53
Testvérré-fogadás	54
Hagyatékozás	54
Felfogadás	54
Felavatás.....	55
Beavatás	55
Felövezés.....	55
Kinevezés	55
Önavatás.....	55
RÉGI POGÁNY NAPTÁR.....	56
Éves főünnepek	56
Újév kezdete.....	56
Tavaszi nap-éj egyenlőség	56
Nyári napforduló.....	56
Őszi nap-éj egyenlőség	56
Téli napforduló.....	56
Szökőnap.....	57
Évszak-kezdő jeles napok.....	57
Tavaszkedő.....	57
Nyárkedő	57
Őszkedő.....	57
Télkedő.....	57
Idényjellegű jeles napok és időszakok	58
Regös-járás ideje.....	58
Tavaszi szántás-vetés ideje	58
Állat-kihajtás ideje	58
Nyári szállásolás ideje.....	58
Széna-gyűjtés ideje	58
Aratás ideje	58
Új kenyér ideje	58
Gyümölcs-szüret ideje.....	59
Őszi szántás-vetés ideje	59
Szőlő-szüret ideje.....	59
Állat-behajtás ideje	59
Pásztor-év ideje	59
Juhász-év ideje	59
Téli szállásolás ideje	59
Őszvégi határnap ideje	59
Bezárkózás ideje	60
Disznóvágás ideje	60

Ósmagyar naptárra utaló jelek	60
Ósi magyar naptári hónapok	60
Főünnepeket kiegészítő jeles napok	61
Kiskarácsony ideje	61
Maskara-járás ideje	61
Gyertyaszentelő Boldogasszony ideje.....	61
Március-ünnep ideje.....	62
Április-ünnep ideje.....	62
Május-ünnep ideje.....	62
Június-ünnep ideje.....	62
Sarlós Boldogasszony ideje.....	62
Augusztus-ünnep ideje	62
Szeptember-ünnep ideje	63
Október-ünnep ideje.....	63
Mindszentek és halottak ideje	63
December-ünnep ideje	63
Luca-járás ideje	63
Idegen naptár-hatások.....	63
Magyar és szláv együtt-hatások	64
A két pogány naptár eltérő illeszkedése.....	64
VILÁG-KÉPZETEK	65
Duális istenség-kép.....	65
Világ teremtése és működtetése	65
Isten-gyermekek	65
Felső világ képzete	66
Világfa.....	66
Égbolt.....	66
Egyszerűsített szemlélet.....	67
Csillagtér.....	67
Csillaghit	67
Égi lények	67
Középső világ	67
Hagyományos élettér	68
Alsó világ.....	68
Túl-világ vagy más-világ.....	68
Földi világ és túl-világ kapcsolata.....	69
HITVILÁGI LEGENDÁK.....	70
Szarmazás-mítoszok hitelessége	70
Hunor és Magor testvérpár legendája.....	71
Testvérpárnak utat mutató szarvas legendája	71
A legendás Turul-madár	72
Vérszerződés.....	73
Ló- és egyéb állat-áldozat.....	73
Fehér ló ajándékozása.....	74
Hiányzó vízözön-monda	75
AZ ÓSI MAGYAR HITVILÁG SAJÁTOSSÁGAI.....	76
Hitvilági sajátosságok.....	76
Isten-pár kizárólagossága.....	76
Egységre törekvés	76
Felelős önállóság.....	76

Elengedő türelem	77
Családra-közösségre épülés	77
Tiszteletre épülés.....	77
Hagyományra épülés.....	77
Hit-tételek, dogmák hiánya	78
Hit-kényszer hiánya	78
Hagyományok és rokonságok érvényesülése	78
Magyarok bibliai származás-eredetének elvetése	78
Nimródától való eredeztetés jelképes értelmezése.....	79
Jugor, kimmer, hun, avar és magyar spirituális rokonság.....	79
Székita, szarmata spirituális rokonság	79
Baskír spirituális rokonság.....	79
Türk spirituális rokonság	80
Ugor spirituális rokonság	80
Kazár spirituális rokonság.....	80
Palóc spirituális rokonság	80
Székely spirituális rokonság.....	81
Ruszin spirituális rokonság	81
Jász-kun spirituális rokonság	81
Egységes magyar nyelvű spirituális rokonság	81
Sajátos Kárpát-medencei szellemiség	81
Sajátosan felvilágosodott szellemiség.....	82
Korát megelőző, új-pogánynak ható szellemiség.....	82
BEFEJEZÉS	83
Utóirat.....	83

*

BEVEZETÉS

Az ősmagyarok egykori hitvilágáról többféle elképzelés látott már napvilágot. Ezek egy része, a kelet-európai erdős vidékek (főleg az uráli népek) sámán-izmusához vélte hasonlónak. Míg mások a közép-ázsiai sztyepei vidékek (főleg az altáji népek) tengrizmusát vélte abban felfedezni. Olyan vélekedés is ismert, hogy az ősmagyar vallás talán a sumer vagy akkád hitvilág oldalága lehetett. De voltak-vannak, akik azt próbálták igazolni, hogy a legősibb és legátfogóbb hitvilágkép lehetett. E cél érdekében, igyekezve minden más jelentős vallás vagy irányzat látványosabb elemeit beleilleszteni egy kitalált „ősvallás-képbe”. Lehetőség szerint egyesítve a buddhizmussal vagy az őskereszténységgel, akár az egyiptomi hitvilággal, vagy a közép- és újkori okkultizmussal. Akár azt is hirdetve, hogy a „magyar ősvallás” talán az el-süllyedt Atlantiszról, vagy egy távoli csillag-világból származhatott.

Tény, hogy a magyarok ősvallásáról nem maradtak fenn érdemi feljegyzések. Ugyanakkor, a néphagyományokban (népköltészetben, szokásokban, hiedelmekben, babonákban, rítusokban, díszítésekben és ünneplésekben) megőrződtek olyan „szilánkok”, amelyek összeillesztéséből ki-körvonalazódhat a régi hit világgépe. Ehhez segíthetnek még a profán-keresztény népi legendák is. Természetesen lehántva a rárakódott keresztény réteget, felfedezve-megfejtve a rejtett szimbólumok vagy utalások értelmét.

Feltételezések és tévedések

A múlt kutatásakor ésszerű elkerülni a „magunk állította csapdákat”. Leggyakoribb hiba, amikor a fogalmakat „mai ésszel és értelmezéssel” próbáljuk a múltra erőszakolni. Például, amikor újkori nemzet-, ország- és király-fogalmak alapján igyekezünk értelmezni Attila- vagy Árpád-kori történelmi szituációkat. Vagy, amikor egy birodalomba kényszerült-beolvadt népet a birodalmi elit származási vonalához „illesztgetünk”, alattvalókat tekintjük nemzetnek.

Előfordul, hogy még a krónikáinkat sem a megírása-kori fogalmak szerint értelmezzük. Mint amikor, a krónikákban pontosan meghatározott Szkítiát (Duna-Don közti sztyepei vidéket) szélesebb körre (kis- és közép-Ázsiára is) kiterjesztjük, így igazolva egy kitalált „ázsiai vagy közel-keleti őshazát”. Vagy ekként kapcsolódni egy régebbi-letűnt, de „előkelő kultúrához”.

Hasonló értelmezési zavar, amikor a mai állapotok és lakhelyek alapján következtetünk a régi életterekre. Például: amikor egyes ugor népeket „szibériainak vagy ázsianak” tekintünk, majd ez alapján feltételezünk egy ázsiai „magyar őshazát”. Holott azok a népek is csak a XIII. századtól szorultak keletre (Urálon túlra), az erősödő szláv és tatár terjeszkedés hatására.

Hasonló hiba, a nyelvi és genetikai rokonság „keverése”. Ezt tetézheti, ha egy nyelv eredetét nem a nyelv logikája, hanem szavainak vélt-valós hasonlósága alapján próbáljuk kikövetkeztetni (elfeledkezve a ma is szinte minden-napos szóátvételekről).

Ezeknél már csak az a szánalmasabb, amikor más népek látványosabb legendáriumát próbáljuk a mi „múltunkra átültetni”. Vagy, a hiányzó információkat tetszetős kitalációkkal „pótolni”. Olyan is előfordulhat, hogy „valamilyen megfontolásból” a tényadatok között „mazsolázgatunk”, de nem véve figyelembe azokat, amelyek az elméletünket „felboríthatná”.

Mérlegelések és vélekedések

Az „ősmagyar hitvilágot” manapság már csak „közvetett bizonyítékokra” alapozva tudnánk „leképezni”. Ugyanakkor, ezeket is célszerű a „helyükön kezelni”. Vagyis, az egykori köznépi látásmód szerint célszerű szemlélődni, és az akkori tudás és tapasztalatok alapján értelmezni. Mivel, a korabeli népies világképek fontos sajátossága, hogy azok: többnyire a bárki által hasonlóan érzékelhető jelenségekre épültek. A téli napfordulót azért ünnepelték december 24-én, mert ekkortájt volt a nap árnyéka a leghosszabb, ekkor volt legalacsonyabb a Nap járása”. Annak ellenére, hogy a csillagászati téli napforduló 2-3 nappal hamarabb következett be. De azt az „egyszerű ember nem láthatta”, talán meg sem értette volna csillagászati magyarázatát.

A magyarok ősei, feltehetően a sztyeppe és erdős-sztyeppe népességeiből formálódhattak. Olyan területeken, ahol többnyire nagycsaládonként elkülönülve élhettek, esetleg több család alkotta falvakban. Mivel legnagyobb gondjuk a „megélhetés” volt, így a hitviláguk is szorosan kapcsolódhatott az átélte vagy megtapasztalt jelenségekhez-dolgokhoz. Ezért, a világról alkotott elképzeléseiket az egyszerűség és közérthetőség jellemezte. Az egymás közelében élő nagycsaládok természetesen találkozhattak. Főleg nemzetségi vagy törzsi ünnepeken, jeles napokon, vásárokon, esküvőn és temetésen. De idegen népekkel nemigen lehetett érdemi kapcsolatuk. Ezáltal, aligha tudhattak más népek vallásairól, mítoszairól (sőt, többnyire még a létezésükről sem hallhattak). Így, azok be sem épülhettek saját-helyi hitvilágukba.

Vagyis, az „ős-magyarok” (és sok más, nem város lakó nép) közös világkép-elemei igencsak egyszerűek és hasonlatosak lehettek. A tapasztalatokon nyugvó eltérések főleg a helyi vagy családi szokásokban, rítusokban vagy babonákban, jóslásokban érvényesülhettek. A kitalációk pedig megmaradhattak a regék és mesék szintjén. A régi időkben a hitvilágok keveredése, vagy idegen vallási elemek átvétele távol állt az akkori hagyományoktól. Idegen vallás átvétele pedig eleve ütközött a családi és nemzetségi közös erkölcsi normákkal. Ugyanis az, a közösség megosztását, összetartó erejének gyengülését, a nemzetségi-családi hagyományokra alapozódó szervezethez felbomlását eredményezhette volna.

A magyarok család-alapításánál általános hagyomány volt az exogámia¹, a rokonsági vagy nemzetségi körön kívüli személlyel történő házasság. Ilyenkor előfordulhatott, hogy a házastársak hitvilága némileg eltérhetett. A különböző hagyományok arra mutatnak, hogy ilyenkor többféle megoldás volt lehetséges. Például: a közösségbe „beházasodó” felvette az ottani szokásokat, beleértve a helyi népviseletet is. Netán, a felvett szokások megtartása mellett a saját hit-irányzatának szokásait is betartotta, azokat gyermekeivel is megismertette. Lehetséges, hogy egyes vidékeken a fiúgyermek az apja hit-irányát, a leánygyermek pedig az anyját vitte tovább. Nem kizárt, hogy a közösségtől eltérő hitűek a saját jeles ünnepeiket a saját vér-rokonságuk körében ünnepelhették. De az már nem valószínű, hogy az eltérő hitűek úgy alapítottak családot, hogy utána a két hitet az ízlésük-belátásuk szerint egyesítették. Mint ahogy az sem, hogy az egyik hitű, pusztán szimpátia miatt, más hitre tért volna.

Röviden, ennyit bevezetőül.

Remélem, sikerült felkelteni az érdeklődést. Jó olvasást kívánok!

1 Magyar Néprajzi Lexikon. Exogámia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

*

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Manapság, egyre erősebben érzékelhető „bizonyos megingás” a vallások igazságában. Ezek oka, talán a vallási világképeink és a „tapasztalt világ” közötti különbségekben keresendő. Erre utalhat, ahogy a vallásokat megalapozó és igazoló mítoszok, legendák hitelességét egyre erősödő „kétség lengi körül”. Mint ahogy az is, hogy gyakran már a hitet vallók sem képesek saját vallásuk „szó-szerinti kinyilatkoztatását” kétkedés nélkül elhinni, elfogadni. Mindez annak következménye lehet, hogy mostanára a vallási és tudományos világképek egymástól igencsak eltávolodtak.

A képzelt és tapasztalt világkép elkülönülése

Miközben a tudomány tovább lépett, a vallások leragadtak múltbéli vélekedéseik mellett. Holott egykor, még a vallás (hit-irányzat) formálódásakor, a világképük az akkori tapasztalati világ-látásra alapult. Vagyis, amit a korabeli hit vagy vallás állított, ... azt, az akkori szinten álló „tudomány bizonyította is”. De még vélt ok-okozati összefüggések is azt igazolták, sőt a világkép még az akkori „egyszerű ember” látásmódjához is illeszkedett.

Korabeli társadalmi minták kiüresedése

Az egykori vallások, hit- és világ-képek térvészése betudható az „avulásuknak” is. Vagyis, amikor, általuk tükrözött társadalom-minta (hierarchia) már idejét múlt, eltér a mindennapitól. Ilyenkor, a „vallás hirdette igazság” már időszerűtlennek és meseszerűnek tűnik. Hiszen egy csodákkal teli, rég-letűnt agresszív-feudális minta-világ, már nem tükrözi a mai-mindennapok tapasztalatait, így hitelességük sem túl meggyőző. Vagy, ha olyan erkölcsi-társadalmi előírásokat erőltet, amelyek idejét-múltak, vagy éppen a valós jog-helyzettel ütköznek. Ha pedig egy vallási mítosz vagy tan-történet már nem adhat érdemi útmutatást a mindennapokra, akkor a hit-gyakorlásra vagy életben-tartására sem ösztönöz. Ez az az időszak, amikor új vallások vagy irányzatok formálódnak. Ezek közül csak azok tudnak széles körben terjedni, amelyek képesek illeszkedni a mai-valós társadalmi és gazdasági berendezkedéshez, valamint az egyéni és közösségi igényekhez, vagyis a mindennapi élethez. Vagy, a közösség vágyaihoz.

A hitvilág kezdeti formálódása

Közel 10-12 ezer évvel ezelőtt (a jégkorszakot követő nedves-hűvös-erdős időszakban), a vadászó-halászó és gyűjtögető gazdálkodást folytató közép-eurázsiai népek hitvilágát a totemizmus, vagyis a totem-állatok tisztelete jellemezte. Ami érthető, hiszen az életük elsősorban a körülöttük élő állatoktól függött (csak kis részben az időjárástól). Amelyeket vadásztak, táplálékot vagy éppen veszélyt jelentettek számukra.

Duális világkép kialakulása

Úgy 8-7 ezer év körül (a melegebb-szárazabb időszak beköszöntével, a vadászható állatállomány észak felé vonulásával) a füves és ligetes pusztákon a mezőgazdaság és állat-tenyésztés térhódítása figyelhető meg. E változás kihatott a hitvilágra is, mivel az ott élők élete az évszakok változásához igazodott és erősen függött az időjárásoktól, a természeti erőktől. Ekkor

emelkedhettek ki a totemhit árnyaiból a Napisten-Földistennő kultuszok. Ezzel egyidejűleg a totemek szerepe is megváltozott. A továbbiakban egyre inkább isteni segítőként vagy természetfeletti lényként tevékenykedtek, esetleg jelképes nemzetségi őökké váltak.

Naptár megjelenése

A mezőgazdaság és az állattenyésztés nemcsak a duális Égatya-Földanya valláskép alakulását eredményezte. Hanem, a gazdálkodás érdekében a naptárak kialakítását is. Ekkorra tehető a „hit intézményesülése”, vagyis a hithez kapcsolódó számítások, szertartások, stb. elvégzése érdekében, a hittel foglalkozók elkülönülésére. A fokozatosan kialakuló Hold- és Napkultusz, lényegében a naptári időszámítás egyfajta jelképesítése. Amelynek lényege: a gazdálkodási tevékenységek és a közösségi hitélet összekapcsolása, helyi hagyománnyá formálása. Ezen időszakban, a vallás (pontosabban a helyi csoport-hit) még elsősorban tevékenységirányító és közösségi együttélést szervező jellegű, mentes a csoporton kívüliek erőszakos hittérítéstől.

Világi mintákat tükröző vallási hitvilág

A társadalom fejlődésével párhuzamosan változott a hitvilágról kialakított kép is. A törzsi és város-állami szerveződések során megjelentek a fő és mellékistenek (a törzs- és nemzetségfők mintájára). Ezzel egyidejűleg a totemek pedig szimbolikus lényekké vagy családi, nemzetségi jelképekké formálódtak. Mítoszoknál és vallási világképeknél jól megfigyelhetők ilyen azonosságok, ahol az „istenségek és lények társadalma” az akkori emberi világot tükrözte.

Az egyistenhit sajátos formálódása

Az egyszemélyi-autokratikus vezetésű társadalmak (birodalmak) kialakulásával egyidejűleg az egyistenhit is megjelent, amely szintén leképezte az adott társadalmon belüli uralmi hierarchiát. Ebben a hitrendszerben a Fő (Egyetlen vagy Úr) Istenen kívül a többi istennek már nemigen volt hatalma. Általában a főistennek engedelmességgel segítőké zsu gorodtak, vagy a Főisten megtűrt akadályozói voltak. A hit éppen úgy nem tűrte a többes uralmat, mint ahogy az autokrácia sem igényli a közösségi döntést.

Társadalmi rend égi leképezése

A letelepedett népeknél az egyistenhit nép- vagy állam-vallássá is alakulhatott. Amelyben, a nép leghatalmasabb vezetője (császár, király, fejedelem) rendszerint maga is az államvallás egyik hatalmi emberévé válik. Ezáltal a hit is intézményesül, megpróbálja kiterjeszteni a hatalmát, engedelmességre szólít, bevezeti a kötelező részvételt a szertartásokon, bünteti a hitben kételkedőket, erősíti a „túlvilági büntetéstől” való félelmet. Teszi mindezt annak érdekében, hogy a hitéletet irányító szervezet (hatalmának megőrzése érdekében) ne csak a lelkeken uralkodhasson, hanem világi erővel is rendelkezessen. Ennek érdekében, a hit-irányítók igyekeznek megsemmisíteni vagy megváltoztatni minden más-hitet, ami kétségessé tenné eszmerendszerüket, előírt normáikat. Igazolásukhoz a hamisítástól, a hamis tanúságtételtől és az erőszaktól sem riadva vissza.

Földi és égi „rend” összekapcsolása

E „hitfejlődési szinten” a földi és világi, valamint az evilági és a túlvilági hatalom egyre inkább összemosódik. Az államhatalom a hitet is felhasználva, tovább erősíti uralmát, sőt az államvallás segítségével „igazolja” hatalmának „égi eredetét és kizárólagosságát”. Gyakori,

hogy ilyenkor az állam uralkodóját „Isten földi képviselőjévé” emelik. Sőt az sem ritka, hogy uralkodót (kötelezően, állam-vallás által elrendelve) szinte istenként kezdik tisztelni. Ekkortól válhat lehetővé, hogy államilag segédlettel a hitet akár tűzzel-vassal terjeszthessék.

Magyarság hitét érintő sztyepei hatások

A vándorló (nomád) gazdálkodást folytató közép-eurázsiai sztyepei „turul-népek” birodalmi betagozódása sokkal lazább volt, a letelepedett mezőgazdaságon és helyi állattenyésztésen alapuló csoportokéhoz képest. De az is tény, hogy bár az ilyen összefogó birodalmak gyorsan kialakultak, de hasonló gyorsasággal darabjaikra is hullhattak.

Mivel e népcsoportok gyakran mozogtak, így településeik lakosság száma sokkal kisebb volt a városokéhoz képest. Különösen azért, mert a legeltetéses gazdálkodással 1 fő eltartásához legalább 5-10 km²-nyi legelőre volt szükség. Ennek ellenére az ilyen kis csoportjaik is komoly erővel rendelkeztek, mivel a nomád élet fegyveres készültséget és mozgékonyt igényelt.

Férfi és nő hasonló társadalmi helyzete

Az ilyen élet-mód mellett a férfi és nő szinte egyenrangú volt, gyakran tevékenységükben vagy alap-öltözetükben sem volt jelentős különbség. A nők képesek voltak a férfiak munkáját elvégezni, ha azok távolra kényszerültek. Ők is értettek a fegyver-használathoz, így képesek voltak családjukat és állat-állományukat is védeni az ellenségtől vagy a ragadozóktól.

Mivel az a helyi településeik kis létszámúak voltak, ezért a belterjesség elkerülése érdekében szinte általánossá vált az a gyakorlat, hogy a feleség idegen településről származott. Ennek következtében, egy családon belül legalább két (nagy családon belül gyakran több) népcsoport és hitvilág képviselője is élhetett egy lakóközösségben. Az is előfordulhatott, hogy több nyelven beszélgettek egymással. Így, a különböző kulturális gyökerű szülők, nagyszülők és menyek, valamint rokonok saját örökölt és tanult hagyományait is átadták egymásnak.

Hitgyakorlás szabadsága

Ilyen közösségekben egyik hitirányzat sem válhatott egyeduralkodóvá. Létezhetett egy általános hiten alapuló helyi közösségi vagy nemzetségi-törzsi hagyomány, de az egyéni hitéletükben szabadok lehettek, a lakóházukban saját oltárral rendelkeztek, egymás vallási szokásait ismerték. Kipróbálhatták egymás tapasztalatait, a hasznosakat vagy nekik tetszőket beépítették saját kultúrájukba, életvitelükbe. A „különböző nézetek” összetartásához elegendő volt az Égi atya és Földanya létezésének elfogadása, valamint maguk módján való tisztelete.

Materiális jellegű hitképzetek

A vándorló gazdálkodást folytató népek nehezebben változtatták bevált természetközeli hitvilágukat, hiszen azok „valóságával és erejével” szinte naponta szembesültek. Így, ők elsősorban gyakorlati szempontok és tapasztalati eredményeik alapján finomították „hit-képzeteiket”. Ezért hitviláguk és vallásuk sokkal egyszerűbbnek tűnik az intézményesült vallásokénál. Viszont, érzékletesebben és ember-közeli képezik le a környező valóságot. Kevesebb hihetetlen mítosszal, viszont több jelenség-értelmezéssel vagy hasznosítható következtetéssel, előre-látással. A hétköznapi életben is hatékonyabban tudott eligazítani, mivel szemléletében és rítusaiban jól illeszkedett a természet körforgásához és a különböző időszakokhoz kapcsolódó gazdálkodási feladatokhoz. Mentesebb volt a felesleges lelki feszültségeket és büntudatot okozó

képzetektől. Valamint, a férfit és nőt szinte egyenrangú félként kezelte. Ilyen népeknél, a világvallások térítési kísérletei általában csak részleges és formális eredményekkel jártak. Leginkább azokon a terület-részekon, ahol a természetes életmódjuk feladására kényszerültek.

Madár-totemre utaló hagyományok

A magyarság régi krónikákban, egyes mondáiban és népmeséiben is kimutathatók a „turul-népek” szemlélete és hatásai. Különösen Attila hun király, valamint Álmos és Árpád magyar fejedelmek élettörténeteit érintően. Ez utalás is lehet arra, hogy a magyarság uralkodói rétege és fő katonai ereje leginkább a sztyeppei hadakozó körből származhatott. Talán, a kis- és nagy-Alföld, valamint Erdély egyes vidékein őrződhetett legtovább a „turul-népek” hitvilága. Az viszont elgondolkodtató, hogy hasonló sas-kultusz a perm-vidéki udmurt és a dél-uráli körüli kazah, valamint a kaukázusi kabard-balkár² népesség körében is megfigyelhető.

Magyarság hitét érintő erdei hatások

A vadászó-halászó-gyűjtögető életmódot folytató „szarvas-népek” birodalmi betagozódása is sokkal lazább volt. Ez érthető, hiszen a helyvidéki, mocsaras vagy ártéri települések kedvező természetes védelemmel és búvóhelyekkel rendelkeztek. Ezért, már a megközelítésük miatt is nehezen voltak „tartósan leigázhatók”. Nem szólva arról, hogy az ilyen „természetközeli életmód” alacsony népsűrűséget jelentett, hiszen egy fő eltartása 10-25 km²-nyi, akadályokkal teli, nehezebben bejárható területet is igényelgetett. Mivel, az efféle életmódot folytatók megművelt földterülete nem volt jelentős és nem rendelkeztek jelentős és nem mobilizálható felhalmozott értékekkel, ezért vészhelyzet esetén is könnyebben áttelepülhettek. Valamint, a hely-ismeretük és vadász-gyakorlatuk miatt erőteljes ellenállásra voltak képesek.

Természetközeli hitvilág

Az ilyen népek is többnyire letelepült és egymástól részben elzárt életmódot folytattak. De a megélhetésük érdekében, naponta jelentős területeket kellett bejárniuk. Környezeti és természeti ismereteik alapvetően befolyásolták életbemaradásuk sikerességét. Ezért hitviláguk táj- és természetközeli volt, az egymás közelében élő közösségek hitvilága pedig igen hasonló. Náluk is megfigyelhető, a hitvilág egyszerűsége. Valamint az, hogy a gyakorlat által nem igazolt képzetek mesékké és népszokásokká formálódtak, elvesztve szakrális értéküket. De egyúttal érzékelhető a nemzetiségek és törzsek erőteljesebb elkülönülése, totemek szerinti megkülönböztetés (feltehetően a vérvonalak és vadász-területek egyértelműsítése érdekében).

Szarvas-totemre utaló hagyományok

A magyarság mondáiban és néphagyományaiban egyértelműen kimutathatók a „szarvas-népek” hatásai. Különösen Erdély, Felvidék és Nyugat-Dunántúl némely vidékein, ahol erre utalnak a fennmaradtak a regölési szokások és a regösénekek is. Ez is utalás lehet arra, hogy a magyarság erdős-ligetes életterének lakóit főleg a „szarvas-népek alkothatták”. Sokatmondó az is, hogy ez a térség bővelkedik szkíta korból származó szarvas-ábrázolású leletekben is.

2 Balkár néphagyomány szerint: valamikor régen, a balkárok vadászó ősehez Malkárhoz, csatlakozott két másik nép őse is. Misaka és Majar (Madyar). E három ős népessége ezután együtt élt, de útjaik idővel elváltak. Egyes vélekedések szerint, a honfoglaló magyarokhoz csatlakozó kavarak (kabarok) e népességből szakadtak ki. Ami lehetséges, mivel akkortájt e nép is (mint a magyarok) a Kazár birodalom alattvalói voltak.

Magyarság hitét érintő mezőségi hatások

A letelepedett mezőségi életmódú, vagyis a mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó „fehérlő-népek” birodalmi betagozódása sokkal erőteljesebb lehetett. Ugyanis, ők már sokkal kiszolgáltatottabbak, hiszen helyhez kötött életmódot folytatnak. Valamint, településeik is közelebb voltak egymáshoz, mivel az ilyen gazdálkodás már egy főt 2-5 km²-nyi terület megművelésével képes volt eltartani. És, mivel foglalkozásukban is erősen szakosodtak, ezért fegyveres erejük és önvédelmi lehetőségük is korlátozottabb. Hitviláguk azért sem lehetett stabil, mivel gyakran a rajtuk uralkodó réteg vallási befolyása alatt is álltak.

Vallás- és szokás-váltások

A mezőségi népességeknél sokkal gyakrabban előfordulhatott, hogy kényszerből kénytelenek voltak idegen vallásokat felvenni és gyakorolni (akár életük során többször is). Sőt az is előfordult, hogy a rajtuk uralkodó réteg hite-kultúrája, de még nyelve is különbözött. Ezért, jelentősebb hatást gyakorolhattak a rájuk telepedő népek hiedelmei is. Az intézményesített vallás pedig egy idő után elmosta a családon belüli és családok közötti hitbéli különbségeket.

Ugyanakkor, e népek is igyekeztek régi hitüket valamiképpen átmenteni. Mégpedig úgy, hogy az új (kényszerből felvett) vallásba beillesztették ősi hitviláguk elemeit. Például: a szenteket régi istenségeik, természetfeletti lények vagy totemeik tulajdonságával ruházták fel. Vagy, ami leginkább máig is érzékelhető: keresztény ünnepeiket pogány szokásokkal elegyítették.

Szokás-hasonlóságok

A régi hitre évszázadok-ezredek során lerakódott burkolat alatt megdöbbenő hasonlóságok mutatkoznak, gyakran egészen apró részletekben is. Gondoljunk csak a naptári időszakokhoz kötődő ünnepeinkre és népszokásainkra, valamint szimbólumainkra. Amelyek hasonló elemei nemcsak a szomszédos, de még a tőlünk távolabb élő népeknél is felelhetnek.

Fehérlő-totemre utaló hagyományok

Magyarság néphagyományaiban, monda- és mesevilágában, babonáiban egyértelműen kimutathatók a „fehérlő-népek” régi hitörző szemléletének érvényesülése. Szinte, az egész Kárpát-medencében, de főleg kis-Alföld, Dunántúl, Délvidék és nagy-Alföld keleti vidékein. Bár érzékelhető eltérés hagyományaik és szokásaik között, de természeti lényegük hasonló.

Magyarság hitét érintő egyéb pogány hatások

Az egykori krónikák szerint, a magyarság szoros kapcsolatban állt a környezetében élő ószláv népességekkel. Kárpát-medence több vidékén, pedig egymásszomszédságában is éltek. Ezen együttélést bizonyítják a kölcsönös szó- és fogalom-átvételek. De erre utalnak egyes szláv pogány népszokások helyi meghonosodásai is. Mint például a kiszehajtás, villózás, húsvéti ostorozás, egyes nyárközép-éji és némely karácsony elő-esti szokások.

Pogány-szláv hatások

A régi leírások arra utalnak, hogy az ősi szláv-pogány világkép egyfajta ötvözete lehetett az erdő- és mezőségi hitvilágoknak. Azoktól leginkább abban térhetett el, hogy „egyes hitbéli

lényeket” mintegy „helyi isteni” szintre emelte, de természetesen följük emelve az égi istent és a föld-istennőt (akikhez még egy kiterjedt isten-családot is elképzelek). Fontos eltérés, hogy a magyarsághoz képest, sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a „vélt természetfeletti lényeknek” és „a „mitikus hősöknek”. Nem véletlen, hogy hitvilágukban hemzsegek az alkalmi istenségek, démonok, szellemek, lelkek és kísértetek, védő- és ártó lények, tündérek és boszorkányok, nimfák és szörnyek. Ezek közül némelyeket a magyar népi hitvilág is átvett (helyenként), de kisebb jelentőséggel, inkább egyfajta meseszerű színesítésként.

Egyéb ókor-népszerű hatások

Egyes Kárpát-medencei vidékeken, a magyar népi hagyományokban még kelta és római hitmaradványok is felfedezhetőek. Talán más népségeké is (szkíta, szarmata, gepida, hun, gót, avar, besenyő, kazár stb.) de ezek pontos megjelölése már bizonytalan vállalkozás lenne.

Fontos megjegyezni, hogy a szibériai népek hitét (ide értve részben az obi-ugorokat) is, az animizmus jellemzi. Amikor, élő és élettelen dolgoknak is lelket-szellemet tulajdonítottak, ezáltal a környezetük „szinte hemzsegett a természetfeletti lényektől”, totemektől, tabuktól. Amely, szintén nem általános a Kárpát-medencei néphagyományban, sem hitvilágaiban.

Magyarság hitét érintőlegesen befolyásoló más vallások

A magyar népcsoportok feltehetően már a IV. századtól kapcsolatba kerülhettek keresztény és zsidó hitűekkel is. Utalva a Fekete-tenger vidéki bizánci kereszténység, és a kazár zsidóság közelségére. Ugyanakkor, ezek érdemben nem hathattak az akkori „magyar őshitre”.

Kétséges ős-keresztény hasonlóságok

Egyes vélekedések szerint, a magyar ősi hitvilág némileg hasonlítható egyes gnosztikus keresztény irányzatokhoz, amelyek az Égi Atya, Föld Anya és Fiú-isten hármasát hirdeti. Ugyanakkor, a keresztény hatás „elméletét” jelentősen gyengíti az a tény, hogy a magyar hitvilágból hiányzott az „Isten-fia”, az angyal és sátán-képzet³. Mint ahogy, az isteni parancsok, a végítélet és a lélek pokolba vagy a mennyekbe jutása is. Mindezek arra utalhatnak, hogy a későbbi muszlim vallás hatása sem lehetett jelentős, a magyar hit-világ formálásában.

Nehezen igazolható egyéb vélekedések

Egyes feltételezések szerint, a magyar ősvallás kapcsolatba kerülhetett a Mani-féle perzsa kereszténységgel. Ami már csak itt a Kárpát-medencében lett volna lehetséges, áttételesen, a balkáni fennmaradt bogumil irányzaton át. De ennek hatása sem lehetett érdemi, mivel a magyar hitvilágból teljesen hiányzott az égi Isten és az alvilági Sátán (a fény és sötétség) állandó párharca. Mint ahogy az emberi testet sem tekintették a Gonosz alkotásának. Érdemi kapcsolat és tartós együttélés hiányában nem igazolhatóak a magyarságtól igencsak távoli (iráni, indiai vagy közép-ázsiai) vallási formációk érdemi hatásai sem.

3 Vagyis, ha volt is ilyen hatás, akkor az még abból az ős-keresztény korból származhatott. Amikor, Jézust még embernek (tanítónak, prófétának) tekintették, nem pedig isten fiának.

Kárpát-medencei, pogány-hitvilági sajátosságok

A magyarok régi krónika-változatai, mondái, legendái és meséi egyaránt tartalmaznak „turul-, szarvas- és fehérlő-népekre”, valamint szláv hagyományokra vonatkozó utalásokat. Mindez azt sejteti, hogy egykor a Kárpát-medencei „magyarság” (döntő mértékben) e négy népségek hitvilágai alapján formálódhatott sajátos egységgé. Az alábbi táblázat megkísérli bemutatni mindazokat a főbb sajátosságokat, amelyek közvetlen hatásai vagy módosult meghonosodásai érzékelhetők a Kárpát-medencei pogány-magyar hagyományokban is:

Sajátosság	Turul-népe	Szarvas-népe	Fehérlő-népe	Szlávok-népe
Világ felosztása	Égi világ. Földi világ. Alvilág.	Felső világ. Földi világ. Alsó (Holt) világ.	Égi világ. Földi világ. Alvilág, Holt-világ.	Égi világ. Földi világ. Alsó világ és Más-világ
Világkép	Világokat összekötő Világ-fa	Világokat összekötő Világ-fa	Világokat összekötő Világ-fa	Világokat összekötő Világ-fa
Felső-világi lények	Égisten (legfelül). Föld-víz lelke. Ősök lelke.	Ég ura (Teremtő). Isten fiai, lányai. Hősök lelkei.	Égi (vihár) főisten. Isten fiai, lányai. Jeles hősök lelkei.	Világ ura főisten. Planéta, időjárás, idő- és védő-istenségek.
Föld-világi lények	Föld Anya (Éltető) Természet-, elem- és őszellemek. Segítő, védő lények.	Földistennő (Földanya). Tevékenység-istennők. Természet-szellemek. Ősök lelkei.	Föld-Élet Anya. Természet-, természet-kenység istenfélék. Védő, segítő lények.	Föld-Víz anyja. Elem-, természet-, dolog-, időszak-, hely-istenek, lények, szellemek stb.
Alsó-világi lények	Halál isten (Sátán) Baj- és betegség-démonok.	Alvilág ura Éjszakai és ártó lények Holt lelkek	Halál istenség. Ártó, betegítő lények. Holtak lelke.	Halál-isten. Baj-, betegség-démonok. Ártó és kísértő lények.
Emberi élet	Test: halandó. Test-lélek: elmúló. Szellem: vándorló.	Test: halandó. Lélek: elmúló. Szellem: vándorló.	Test: halandó. Test-lélek: elmúló. Szabad-lélek: kilépő.	Test: halandó. Test-lélek: elmúló. Szellem-lélek: kilépő.
Halál után	Test után idővel a lélek is enyészik vagy felvilágba jut.	Test elenyészik, lélek az alsó világba költözik.	Test elenyészik, a lélek alvilágon át az égbe költözik.	Test elenyészik, szellem a Más-világba távozik. Öngyilkosé kóborol.
Újjászületés	Úgy vélik, a hős vagy tudós-bölcs lelke újjászülethet.	Úgy tartják, a holtak szelleme a tetteik erejével hatnak.	Úgy vélik, az ősök szellemei „hatnak az élőkre”.	Úgy vélik, a hős-ősök lelkei „segíthetik” hithű népüket a harcaiban.
Hitvezetők	Uralkodó, családfők. Révülők, áldozók. Tudók, éneklők	Családfők, idősek. Sámánok, áldozók. Tudók, éneklők.	Családfők, idősek. Idézők, áldozók. Tudók, éneklők.	Családfők, idősek. Látnokok, áldozók. Tudók, éneklők.
Külsőség	Bálvány, szakrális helyek, áldozások.	Bálványok, szakrális helyek, áldozások.	Szakrális fák és helyek, áldozások.	Bálványok, szakrális helyek, áldozások.
Mitológia	Volgai bolgár jellegű	Finn-ugor jellegű	Balti jellegű	Keleti, déli szláv jellegű
Föld teremtése	Égisten, a Halál isten segítségével, aki a földet hoz a víz alól.	Ég ura egy bukómadár segítségével, amely földet hoz a víz alól.	Világmadár tojásból kikelti a Napot, Holdat és a Földet.	Fehér- és Fekete-isten együtt a Földet, többi isten működteti.
Jelkép állatok	Sas, sólyom, szarvas, ló, farkas	Sas, bukómadár, kutya, szarvas, medve	Szarvas, ló, sólyom, sas, kacsa, lúd	Sas, medve, ló, hattyú, farkas
Hit-jelleg	Dualizmus+lélekhit	Többistenhit+lélekhit	Főistenhit+lélekhit	Többistenhit+lélekhit
Hasonlóság	Baskír, csuvas, mari, udmurt, mordvin	Számi, manysi, hanti, komi	Észt, lett, litván, lív, finn, karjalai	Rusz, ruszin, morva, vend, horvát, bolgár.

Az előbbi összeállításból már az első felületes átolvasáskor kitűnik, hogy a Kárpát-medencei hitvilág igencsak összetett. Sok részletében hasonlít más népekére, ugyanakkor összességében mégis eltér azoktól. Íme, a Kárpát-medencei (pogány-magyar) sajátosságok:

Világ felosztása

Általánosan elterjedt régi világgép: a Felső, Középső és Alsó világ elkülönítése. Mint ahogy az e világot összekötő Világ-fa elképzelés is közös mind a 4 népesség mitológiájában. A negyedik világ, vagyis a Más-világ (elhunyt lelkek túl-világa) körüli értelmezésekben már vannak eltérések. Egyes vidékeken a Más-világot egyfajta „földihez hasonló” tükörvilágnak tekintették, míg máshol a Felső vagy Alsó világ valamely részének. Ugyanakkor némileg zavaró lehet, hogy egyes mondákban és népmesékben a Felső világot gyakran több (3, 7, 9) szintre „osztják”. A középső világ többnyire 1-3 szintű⁴, az Alsó világ pedig 3-7 szintű.

Világgép

Amelyet mind a négy népességnél a Világfa (égig érő fa) jelképezett. Itt már Ennek ágai a felső világ szintjeit jelképezték. A magyaroknál 3 vagy 7, csuvasoknál és az obi ugoroknál 7 szintet különböztettek meg. Míg keletebbre, a szibériai népeknél már többnyire 9 szintet. Vagyis, a hagyomány szerint a magyar táltosnak 3 vagy 7 ágat kellett megmásznia, hogy „elérje az Eget”, míg a keletibbi sámánoknak többnyire 7 vagy 9 ágat. Délebbre, az altáji türköknél akár 7, 9, 12, 16 vagy 19 is lehetett az ágak-szintek száma.

Érdeemes megjegyezni, hogy a skandinávoknál és germánoknál csak 3, az ószlávoknál 3, 5, 7 esetleg 12 ága is lehetett e fának. A Világfa törzse szinte mindegyik népességnél az egy közös földi világot jelképezte. A Világfa gyökerei többnyire 3 (ritkán 4, 7 vagy 9) ágba kapaszkodtak a „mindenség alsó részébe”. A Kárpát-medencei hagyomány leginkább a mordvin, csuvas és baskír, valamint a régi szláv (ruszin) képzetekhez hasonlítható.

Felső-világi lények

Ezek körében is eléggé egységes a Kárpát-medencei „közös álláspont”. A Felső-világot egyetlen istenként a Teremtő (Égi Atya) uralja. Mondák és népmesék is azt hirdetik, hogy a Felső világ legmagasabb szintén lakozik a Teremtő. Az alsóbb szinteken pedig felsőbb lények lakhattak, például: Nap, Hold, Csillag, Szél, Vihar és Hadúr, stb. Hasonlóan, mint az ószlávoknál, de jóval kevesebb számban, és a Teremtő alatti régiókban. Foltos sajátosság, hogy a Kárpát-medencében ezek nem minősültek isteneknek, sem isten-gyermekeknek. Ugyancsak hiányoztak a régi világgépből az angyal-szerű égi lények is. Mint ahogy az ősök lelkeit sem említik „arrafelé” a mondák és népmesék, legfeljebb egyes legendás hősökét, csillagképként.

Föld-világi lények

Ekörül némileg „színesebb a képzet”. Annak ellenére, hogy a Kárpát-medencei természeti környezet nem bővelkedik a szemmel-lényekben. A Föld-világot a Földanya (Boldogasszony) uralta, rajta kívül más földi istenségben nem hittek. Sőt, a szellemlény-hit sem voltak olyan széles körű és erőteljes, mint a szlávoknál vagy a „szarvas-népeknél”. E téren leginkább a kun, mordvin és csuvas „hitvilág” tűnhet közelinek a Kárpát-medencei hagyományokhoz.

4 Néhál a földi (középső) világot felosztották: felszíni, föld alatt és víz alatti világokra.

Alsó-világi lények

E tekintetében már lényegesen szegényesebb a Kárpát-medencei képzet. Az „ott élő lények” közül általánosak voltak az ördög-szerűek, és a sötétségben megbúvó betegség-démonok. Valamint néhol a bánya- vagy föld-szellemek és barlang-lények, helyi hagyományként. Érdekes sajátosság, hogy az Alsó-világot nem tartották a „holt lelkek helyének” a Kárpát-medence nagyobb részén. Leszámítva a népmesékben előforduló néhány gonosz ember ördögök által elragadott lelkét. Itt is megfigyelhető némi mordvin és baskír hasonlóság.

Emberi élet

E témakörben az elképzelések is egyszerűek. A Test halandó, a Lélek (életerő) pedig a Test halálát követően elenyészik. A Test-szellem viszont (mint egyfajta vándorló lélek), a Testet elhagyva a Más-világba száll, de maradhat a földön is. Néhol úgy vélték, hogy ez a „vándorló lélek” az alvó ember testét elhagyhatja, az álma pedig a Más-világot tett utazása. Vagyis, a Kárpát-medencei hit-felfogás, többnyire az alkotó négy népesség hit-elképzelésének közös elemeit kiemelő, egyfajta egyszerűsített változatnak tekinthető.

Halál utáni élet

E téren sem bonyolult a régi-népi elképzelés. A halál beálltával a Test-szellem (szellemség) egy másik világba (Más-világba, kerül, amely békés és minden fordítottja a földi világnak. De ismert olyan változat is, hogy a holtak szelleme felemelkedik a Felső-világba. Néhol azt feltételezheték, hogy a meghalt lelke a földön tovább élhet, békés és emberektől távoli helyeken, esetleg „valamibe” beleköltözve. Vagyis, a Kárpát-medencei „Alsó-világ képzet”, leginkább a mordvin, kun, balti és szláv elképzelések egyszerűsített keverékének tűnhet. Megjegyzendő, hogy nemigen lelhető olyan nem keresztény szemléletű népmese, amelyben: a földi élet során elkövetett bűnökért a túlvilágon kellene vezekelni.

Újjászületés

Ezen elképzelés nem sajátossága a Kárpát-medencei hitvilágnak. Bár egyes mesékben előfordul a holtak vélt mesehős feltámadása, de az nem tekinthető lélek-újjászületés általános hitvallásának. Igaz, néhol úgy hitték, hogy egyes kiemelkedő hősök szelleme (vándor-lelke) a hős valamely sokadik leszármazottjában újjászülethet, így adva tovább a kiemelkedő erényeket. Máshol, úgy vélték, hogy az unokák (dédunokák) magukban hordozhatják elhunyt ősök lelkének darabjait, erényeit. Megjegyzendő, hogy egyetlen ismert-hiteles népmesében sincs példa arra, hogy bárki: előző életének cselekedetei miatt kénytelen bűnhődni.

Hitvezetők

E téren már érzékelhető a kiegyeszerűsödés. A könnyebb érthetőségért érdemes tisztázni, a *tudó* (táltos), *sámán* és az *áldozó, éneklő* (regös) közötti lényeges különbségeket. A *tudó* (vagyis a magyar táltos): olyan „*korabeli természet-gyógyász*” (népi gyógyító), aki képes volt a *szellemi* lényekkel is kapcsolatot teremteni. A *sámán* viszont kapcsolat-tartó az „emberi közösség és a túlvilág” között, és gyógyítása leginkább pszichikus (mágikus) jellegű. Az *áldozó, egyfajta helyi* „pogány pap és szertartás-vezető”, szakrális közösségi személyiség. Míg az *éneklő*, egyfajta hit-tanító és előadó-művész, monda- és legenda-közvetítő. Vagyis, a hagyomány „magyar Táltosa” más mint egy énekes sámán, és sohasem volt pogány papféle, sem vallási vezető (ahogy a sámán sem volt sehol ilyen szerepben, más népeknél).

A magyar táltos inkább hasonlítható a szláv-balti- gyógyító-látnok (Vohl, Wołchw, Volhv, Vala, Vaidilod stb.), vagy a finn-karéli idéző, vagyis a Tietäjä vagy Tieäjäs ténykedéséhez. A Tietäjä⁵ és a Tátos vagy Táltos megnevezés nyelvi hasonlósága pedig kifejezetten szembe-ötölő (nem kizárt, hogy ez is a finn-ugor körös hagyományokra utalhat).

A régi, Kárpát-medencei hagyományok szerint, maguk a közösségi vezetők (uralkodó, törzs-, nemzetség- vagy családfők, falu-vezetők) voltak a közösség vallási vezetői is. Gyermeket a család öregjei tanították hitre, rítusokra és illendő viselkedésre. A Táltosok (igézők, látók, révülők) egyfajta misztikus tanácsadók lehettek. Akiket, az Áldozók és Regösök segíthettek a szertartások elvégzésben.

Külsőség

A Kárpát-medencei hit-gyakorlás „kellékei” akár szegényesnek tűnhetnek. Fontos sajátosság, hogy bálványokat (idolokat) vagy totem-oszlopokat nemigen állítottak (legalábbis ennek nincs érzékelhető nyoma, kivéve kunok néhány „kun-babáját”). Ugyanakkor, metszett vagy hímzett jelképeket⁶ gyakran használtak, díszítésre és mágikus célokra egyaránt.

Áldozásokat többnyire „szent helyeken” (ligetben, szigeten, barlangban), „tisztelt” fák, források, kutak stb. mellett végezték. Esetleg alkalmi helyeken, otthon pedig a házi-oltárnál.⁷ Fehér-ló áldozására (mondák szerint) csak különleges, sorsfordító események előtt kerülhetett sor. Nem kizárt, hogy a „Tamás-napi (dec. 21-i) disznóvágás” is, eredetileg a téli napforduló (Karácsony) ünnep-áldozatának emléke, amely idővel népszokássá formálódott⁸.

Mitológia

A régi hitvilág képzet-történetei mára már elhalványodtak, azokat lehetetlen rekonstruálni. A közkezen forgó „magyarnak tartott” teremtés-mondák többnyire a finnugor népek mítoszainak „magyarosított átszerkesztése”, gyakran népmesei alakokkal megtűzdelve. Mint ahogy a krónikák bibliai származásra utaló részei is erőteljes „keresztényesítő” törekvéseket sejtetnek.

Ugyanakkor, egyes utalások közelebbi kapcsolatokat is jelezhetnek. Például, az „útmutató szarvas” az uráli és meóthiszi népeknél fellelhető. Ahogy a hét törzs egyesülésének mítosza a baskíroknál, loáldozat pedig a türköknél (előtte pedig az európai szkítáknál). A turul-madár akár finn-ugor sámánok vándorló lelkének, vagy égi-segítő madaruk szimbóluma is lehetett. Mint ahogy az égi hatalom jelképe is. A Földanya-Boldogasszony kiemelt tisztelete pedig egykor általános lehetett. A világ-fa pedig egy ősi eurázsiai világ-értelmezés jelképe.

Föld teremtése

Az erre utaló egykori mítoszok is elhalványulhattak. De az mindenképp elgondolkodtató, hogy a Kárpát-medencei magyar hagyományokban nem maradt fenn sem az „Isten és Sátán” (világosság és sötétség), sem az „Isten és segítő madara” föld-teremtő együttműködésének mítosza. Mint ahogy a „világ-tojás”, a „több-isteni gondoskodás” vagy az „isten-gyermekek”

5 A finn „Kalevala” eposz „táltosai”: Joukahainen és Väinämöinen

6 Remete Farkas László: Kárpát-medencei geometrikus jelkép-ábrázolások. „Magyarság hagyománya és története” könyvsorozat VII. kötet. Budapest, 2019.

7 Remete Farkas László: Magyar népies szokások és rítusok. Budapest, 2014.

8 Remete Farkas László: Magyar népies kalendárium. Budapest, 2013.

képzete sem. Hanem (a négy nép-képzetből a lényeket kiemelve) a földi világ teremtését és fenntartását: egyértelműen az Égi Isten és a Földi Boldogasszony együttműködésének tekinti.

Jelkép-állatok

E téren is megfigyelhető egyfajta Kárpát-medencei „kiegyszerűsödés”. Mintha, ez esetben is a „legnagyobb közös osztó” elve érvényesülne. Ugyanis, a magyarság monda-világában csak az a néhány „dicső” jelkép-állat maradt fenn, amely az alkotó négy nép-képzet mindegyikében fellelhető. Vagyis: az égi madár (turul), a szarvas és a fehér-ló. Néhány jelkép-állat pedig „bajhozóként”, amelyek közül egyesek korabeli ellenfeleket is jelképeztek. Mint a karvaly (besenyőket), toportyán (törököket, tatárokat), medve (oroszokat).

Hit-jelleg

Talán e téren különbözik leginkább a Kárpát-medencei sajátos világkép, a négy népcsoport korabeli hitvilágától. *Első* és szembeöltő Kárpát-medencei *jellegetesség*, hogy csak egy istenpárt (Égi istent és Boldogasszonyt) tekintett igazi istenségnek. Míg, a 4 népcsoport képzete bővelkedett istenekben és rokonságaikban vagy isten-szerű lényekben, *Második jellegetesség* is sajátos, mert igen kevés lélek-szerű lényt képzel bele a természetbe. Míg a 4 népcsoport hit-képzete „lelkekkel ruházta fel” a természeti jelenségeket és az élőlényeket. Néha még a növényeket is vagy egyes élettelen dolgokat. *Harmadik jellegetesség*, hogy a 4 népcsoport hit-képzetéhez képest igen kevésféle természet-feletti képességű lényeket feltételez. Ezekről is jóval kevésbé tart, azokat inkább meseszerűnek vagy babonának tekinti. Vagyis, a 4 hit-képzetből formálódott Kárpát-medencei hit-változat: egy sajátos, isten-pár által irányított világ-képzet. Olyan, amelyben döntő értékben a természeti folyamatok és az emberi tevékenységek érvényesülnek. A kis-számú természetfeletti lény inkább jelképes őrző, esetleg időlegesen segítő vagy ártó, többnyire emberi erővel kivédhető.

Érdekes, hogy a Kárpát-medencei hit-képzetben mintha két (egymásnak ellentmondó) vallásfilozófiai irányzat egyesülne. Egy *férfi-deista* képzet: amely szerint az égi Isten a teremtésen túl már nemigen avatkozik bele a földi dolgokba. Valamint egy *női panteista* képzet: amely szerint a Földanya (Boldogasszony) maga a földi élet egyfajta spirituális megtestesítője, a természet körforgásának irányítója, az életető. Ez az a kettősség, amely e formában, a 4 népcsoport egyik hit-képzetében nem érzékelhető. És, mentes a dualista felfogástól is. Mivel a világ működését nem *két ellentétes erő* harcnak, hanem *együttműködésének* tekinti. Mindezen sajátosságok arra utalnak, hogy a Kárpát-medencei ősi hit-képzet: távol állt a keresztény vagy a gnosztikus, a perzsa vagy manicheista vélekedésektől. Az Isten melletti Boldogasszony képzete és az angyalok hiánya pedig az iszlám vallástól való távolságára utal.

Hasonlóság

A Kárpát-medencei hitvilág (a környező népekéhez képest) különlegesnek és egyedinek tűnhet. Többiek közül kitűnve egyszerűségével és logikusságával. Egyfajta sajátos ötvözet a kelet-európai égisten-hitnek és sámán-izmusnak, kiegészítve balti és szláv „természet-feletti lényekkel”, erőteljes Földanya tisztelettel. Olyan, amely némiképp közel állhat a baskír, mordvin és türk pogány hitvilághoz. De természet-feletti lényeit részben balti és szláv hitvilágból kölcsönözte, azokat megfosztva istenségüktől, erősítve az ember szerepét.

*

KORABELI TÖRTÉNELMI ÉS KRÓNIKAI HÁTTÉR

Az egykori krónikák, útleírások, tudósítások és egynémely a korabeli egyéb dokumentumok, érdekes és esetenként eltérő adatokkal szolgálhatnak, a magyarság korabeli „otthonaira” és akkori szomszédaira vonatkozóan. Ezek részben ellentmondásosnak tűnhetnek. De csak akkor, ha a Kárpát-medencei magyarságot egy ősnépből próbálnánk „leszámaztatni”. Ugyanis, már a legkorábbi írásos feljegyzések arra utalnak, hogy középkori értelmezés szerinti magyarság is több népcsoport alkotta közösségből formálódott egy hasonló tudatú és kultúrájú népességé.

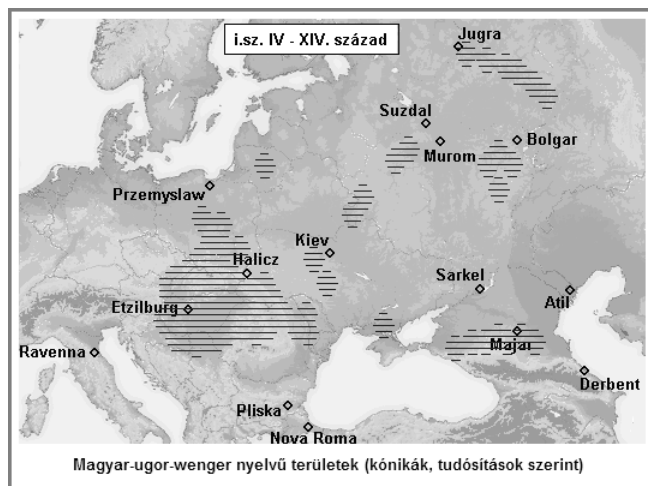
Magyarok „óhazájáról”

Magyarokat alkotó népségek egykori lakhelyei döntő mértékben 4 irányba mutatnak. Többségükben a Don-Volga közötti vidékre és a Meótis (Azovi-tenger) mellékére. Kisebb részben a Don és Kárpátok közötti vidékre, vagy a XIV. századig ismert régi Jugriára (Káma-Pecsora tájékára). Íme, a legismertebb tudósítások a magyarok legrégebbi lakhelyeiről:

- 367 körül: Jugra vidékről délre, Meótiához vándorló hun-magyarok /A. Thevet, 1545./
- 370 körül: Szarmata hegytől délre⁹ Jugaria, ahonnan a hunok kivonultak /M. Orbini, 1601./
- 370 körül: Hun-magyar együttélés Meótis környékén (Don deltája közelében) /Bonfini, 1497./
- 370 körül: Kivonulás Szuzdál környékéről (merja, mescser vidék) /Képes Krónika, 1360k./
- 371 körül: Itil-Ten (Volga-Don) folyó-köz (mescser, baskír) vidékén /Macar Tarihi, 1740k./
- 373 körül: Behatolás Európába (átkelés a Don folyón, udmurt vidéken) /Bonfini, 1497./
- 373 körül: Hun részleges kivonulás Meótiisz mocsár-vidékéről /Thuróczi János, 1497./
- 400 körül: Hunok előtt már magyarul beszélő nép élt Pannóniában /Tarih Üngürüsz, 1550k./
- 420 körül: Ugra-menti ugorok a hunokkal Pannóniát megszállják /M. Strykowski, 1546./
- 430 körül: Wkra-menti vengerek visszatérnek Pannóniába /Nagy Lengyel Krónika, 1273k./
- 450 körül: Szkítiai Dentü-magyar vidék (Don folyón túli terület) /Gesta Hungarorum, 1200k./
- 450 körül: Dzsiddija (nagy-szkítia) vidéke (Don folyón túli terület) /Tarih Üngürüsz, 1550k./
- 620 körül: Fehér ugorok kazár-bolgár vidékről kivonulnak /Nesztor krónika, 1113k./
- 700 körül: Besenyők és fehér kunok felé vonultak (Dontól nyugatra) /Kézai Simon, 1280k./
- 744 körül: Besenyők és fehér kunok felé vonultak (Dontól nyugatra) /Thuróczi János, 1497./
- 744 körül: Ten-Itil (Don-Volga) folyó-köz (mordvin, baskír) vidékén /Macar Tarihi, 1740k./
- 744 körül: Don folyón átkeltek keletről (mordvin vagy kazár vidékről) /Bonfini, 1497./
- 745 körül: Szidijja (európai szkítia), Don-Kárpátok közötti térség /Tarih Üngürüsz, 1550k./
- 750 körül: 2. kivonulás Szuzdál felé (merja, mari, baskír vidékről) /Képes Krónika, 1360k./
- 800 körül: Chidmasz (Káma) folyónál (udmurt, baskír vidék) /VII. Konstantin császár, 952k./
- 819 körül: Szkítia (Dentü-magyar), a Don folyón túli terület /Gesta Hungarorum, 1200k./
- 870 körül: Volga keleti oldalán *madjarok*, nyugatin szlávok (merja vidék) /Gardizi, 1053 k./
- 884 körül: Etel (Volga) folyónál (merja, mari, udmurt vidék) /Gesta Hungarorum, 1200k./
- 884 körül: Magyarok egy része Szkítiából nyugatra vonul /Gesta Hungarorum, 1200k./
- 885 körül: Magyarok a besenyők és bolgárok között (Dontól nyugatra) /Ibn Rusta, 900 k./
- 889 körül: Ungarok kivonultak Szkítiából /Niederaltaich-i Évkönyvek. 907k./
- 889 körül: Ungarok a Doni mocsarokból Pannóniába jöttek /Regino apát, 900k./
- 898 körül: Fekete ugorok elérik Kijevet (mordvin, csuvas irányból) /Nesztor-Krónika, 1113k./

9 Donyeci tönk-hegység alatti vidék, az Azov-melléki hátság.

A felsorolt utalások arra utalnak, hogy a „rég Magyarok” jelentősebb csoportja a volgai bolgár és a volgai-permi finnugor népességek közelében élhettek. Kisebb részük északra, a Káma-Pecsora vidékén (ahol egykor a legközelebbi nyelvrokonnak tartott obi-ugorok is éltek). Egy jelentősebb csoportjuk pedig délebbre, a Meótis környékén, vagyis a Don-Volga torkolatok közti vidéken (az európai hunokkal szomszédságban).

Ismert néhány olyan leírás is, amely azt sejteti, hogy a magyarhoz hasonló nyelvet beszélő népek már a hun-magyar bejövétel előtt is élhettek a Kárpát-medencében. Mindezek azt a vélekedést erősítik, hogy a „rég Magyarok”: leszármazottja lehetett a Kárpátok és Urál közötti térséget egykor belakó ősi népességének, amelyből a finnugorság is formálódott. Ugyanakkor, nem sikerült fellelni olyan régi írásos utalást, amely „rég Magyarok” ázsiai (Urálon túli) őshazájára utalt volna.

Kelet-Európában maradt „rég Magyarokról”

Feltétlenül szükséges megemlíteni azokat az utalásokat is, amelyek a Kelet-Európában maradt „magyar rokonokról” sem feledkeztek meg. Sajnos, a szak- és ismeret-terjesztő irodalom nemigen foglalkozik e témával. Holott, e tények talán segítségünkre lehetnének ahhoz, hogy „a magyarok eredetének” egyes sötét foltjait kivilágíthassuk. Íme néhány, többség számára még manapság sem ismert jelzés, a rég Magyarok maradt „magyarokról” vagy származásáról¹⁰:

- 1235 körül: Volga-menti magyarok (merja, mescser, udmurt vidék) /Riccardus fráter, 1237./
- 1245 körül: Tatárok elfoglalják Nagy-Magyarországot (baskír vidék) /Plano Cappini, 1246./
- 1264 körül: Novgorodi terület: Jugra¹¹, Perm, Pecsora (komi) /Novgorodi egyezmény, 1264./
- 1460 körül: Don forrásvidékénél magyarul beszélő nép (mescser vidék) /Bonfini, 1497./
- 1470 körül: Don forrásánál magyarul beszélő nép (mescser vidék) /Thuróczi János, 1497./
- 1480 körül: Jugriai (komi vidéki) „keleti finnek” azok magyarok /Pomponius Laetus, 1480./
- 1480 körül: Don forrásánál élő ugorok ősei Jugriában éltek. /Pomponius Laetus, 1480./
- 1490 körül: Szarmatia (Jugria) nyelve hasonló a pannóniai ungarokéhoz /P. Ransanus, 1492./
- 1517 körül: Egy tartományban Perm, Baskíria, Cseremiszia és Jugra /M. Miechowita, 1521./
- 1520 körül: Jugriában élők nyelve hasonló a pannóniai vengerekéhez /M. Miechowita, 1521./
- 1530 körül: Jugorok és vogulok is éltek Perm és Pecsora népei között /M. Foscarini, 1537./
- 1540 körül: Perm, Baskíria, Jugra és Karélia népeit szkíták közé sorolták /S. Münster, 1544./
- 1550 körül: Jugria¹² a Pecsora-folyó felső folyásánál (ma komi vidék) /S. Herbertstein, 1552./

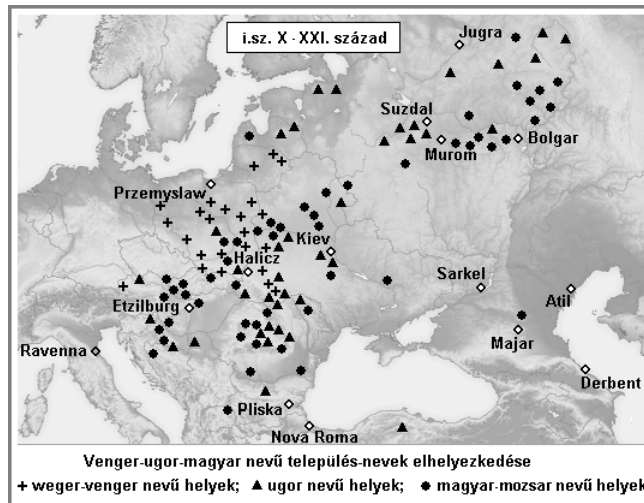
10 Az utalásokat tartalmazó iratok teljes terjedelmükben, bárki által elérhetők, itt: „Восточная Литература”. Средневековые исторические источники востока и запада. Elektronikus Könyvtár.

11 Jugra = egykor, a Pecsora-folyó felső szakasza és az Urál-helység nyugati oldala közötti terület. Régen, az obi-ugorok lakóhelye, akik a XVI. században költöztek át Nyugat-Szibériába (rusz, komi és tatár nyomásra).

12 Obrušánszky Borbála: Jugra, Jugria és a magyar őstörténet. Kelet Kapuja történelmi folyóirat, 2017/2.

1550 körül: Jugriából származnak a Pannóniát elfoglaló magyarok /S. Herberstein 1552./
 1560 körül: Jugrából származnak a magyarok, nyelvük is egyezik /A. Guagnini, 1572./
 1570 körül: Oroszok szerint a jugorok, Pannóniáig jutottak a hunokkal /A. Guagnini, 1576./
 1570 körül: Magyarok az Ugra-folyónál is (Don forrás felé) éltek /M. Strykowski, 1582./
 1612 körül: Jugraiak (ma komi vidék), a magyarhoz hasonló nyelvűek /S. Neugebauer, 1612./
 1615 körül: Jugra 350 mf-re Moszkvától, nyelvük mint az ugoroké /Petrus Petrejus, 1615./
 1670 körül: Jugoriából ered a magyar nyelv és a magyar nép is /J. Reytenfels, 1676./
 1612 körül: Ungarok Jugriából vonultak a Meótiszhoz, majd Pannóniába /L. Elsevir, 1630./
 1769 körül: Egyező magyar és lapp nyelvi fordulatok bemutatása /Sajnovics János, 1771./

A felsorolt utalások arra utalnak, hogy az Árpád-vezette „Honfoglalás” után még jelentősebb „magyar-szerű” népesség maradhatott Kelet-Európában. Amely, a XVI. század végére elenyészett, beolvadt a helyi népességbe, vagy áldozatul esett a betolakodó hódítóknak. E vidékek közül legismertebb talán a „Magna Hungaria” (Nagy-Magyarország), amely a Volga-Káma vidéki bolgárok és baskírok északi szomszédsága (manapság komi és udmurt terület). Lehetséges, hogy az Ugra-Szura-Volga térségre utalhatott ez a megnevezés. Amely, egykor kiterjedhetett a moszkóviai ugorok lakóhelyére is, az Ugra-Oka-Don forrás-vidék környékére és felső szakaszára (ahol egykor a finnugor meszcerek éltek).

A korabeli tudósítások szerint, a Meótisz környékén is élt egykor régi magyar (kum-magyar) népesség, a Kuma- és Kubán-folyó vidékén (Hungaria Maior vagy Antigua vidékén). Amely terület egykor magába foglalhatta az Azov-mellevi hátságot és a Don-Volga-Kaukázus háromszög közötti síkságot is. Középkorban e vidék a doni és kubáni kozákok fennhatósága alá került (akik a kazár birodalom egykori népességéből származtathatók).

Az is sokat sejtető, hogy a Kijev melletti egyik hegyet még a XI. században is

Ugor-hegynek nevezték¹³. Feltehetően, a Kijevi Rusz-tól délebbre lakozó ugor (ogur) népekre vagy határ-vidékre utalva kapva a nevét. Ugyanis, ugyanilyen (ugor, ougor) néven említi e krónika, a város mellett egykor elvonuló fehér és fekete magyarokat is.

Szembeötlő, hogy sehol sem található utalás a „rég Magyarorság” ázsiai származására. De még tartós ott-élésére sem. Tény, hogy egy késő középkori oszmán krónika a magyarokat tatárféle (sztyeppe) népességnek mondja. Akik, az Iráni-fennsík sós-sivatagából kivonulva, a kelet-európai pusztákon át jutottak a Kárpát-medencébe¹⁴. Míg, egy korábbi oszmán krónika még úgy írja, hogy a magyarok egy szkítiai tatár tartományból vonultak Pannóniába, és a Kaukázus környékéről származnak¹⁵. Ami szintén nem erősíti az ázsiai és sztyeppe származást.

13 Elmúlt idők krónikája. Kijevi Rusz idején készült Nesztor krónika, 1113. körül.

14 Névtelen szerző: Madzsar tarihi (Magyar történet), 1740. körül.

15 Mahmud Tercümán: Tarih-i üngürüş (Magyarok története), 1550. körül.

A korabeli magyarság életterei

Némely régi krónikaíró szerint¹⁶ Szkítia három országra sorolódik, amelyek: Baskír-, Dent- és Magyar-ország (Baskardia, Bencia és Magoria. Ezek akkori megfelelői: Volgai Bolgárország, Kazária és Nagy-Magyarország (Magna Hungaria). Vagyis, az a három vidék, amely kivonuló népessége és nyelve, a Kárpát-medencébe bevonuló „magyarság” többségét alkothatta.

Főbb vonulási útvonalak

A korabeli leírások szerint, a IX. századi „honfoglalók” két útvonalon jutottak a Kárpát-medencébe. Az egyik útvonala lehetett: Volga átkelő, Szuzdal, Kijev, Galícia, Kárpátalja, Észak-Erdély, Felvidék, Pannónia. Erre vonulhatott a honfoglalók fő ereje. A másik útvonal: Levédia (Kijev-környéke), Etelköz (Al-Duna és Déli Bug köze), Körös-Maros-Temes vidéke, délvidék Duna–Tisza köze. Erre vonulhattak a bolgárok elleni harcban résztvevők, akik a hátré- támadó besenyők miatt nem tudhattak csatlakozni a fő erőkhöz. De miután e két csoport egyesült, közös erővel birtokba vehették az egész Kárpát-medencét.

Ósi élettér

Feltűnő, hogy „honfoglalók” (a krónikák szerint vándorló magyarok) által bejárt és elfoglalt terület: nem sztyeppe (puszta). Hanem az erdős sztyeppe (a ligetes legelő) vidéke. Azok közül is a kisebb folyókban bővelkedő, inkább dombosnak nevezhető vidék. Mint ahogy a későbbi kalandozásaik során bejárt vidékek is az erdős európai területekhez sorolhatók. Sőt, a Kárpát-medencében is főleg az erdős-mezős folyóvölgyeket lakták, szabadon hagyva az alföldi ligetes-erdős pusztaságot (oda később „igazi nomád” kunokat és jászokat telepítve). Az sem lehet véletlen, hogy az Árpád-vezette bevonuló törzsek először az erdélyi és felvidéki folyóvölgyeket szállták meg, majd a dunántúli dombos-ligetes folyóvizekben gazdag részeit.

Ósi gazdálkodás

Sokatmondó, hogy a régi leírások kiemelik a halászatot, vadászatot és földművelést, viszont nem írnak nagy tömegű vándorló legeltetésről. A népmesékből is hiányoznak a vágatónyilazó hősök, a végtelen-sík puszták. Mindezek arra utalnak, hogy a „magyarság többsége” nemigen lehetett nomád legeltető nagy területeken folyamatosan vándorló, pusztai (sztyeppe) népesség. Valljuk be, nehezen képzelhető el, hogy egy széles síkságot bejáró, nomád-legeltető nép, hirtelen élet-módot váltson. Mert, nem tűnik életszerűnek, hogy egy pusztai népesség a Kárpát-medencébe bevonulva... hirtelen megkedvelje a folyóvölgyek dombos-erdős vidékét, letelepedjen és földművelő-halászó életmódra váltson. Ez csak akkor valószínű, ha már az előző lakhelyein is hasonló életmódot folytatott, számára megszokott volt az ilyen környezet.

Utalások a régi magyarság „nyelvi rokonságára”.

Az előbbieken ismertetett tudósítások több „érdekességgel” is szolgálhatnak. Legfeltűnőbb, hogy a „rég Magyarok” többnyire kettős hatás mellett éltek. Egyik oldalról többnyire finnugor-népek (ugorok, permiek és volgai finnek), míg másik oldalról gyakran törökös népek (hunok, avarok, bolgárok, türkök, kazárok, besenyők) szomszédságában, akár szövetségben is. Tőlük északra rusz és balti hatás mellett. Az is elgondolkodtató, hogy a korabeli Don-

16 Kézai Simon, Kálti Márk.

Volga vidéki hagyomány: a „jugorokat” rokonította a magyarokkal és hunokkal, az uráli jugorok nyelvét pedig a pannóniai magyarokéval.

Finnugor nyelv-rokonság

Nem véletlen, hogy a finnugor „nyelv-rokonság” gondolata már a XIV. században felvetődött. Sőt, (ahogy a felsorolt utalásokból kitűnik) a XVI. századra már szinte elfogadottá vált az „európai tudományos körökben”. Vagyis, ez a feltételezés sokkal régebbi annál, hogy azt egy XVIII. századi „Habsburg ármánykodásnak” tekinthetnénk. Az is belátható, hogy e vélekedés nem csorbítja a hun-magyar „társadalmi rokonság” eszméjét, sőt akár erősítheti is azt.

Ugor-türk kétnyelvűség

Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár az egyik X. századi művében¹⁷ leírja, hogy a magyarok (akkori nevükön: türkök) két-nyelvűek voltak. Ugyanis, a saját nyelvükön kívül beszélték a hozzájuk csatlakozott kabarok (szakadár kazárok) kazár nyelvét is.

Ezt a tudósítást igazolja Vámbéry Ármin kutatásokon alapuló találó megfogalmazása¹⁸ is, miszerint: „...a magyar nép és nyelv fejlődési folyamatának leelején inkább az ugor, mint a török elem van előtérben; de a magyar nyelv etnikumának későbbi fejlődéséről már nem lehet ezt elmondani, mert ekkor a török elem az irányadó, s a családi életre, vallásra, államszervezetre, hadi dolgokra, etikai és morális fogalmakra vonatkozó szók nagyobbára török eredetűek. Röviden ezt így lehetne mondani: a magyarság ugor származék, mely idők múltával eltörökösödött s a világtörténetbe már mint török nép lépett be.”

Vagyis a magyar nyelv = egy sajátosan ötvöződött nyelvnek tűnik. Amely nyelvtani fordulatai és alap-szókincse alapja leginkább ugor, fogalmi felépítménye és társadalmi szókincse pedig inkább török. Egy olyan nyelv, amelyben „Az inkább kezdetleges fogalmak megtartották ugor, a tovahaladó művelődés kifejezései török nyelvjellemüket¹⁹.”. Egy olyan uráli nyelv, amely erőteljes altáji nyelv-hatások mellett formálódott.

Idegen nyelv-hatások

Ugyanakkor is tény, hogy egy ilyen önálló és időtálló nyelv: csak keverék-népnél alakulhat ki, és csak tartós együtt-élés mellett. Ezért, a magyar nyelv eredete körüli „finnugor (ugor) VAGY ótörök (türk)” nyelv-rokonság-vita igencsak meddő. Hiszen a magyar nyelv: „finnugor ÉS ótörök (türk)” kettős rokonságúnak tekinthető. Természetesen nem feledkezve meg az iráni, szláv és balti nyelv-hatásokról sem. Hiszen a Meótisz vidékén, majd a Volga és Kárpátok közötti tartózkodásuk során ilyen népekkel is kapcsolatba kerültek. Amelyek, a magyar nyelv szókincsét bővítették, egyes fogalmait tovább árnyalták. Amelyek nemcsak időszakos szomszédságokra, de legalább egy-két nemzedéki együttélésre is utalhatnak.

Hitvilági nyelv-hatások

Ez az ugor-türk vagy ugor-bolgár (pontosabban ural-altáji) származás-kettősség magyarázatot adhat a régi magyar hitvilág kettősségére is. Amelynél ótörök hagyomány lehet a tengrizmus, vagyis az égi atya és földanya isten-páron kívül az egyéb istenek hiánya, és az ősök

17 Bíborbanszületett Konstantín császár: A birodalom kormányzásáról. 39. fejezet: A kabarokról.

18 Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél. A magyar-török rokonság kezdete és fejlődése. 1914.

19 Vámbéry Ármin: A magyar nemzet keletkezése. Akadémiai értesítő, 1894. V. kötet, 6. füzet.

szellemének tisztelete. Az ugor hagyományra pedig a világfa-szemlélet, egyes természetfeletti lény-képzet, a sámánokra emlékeztető táltos-képzet és némely mítoszok emlékeztetnek. Míg, az iráni, szláv és balti hatások-hasonlóságok inkább csak egynémely elnevezéseknél, népi hagyományoknál és ünnepléseknél érzékelhetők.

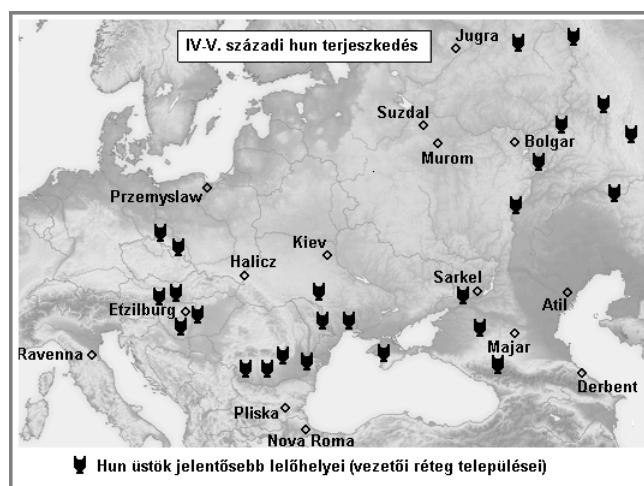
Megjegyzendő, hogy „amíg az ugor hatás egyértelmű”, az ótörök hatás sokkal összetettebb. Mert, a magyarság nem csak a baskirokkal, bolgárokkal és a kazárokkal került szorosabb-hosszabb kapcsolatba. De ótörök befolyásnak tekinthetők a hunok, avarok vagy a türkök, besenyők és némely közép-ázsiai csoportok hatása is. Sőt, iráni befolyás is „felbukkanhat”, mivel szkítákkal, szarmatákkal, alánokkal és médekkel is kapcsolatba került a korabeli magyarság. Vagyis, a sok közül egyet (a legvonzóbbat) kiválasztani „igaz-ősinek” = dőreség. Mint ahogy az is „erőltetett lenne”, ha hitvilágokból összegyűrnánk egy „tetszetősebbet” és azt hirdetnénk „ősi igazságnak”.

Feltűnő „kulturális rokonságok”

Érdeemes figyelemmel lenni egyes, igen hasonló régészeti leletek feltárási területeire is. Ezek

közül, a szkíta aranyszarvas ábrázolások és a hun üstök lelőhelyeinek eloszlása sokatmondó lehet. Ugyanis, ezen körzetek igen meggyőző egyezést mutatnak a magyarság (krónikák szerinti) egykori lakhelyeivel. Ha figyelembe vesszük, hogy a korabeli leírások döntő többsége a magyarokat „Szkítiából kivándorolt és hunnal rokon” népnek tartották... akkor a leletek és a néphagyomány-rokonságok alapján, ezen feltételezést nemigen lehet megcáfolni.

Ami még inkább szembeötlő: a régi-geometrikus hímzés-minták hasonlósága. E téren, az Urál és Kárpát-medence közötti „erdős sztyepei vonulatban” élő népeiségeknél igen nagyfokú az egyezés. Annyira, hogy a jelkép-motívumaik és szín-párosításaik mellett, gyakran még a jelentés-tartalmuk is egyezik²⁰. Ezért, esetenként az is nehezen állapítható meg, hogy egy régi minta: vajon magyar, keletiszláv, balti vagy Urál-menti alkotás? E téren is érzékelhető a 4-féle (turul-, szarvas-, fehérló- és szláv) népesség egymásra hatása, részbeni kulturális rokonsága. Mint ahogy egyes pentaton dallamok²¹

és ünnepi szokások között is fellelhetők hasonlóan „szoros egyezések”²².

20 Remete Farkas László: Kárpát-medencei jelkép-ábrázolások. Budapest, 2019.

21 Remete Farkas László: Egy ősi magyar dallam nyomában. Budapest, 2017.

22 Remete Farkas László: Magyar népies ritka regulák és rítusok. Budapest, 2017.

*

EGY KÖZÉPKORI „MAGYAR SZÁRMAZÁS-ELMÉLET”

Az előbbieken felsorolt utalások, a manapság széles körben elfogadott ősmagyar származás-elméletekhez képest, egy másféle elképzelést sejtetnek-formálnak. Olyat, amely első olvasatra talán meglepő, de ugyanakkor elgondolkodtató. Sőt, mivel elég jól illeszthető a korabeli hagyományokhoz, ezért kiegészíthetik a krónikák kissé „lazán szövött” történeteit, segíthetik a múlt megértését. Valamint, egyre több kutatási eredmény is megerősíti eme régi vélekedést.

Uráli magyarok, vagyis a jugor-ugor őstörténet

A középkorban elterjedt közép- és észak-uráli hagyomány szerint a jugorok földjéről vonultak ki az európai hunok. Valamint, azok a Don-forrásvidéki és meótiszi magyarok, akik együtt a hunokkal Pannóniát meghódították. E mítosz hihetőségét és jelentőségét jól érzékelteti az a tény, hogy még a jugorokat meghódító ruszok is egyetértéssel és büszkeséggel hangoztatták ezt a vélekedést. Amelyet, több középkori tudósítás és diplomáciai jelentés is rögzített²³.

Középkorban feltételezett őshaza

A korabeli legenda szerint, a „magyarokat kibocsájtó ősnép” egykor az Urál-hegység nyugati részén élt. Fokozatosan belakták az erdős és ligetes sztyeppei környezet, a hegyi patakok által táplált folyókban bővelkedő és vadban-halakban gazdag vidéket²⁴. A létszámuk növekedésével kénytelenek voltak terjeszkedni, leginkább déli-északi irányban, az Urál nyugati vidékén.

Kisebb létszámban észak felé sodródtak, a Pecsora-folyó és az északibb uráli vonulat közötti térségbe, elszakadva őseiktől. Ők lehettek azok, akiket a középkori leírások jugoroknak, vidéküket pedig Jugriának neveztek. Ahonnan, ez a népesség idővel (komi, orosz nyomásra) még északabbra, valamint az Urál-hegység keleti oldalára és az Ob vidékére kényszerült. Őket nevezték későbbekben obi-ugoroknak, őket tartva a magyarok legközelebbi nyelv-rokonának.

Vélelmezett vonulások

A „magyarokat kibocsájtó ősnép” egy nagyobb csoportja nyugatabbra és délebbre vonult, a legeltethető sztyeppék és az erdős-árteres folyópartok mentén. A Don és Volga közti térben terjeszkedve eljutottak a Don forrás-vidékére (és az Ugra folyóhoz). Egy részük még délebbre húzódva a Meótiszi mocsarakhoz (Don-deltájába) is eljutott. A jugor hagyomány szerint, ők voltak azok, akik a hun fennhatóság alatt és Attila vezérletével részt vettek Pannónia elfoglalásában. Ők lehettek azok is, akik később bolgár majd kazár fennhatóság alá kerültek. Azok, akik egykor besenyő nyomásra a Kaukázus felé (Kubán vidékére) kényszerültek.

23 „Восточная Литература”. Средневековые исторические источники востока и запада. UHL: vostlit.info .

24 Feltehetően a Pecsora felső szakasza, a Káma és Volga baloldali víz-gyűjtő területein. Ugyanis, e vidéket még a jégkorszakban is növényzet borította, a sok apró folyó elegendő vizet adott a száraz-hideg időszakokban is.

Nagy-Magyarország (Magna Hungaria)

Több középkori hagyomány szerint, a magyarok ősei a Káma-folyó vidékén élhettek, a ligetes sztyeppe övezet határvidékén. Ahonnan, a „jugornak nevezett” lakosság egy része, az életlehetőségek romlása (a természet eltartó-képessége) miatt részben elvándorolni kényszerült.

Krónikás őshaza

Az előbbieken leírt vidék válhatott ismertté a középkori hagyományokban, *Baskíria* vagy *Nagy-Magyarország* néven. Innen vonulhattak ki egykor a „fekete magyarok”, akik (a Nesztor-krónika szerint) Kijev mellett elhaladva jutottak a Kárpát-medencébe. Feltehetően észak-nyugati rusz és komi, valamint déli kazár és besenyő nyomásra. E vidékről származhatott az Árpád-féle honfoglalás a hét törzsének, „hét vezér és vérszerződésük” mondája is. Amelyhez hasonló fellelhető a baskíriai mítoszokban (a baskírok hét alapító törzsére utalva). E vidéken találkozhatott Julianus barát „magyarul beszélő népességgel”, a tatárjárást megelőzően. Amely a tatár, majd az orosz hódítások eredményeként elenyészett. Az ott élő „magyarság” feloldódhatott a környező és terjeszkedő népességek körében.

Régi Magyarország (Hungaria Antiqua)

A *Nagy-Magyarországról* kivonuló egyik népcsoport a Don és Volga közötti sávban dél felé vándorolhatott, a Meótiszon túl, egészen a Kubáni alföldre. Amely vidék akkoriban lényegesen csapadékosabb és növényzetben dúsabb lehetett, a folyók környéke is erdős- mocsaras. A szarmaták érdekszférájába kerülve itt „érhették őket” iráni hatások. Majd, a hun birodalomba tagozódva, egy részük részt vehetett Pannónia elfoglalásában. Nem véletlen, hogy a korabeli hagyomány szerint ők lehettek az erdélyi székelyek ősei.

Kubáni magyarok

A Kubán-Kuma folyók vidékén maradt magyarokat „kum-magyar” néven ismerték, a vidékük pedig *Régi Magyarország* (Hungaria Antiqua) néven őrződött meg. Amelynek népessége, a későbbiekben bolgár-török, majd türk-kazár befolyás alá kerülve elvesztette önállóságát. Az alán, kun, tatár, kazah, kaukázusi stb. beáramlásokat követően pedig lényegében feloldódtak a terjeszkedő népek tengerében. Julianus barát még találkozhatott a nyomukkal. Madzsar nevezetű régi városa pedig egyértelmű utalás lehet a kum-magyarság egykori ottlétére.

Történeti hasonlóságok

E népességet, egyes középkori utazók és tudósítók „magzsar vagy madzsar” néven tartották számon. Az ókorban pedig „utigur” és „kutrigur” népességként említhették „öket” a korabeli krónika-írók. E vidékről származhatott a Hunor-Magor testvérpár, és a szkíta sztyeppék felé útmutató Csodaszarvas legendája. Szarmata fennhatóság alá kerülve akkor érthette őket „az az iráni hatás” (amely a magyarságot Nimród népével összekötötte). Az Attila „hun-magyar király-ösiségének” mondája is innen eredhetett.

Kárpáti magyarok, vagyis a vengerek

Nem túl ismert történet-változat, amelyet több különböző krónika és tudósítás is valószínűsít. A „Nagy Lengyel Krónika” szerint (1273 k.): wegry-k (magyarok) a Wkra folyó környékén éltek és eredetileg Pannóniából származtak. Akik, a gót terjeszkedés hatására visszatértek

Pannóniába (2-4. sz. körül). Majd, csatlakoztak a Kárpát-medencét megszálló hunokhoz. A „Tarihi üngürüsz” néven ismert krónika²⁵ (1550 k.) is megemlíti őket, hogy amikor a hunok szövetségéhez tartozó magyarok (üngürüszök = hungarusok) Pannóniába vonultak, akkor ott már magyarul beszélő népesek is éltek.

Szkíta hagyomány

Egy régi-ókorai leírás szerint²⁶, a Meótság-vidéki kimmerek egy része Pannóniába menekült, a rájuk támadó szkíták elől. Így az is elképzelhető, hogy ezek a meótszi kimmerek, valójában az északabbról délre húzó jugorok leszármazottai lehettek. De az sem kizárt, hogy egyes keleti „magyar-szerű” csoportok, a szkítákhoz csatlakozva jutottak a Kárpát-medencébe. E vélekedést erősítheti a szkíta és magyar „szarvas-tisztelet”, valamint a szkíta vérszerződési szokások hasonlósága is. De akár a szármatákkal együtt is érkezettek ide magyar népesek, hiszen a Don-Urál közötti vidék egykor „szarmata-területnek” számított. Mint ahogy némely korabeli (régészeti által is megerősített) tudósítás arra utal, hogy a Wkra és Visztula folyók vidéke is (egykor) az Európába települt szármaták uralma alá került.

Epi-gravetti leszármazás

Ismert olyan modernebb vélekedés is, hogy a Dél-Alpok és Urál hegység közötti térséget (az utolsó jégkorszak idejében) egy közel azonos kultúrájú népesség uralta²⁷. Akik, talán a finnugorok ősei lehettek. És, akik a jégkorszak elmúlását követő olvadások során, az északabra terjedő erdős vidék vonalát követve az Urál és a Baltikum vidékére költöztek Együttal kitérve a térségbe beáramló az indo-iráni és altáji népek elől. Nem kizárt, hogy e népek egy szilánkjára a viszonylag védett Kárpát-medencében is fennmaradhatott.

Székelyek, az utigur magyarok

Régi krónikák és hagyományok egyhangúan említik, hogy a hunokkal magyarok (jugorok) is bevonultak a Kárpát-medencébe. A görög leírások e csoportot „utriguroknak” említik, míg a későbbi oszmán források „üngürüszöknek”. Ugyanakkor eme tudósítások arra is utalnak, hogy Attila halálát követően e népesség egy része visszatért a Meótság-vidékére. De kisebb csoportjuk Erdélyben maradt, és a székelyek őket tekintették saját őseiknek.

Kimmer hagyomány

E népcsoport és a magyarság kapcsolatát erősítheti az a tény, hogy a magyarok „Hunor-Magor testvérpár csodaszarvas-mondája” kísértetiesen hasonlít a VI. században több változatban is lejegyzett „Utigur-Kutrigur meótszi testvérpár csodaszarvas-mondájához”. Valamint, más „arrafelé élő” egyéb népeknek tulajdonított (gót, hun, bolgár, türk, kazár-kozák) útmutató szarvas-történetekhez. Több utalás²⁸ azt erősíti, hogy e monda: a régen, meótszi vidéken élő

25 A krónika eredetije latin nyelven íródott, és a törökök vitték magukkal Székesfehérvár elfoglalásakor (1543.). Fordítója és átdolgozója: Mahmud Tercümán (Sebold von Pibrach) I. Szulejmán szultán tolmácsa.

26 Hérodotosz: *Történeti gyűjtemény*. i.e. 480 körül.

27 Az epi-gravetti kultúrájának nevezett népesség. Erre utalhat az e területen fellelhető kőkorszaki eszközök és Vénusz-szobrocskák, és más régészeti emlékek meglepő hasonlósága.

28 Cezárei Prokopiosz: *De bellis*, 560. körül.

kimmerek hagyománya. Aki egy része egykor Pannóniába menekült. Egykor, e népet tekintették az európai hunok őseinek²⁹.

Jugor hagyomány

A magyarság és jugorság közötti kapcsolat feltételezését erősítheti az a tény, hogy a jugorok körében is ismert volt hasonló a történet³⁰. Amely szerint, amikor a meótisznál élő csoportjuk Attilával hadba indult, egy *zerge* mutatta az utat Pannónia felé.

Avarok, akiket magyaroknak is neveztek

A VI. század közepe táján, a Kárpát-medencét egy újabb népcsoport szállta meg. Amelyet, a korabeli történetírók avaroknak neveztek, és a hunok maradványának tartottak. Avar-magyar együttélésre utalhat néhány korabeli bejegyzés³¹ is, amely arról tudósít, hogy Nagy Károly császár (782. évben) fogadta az avarok követeit, pontosabban: az avar kagánét és a *yugur* kormányzók (fejedelmek) követeit. Több forrás utal arra, hogy az avarok (hunok, jugurok) bolgár segítségével foglalták el Pannóniát, de egy hatalom-öröklési villongást követően (631. körül) a bolgárokat az al-Dunához szorították.

Kettős honfoglalás

Elgondolkodtató, hogy több régi magyar krónika a magyarok bejövetelét a 700-as évekre teszi (vagyis a második avar bevonulás idejére). Az ószláv Nesztor-kónika is ekkora érzékelteti a „fehér magyarok” pannóniai bevonulását. Ez is alapul szolgálhatott a „kettős vagy hármas honfoglalás elméletéhez”. Valamint az is, hogy egy „honfoglalás előtti krónika” a pannóniai avarokat „ungari, vuangar” néven említi³². Arról is maradt feljegyzés, hogy az itt élő avarok a IX. században (erőszakos térítésre) felvették a római kereszténységet. De arról is, hogy a X. század elején (Árpád-féle bevonulást követően) visszatértek régi pogány hitükhöz.

Avar-magyar kapcsolat

A magyar-avar-hun „rokonság” értelmezésében fontos lehet egy X. századi és „ellenséges hangnemű” krónika-utalás. Amely, a pannóniai „ungariak-at” az avarokkal azonosítja³³. Azt is kiemelve, hogy az avarok ősei, egy menekülő szarvast üldözve leltek rá a Meótis mocsarain átvezető ösvényre (mint a jugor, kimmer, magyar, hun, bolgár, mítoszokban). Érdekes az „ellenséges” tudósításokat is komolyan venni, ha egyeznek a „saját” krónikák történeteivel.

Fehér magyarok, a névadó ugorok.

Folytatva az alap-vélekedést, a *Nagy-Magyarországról* kivonuló másik csoport, a dél-nyugati irányba indulhatott. Az Volgán átkelve, erdős sztyeppe vonalát követve, az Oka-folyó mentén, az Ugra és Don forrás-vidéke környékére költözhetett.

29 Agathias Scholasticus: *Jusztinianus uralkodása*, 558. körül

30 Maciej Miechowita: *Tractatus de duabus Sarmatis*, 1521. körül

31 Korai Metzi Évkönyv „*Annales Mettenses priores*”, 806. körül. Valamint, a Frank Királyok Évkönyve „*Annales Regni Francorum*” (823-ig)

32 *Annales Bertiniani*, 872. körül.

33 Corvey-i Widukind: *Res Gestae Saxoniarum*, 970. körül

Don forrás-vidéki magyarok vagy mozsarok

Egyes vélekedések szerint a magyarok, az Ugra folyóról kaphatták az „ugri” megnevezést. Ők lehetnek azok a „fehér magyarok” (fehér ugorok), amelyek egy csoportja a Nesztor-krónika szerint, az avarok után vonultak a Kárpát-medencébe. A helyben maradtak pedig azok lehetnek, akiket a XV. századi tudósítások Don-forrásvidéki magyarokként említettek. Akik túlélve a tatárok pusztítását, beolvadhattak a terjeszkedő orosz vagy a szomszédos mari vagy mordvin, vagy a később mescser- vagy misar-kozáknak nevezett népességbe. Ők lehetnek azok az „elenyészett népek”, akiket a szláv leírások egykor mescser, merja vagy mezser, mozsar néven is említhettek.

Levédia, és a türk-magyarok

A hagyomány szerint, a Kárpát-medence felé vonuló magyarság jelentős része: Levédi vezér területéről indult nyugat felé. E Levédiának nevezett vidék meghatározására több kísérlet is történt. Ezek közül legvalószínűbbnek, talán a Kijev feletti térség tűnhet.

Kijev melletti Levédia

E vidék egykor a kazár birodalom határvidékhez tartozott, onogur erődítmény maradványai is fellelhetők. A korabeli kijevi krónika is tudósít az ottani Ugor-hegyről, és a magyarok jelenlétéről. Ott folyik a Lybid folyó a Dnyeperbe, és Lybid nevű település is van a közelben (amiről a krónika is tudósít). Sőt azt is megemlíti, hogy amikor a besenyők Kijev környékére értek, akkor a magyarok (ugorok) elvonultak onnan, a Kárpátok irányába (Ugor-hegyek felé).

Gyeszna vidéki Levédia

Egy bizánci leírás³⁴ szerint Levédia területen folyt a Chidmasz-folyó is, amely azonosítása bizonytalan. Talán azért, mert a görög Csidmasz elnevezés, a Csit-ma vagy Csud-ma elvevezés görög átírása lehetett. Amely, tatár vagy ószláv értelmezésben egyaránt egy furcsa, különös, tünedező folyóra utal, esetleg egy időszakosan hajózható természetes csatornára. Így lehetett akár az arrafelé szétterjeszkedő Dnyeper-folyó egyik-másik időszakos, medrét változtató ága is. Vagy, az igen ingadozó szintű, zátonyos és kanyargós, nyom-vonalát gyakran változtató Gyeszna-folyó. A Kijev környéki Levédia-feltételezést erősítheti, hogy néhány száz km-es körzetben több hasonló nevű hely is található (Лебіддя, Лебедь, Лебедин, Лебедянка, Лебедівка, Лебедінці, Лебединець), sőt azonos névvel akár több is.

Etelköz, egy „közbenső megálló”

E térség helye ma is vitatott. Az előbbi bizánci leírás szerint, a türkök (vagyis a magyarok) egy csoportja Levédiából az Atel és Kouzou folyók közti területre költözött. Amely területről később nyugat felé hadba vonultak, a dunai bolgárok ellen. A leírás szerint, ez idő alatt a besenyők e területet megtámadták és elfoglalták. Ezért, az „otthon maradtak” kénytelenek voltak kelet felé (Régi-Magyarország irányába) menekülni. A hadba vonult népesség pedig (mivel nem volt hová visszatérnie) kénytelen volt nyugat felé vonulni. Pannónia irányába, ahol egyesülhettek a Levédi a felől nyugatra vonuló magyar törzs-szövetséggel.

34 Bíborbanszületett Konstantín császár: *A birodalom kormányzásáról*. 38. fejezet: A türkök népének eredetéről, és hogy honnan származnak

Etelköz a folyóköz

Etelköz meghatározását segítheti, hogy az ótörök eredetű Atel (Atil, Etil, Ecil, Etel, Itel, Idel) szó nemcsak a Volgára utalt. Ugyanis, a baskír-tatár jelentése: széles-hosszú folyó³⁵, ezért a Dunára is érthették³⁶. A Kouzou (Koubou) görög kifejezés a Déli Bug régi elnevezése. A krónikák szerinti „dunai bolgárok elleni vonulás és a besenyő keleti támadás” azt a vélekedést erősítheti, hogy az Etelköz megnevezés = a Déli Bug és Duna közti területre utalhatott.

A Kárpát-medencei magyarság „hitvilág-hordozói” összetétele

A történelem-kutatás is igazolja azt a hagyományt, hogy Kárpát-medencei magyarság több „magyar-szerű” népcsoportból formálódhatott. Részben eltérő, hitvilágokkal, mítoszokkal és hagyományokkal. E népségek (vagy azok maradványai) lehettek a Kárpát-medence sajátos népi hitvilágának „megformálói”, amelyek emlékei érzékelhetőek a néphagyományokban:

Kárpát-medencei ős-vengerek (?):	feltehetően ősi szarvas- vagy fehérló-népként.
Pannóniába vonuló kimmerek:	feltehetően ősi szarvas-népként.
Szkítákhoz csatlakozó ugorok:	feltehetően ősi szarvas-, turul- és fehérló-népként.
Szarmatákhoz csatlakozó jugorok:	feltehetően ősi szarvas- és turul-népként.
Pannóniába visszatérő vengerek:	feltehetően ősi szarvas- és fehérló-népként.
Hunokhoz csatlakozó jugorok:	feltehetően ősi turul- és szarvas-népként.
Hunok után itt maradt székelyek:	földanya-tisztelet bizánci keresztény hatással.
Avar-szerű bolgár-ugor csoportok:	pogány vallásosság, kelta és germán hatással.
Avarokhoz csatlakozó ugorok:	azonosítatlan pogányság, időszakos keresztény hatással.
Meótiszi (kumáni) magyarok:	turul- és szarvas-népként, enyhe iráni hatással.
Fehér (ugra-menti) magyarok:	turul- és szarvas-népként, enyhe szláv hatással.
Fekete (baskíriai) magyarok:	szarvas- és fehérló-hittel, halovány muszlim hatással.
Levédiai (dnyeperi) magyarok:	turul-, szarvas- és fehérló-népként, enyhe szláv hatással.
Etelközi (al-dunai) magyarok:	turul-, szarvas- és fehérló-népként, némi bizánci hatással.
Csatlakozó kazárok (kavarok):	turul-népként, némi bizánci és zsidó hatással.
Csatlakozó polovec kunok:	turul- és szarvas-népként, enyhe szláv hatással.
Pannóniai szláv népségek:	szláv néphittel, némi keresztény hatással.
Egyéb nép-maradványok:	valószínűleg kelta, germán és más pogány képzetekkel.

E felsorolás, csak a jelentősebb nép-csoportokra utal. Vélt hit-irányzatuk is tájékoztató jellegű, de elősegítheti a régi magyar hitvilág jobb megértését, ha e „rokon-népek” hitvilágának „hasonló vonásait” kiemeljük. És azokat mérlegeljük a Kárpát-medencei hagyományokkal.

35 Például: Idel = Volga, Ag-Idel (fehér folyó)= Bélaja. Kara-Idel (fekete-folyó)= Ufa.

36 Az óbudai Aquincum (Vízi-város) neve egyes régi krónikában: Ecil-burg, Etsel-bourg (folyó-vár)

*

KÁRPÁT-MEDENCEI HATÁSOK, VÁLTOZÁSOK

A Kárpát-medence már több ezer éve lakott volt azelőtt, mielőtt más vidékekről különböző népségek költöztek eme helyre. Akik, magukkal hozták saját hitüket és szokásaikat. Majd kölcsönhatásba kerülve a már itt élő népségek kultúrájával, idővel egymásét is formálgatták. Amely során a hasonlóságok egymást erősíthették és elfogadottabbakká válhattak, míg az élesen különbözőek inkább összezsírozódhattak vagy elenyészettek. E folyamatot segíthette a békés együttélés, siettethette vagy akadályozhatta a kényszer és elvárás szerinti megfelelés.

Hétköznapi származás-vonalak

A Kárpát-medence „magyarságát” alkotó népesség körében, kezdetben (bizonyára) a törzsek szerinti letelepedés érvényesülhetett. Az a mód, ami akkoriban természetes volt az egymással szövetséges (együtt élő) törzsek esetében. Vagyis, a törzs többsége többnyire egy tömbben élt, gyepű-vidékkel elválasztva a szomszéd törzstől. A törzsen belül nemzetségekre tagozódtak, amelyek vérrokonági alapon formálódtak³⁷. De a nemzetségbe nem csak a közvetlen vérrokonok tartozhattak, hanem a meghalt ősök és oldalági rokonok, fogadott gyermekek is. Valamint, részben és alkalmanként ide sorolódhattak a fogadott vértestvérek³⁸ is.

Saját csoporton kívüli házasodás

Az egészséges utód-születés és a törzsen belüli összefogás érdekében senki sem házasodhatott a saját nemzetségéből, se az anyai rokonságából. A származás áttekinthetősége érdekében néhol a fiú-gyermekeket az apja, a leány-gyermekeket az anyja nemzetségébe sorolták. Máshol, pedig mindkettőjüket az apjuk nemzetségéhez számították. Összetartás erősítése érdekében, a nemzetségek ünnepeiket egy időben tartották. Úgy tűnik, hogy eredetileg a nemzetségbe csak „beleszületni lehetett”. A befogadott idegent különállónak tekintették, de ha „beházasodott a nemzetségbe” akkor a gyermekei már a befogadó nemzetség *teljes jogú* tagjaivá válhattak. Ekkortól terjedhetett el szélesebb körben a komaság³⁹ (fogadott testvérség vagy pót-születés) is, amely lehetővé tette a nemzetségek közötti kapcsolatok erősítését is.

Befogadás a nemzetségbe

Fontosnak számított a származási vonalak egyértelmű és pontos meghatározása. Mert akkoriban gyakoribbak voltak az elhalálozások, így házasságok is gyakrabban kötődtek. Sőt, a kereszténység elterjedéséig néhol még a többnejűség is elfogadott volt, és a korabeli gyermekszám is jóval magasabb volt. A házasságon kívüli gyermekáldást többnyire nem tartották véteknek, sokkal inkább hasznos áldásnak, a „feleségnek való” termékenységet bizonyítónak. Ilyenkor a férj, a feleség már meglévő gyermekeit is magáévá (nemzetségébe) fogadta. Hogy elkerüljék a félreértéseket, a származás és családi állapot jelzésére különféle szimbólumokat viseltek. Mint például: hajfonat, nyaklánc vagy egyéb jól látható ékszer, nemzetségi és családi

37 Magyar Néprajzi Lexikon. Nemzetség, nem, nemzet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

38 Magyar Néprajzi Lexikon. Vértestvér. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

39 Magyar Néprajzi Lexikon. Komaság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

jelek, színek és minták, öltözeti formák és fejfedők, esetleg testfestések vagy ritkábban tetoválások. Amelyek, a sajátos változataikban nemcsak a származásra utaltak. Hanem a korosztályra, családi állapotra, közösségen belüli rangra vagy a lakhelyre is.

Törzsi szerveződés felbomlása

A Kárpát-medencei törzs-szövetségen alapuló törzsi elkülönülést, a formálódó és egységre törekvő királyi hatalom lényegében felszámolta. A törzsek legyőzésével, az elválasztó gyepűrendszer felszámolásával, és a törzsek nemzetségeinek szétköltöztetésével = a törzsi vezetés és összetartás megszűnt. Vagyis, idegen törzsek nemzetségei kerültek egymás mellé, így az egy törzsön belüli házasodás már megnehezült. Ezért, a törzsi összetartozás-tudatot fokozatosan felváltotta a helyi-települési közösség-érzet. Ami által, elfogadottabbá vált a különböző nemzetségek és nyelvűek közötti házasodás. Ennek köszönhető, hogy „alkotó népcsoportok közötti versengésben” (fokozatosan) a magyar nyelv és szokás-rendszer válhatott uralkodóvá, kialakítva egy szélesebb körű „magyarság-tudatot”. Feltehetően nem csak azért, mert a Kárpát-medencében a magyar nyelvű népesség lehetett akkoriban többségben. Hanem azért is, mert az uralkodói rétegben is többségbe kerülhettek. Mindez jelentősebb konfliktusok nélkül történhetett, hiszen az együtt élő népek szokásai és hagyományai nagyban hasonlítottak. Valamint, a népsűrűség sem volt olyan jelentős, hogy terület-hiányok zavart okozhattak.

Vérvonal, házasodás

Ekkortól terjedhetett el az a gyakorlat, hogy a nemzetségeket apai vonalon tartották számon, az anyai ági vér-vonalat pedig rokonságnak tekintették. Természetesen meghagyva a rokonsági körön belüli házasodás tilalmát. Legalább a harmadik unokatestvéri ágig, de néhol akár a „hetedik vagy kilencedik ágig” is kiterjedhetett az ilyen tiltás.

Ugyanakkor, ez a feudális átszerveződés a „törzsön kívüli házasodás tabuját” más tilalmakkal váltotta fel. Például, a társadalmi és vagyoni ranghoz, vagy az egyházi előírásokhoz igazodás. A kereszténység intézményesülésével a különböző vallásúak közötti házasságot az egyházak bűnnek tekintették, ami akár kiközösítéshez (vagy rangvesztéshez) is vezethetett. Ekkor történt kísérlet arra, hogy a koma-szülőket az egyház által jóváhagyott kereszt-szülők váltsák fel. De ez csak félig-meddig sikeredett, mert sok helyen a „komaság vagy mátkaság fogadása” egészen a XX. század elejéig-közepéig helyi hagyományként fennmaradt.

Jövevények

Kezdetben, nem okozott különösebb konfliktust a többféle népesség együtt-élése. De a XIII. századtól egyre több olyan konfliktusra és hatalmi harcra került sor, amely a befogadott idegeneket az ellenfél vagy ellenség oldalára állította. Vagy, amikor az uralkodó a saját népe ellenére, idegen fegyveresek segítségével próbálta fenntartani hatalmát. Ezért, a betelepült vagy betelepített, idegen szokású-nyelvű népességekkel való házasodást már nem mindig nézték „jó szemmel”. Különösen akkor, ha az „idegenek” igyekeztek „nem keveredni” az akkori „magyarsággal”, hanem egymás között házasodva és bezárkózva őrizték kultúrájukat, ezzel gyakran „belterjességet”⁴⁰ is előidézve. Vagy, ha eltérő szokásaik sértették a már itt élőket, főleg ha a más-vallású személyt tisztátalannak vagy eleve kárhozottaknak, az eltérő nemzetiségűt alacsonyabb rendűnek vagy ellenségnek tartották. Ez az elzárkózás, csak a XIX.

40 Magyar Néprajzi Lexikon. Endogámia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

század vége felé kezdett némileg enyhülni, főleg a városi lakosság körében. De ez helyenként, a „túleröltetett magyarítás” következtében⁴¹, nem volt mentes a nemzetiségi konfliktusoktól. E torzulás erősségét mi se bizonyítja jobban mint az a tény, hogy még 40-50 évvel ezelőtt is voltak olyan Kárpát-medencei települések, ahol igyekeztek a más vidékről (netán a szomszéd faluból) érkező udvarlókat erőszakkal próbálták távol tartani, vagy a kívülről beházasodottakat „jött-ment”, alacsonyabb rendűnek tekintették.

Korabeli társadalmi-hatalmi szerveződések

A honfoglalás-kori törzsi-társadalmi viszonyok elég egyszerű és ésszerű elveken alapulhattak. A nemzetségeket vér- és fogadott-rokonsági alapon szövetséges családok alkották. Amelyek a családfő irányítása alatt álltak, és egyfajta kollektív vagyonszövetségben éltek.

Család és nemzetség

A családfő képviselője és bírója volt családjának, de egyúttal felelősséget vállalva más családok felé, a saját családtagjai által elkövetett vétkek-károk esetében. A nemzetséget, a családfők által választott nemzetség-fő irányította. Aki döntött a nemzetség fennhatósága alá tartozó földterület „használati elosztásában” is, és bíró volt a családok közötti viszályoknál. Hatalma valós erőviszonyokon alapult: a hadra képes létszámán, a hozzá tartozó családok méretén és vagyoni helyzetén, uralt terület nagyságán és a törzsi tekintélyétől.

Törzs és törzs-szövetség

A törzset nemzetségek alkották. A törzs: a törzsfő vezetése alatt állt, akit a nemzetségfők maguk közül választottak. Többnyire azt, amelyik a legerősebb, legtekintélyesebb és legsikeresebb nemzetséget képviselte. A törzs-szövetség pedig a törzsfők által megkötött (nemzetség-fők egyetértésével támogatott), egyfajta törzsek közötti „véd- és dac-szövetség” volt. Amelynek lényege, hogy a szövetséget ért külső támadás esetén a törzsek kötelesek a megtámadott törzs segítségére sietni és saját hadaikkal a törzset megvédeni. De, ha valamely törzs más népre támadna, azt nem kötelesek segíteni. Ha pedig együtt léptek hadba, akkor a zsákmányból arányosan részesedtek, vesztes esetén a kárt is arányosan viselték. A törzs-szövetséghez csatlakozó „jövevény népeket” a legfőbb törzsfő (vagy az általa kijelölt hadvezér, többnyire a törzsfő valamelyik rokona) irányította. Ilyen csatlakozók adták a törzsi-szövetségi hadrend elő- és utóvédjét, felderítését és külső határ- és belső gyepű-védelmét.

Feudális-hűbéri átrendeződés

A királyság és feudális rendjének meghonosodásával, a régi törzs-szövetség addigi elfogadott és működő alapelvei elenyésztek. A törzseket alkotó nemzetségek és nagycsaládok szét- és áttelepítésével, az addig egybetartozó népelemek közti együttműködés visszaszorult. A területi irányítás és a földhasználat feletti döntési jog (az alulról választott fő helyett), az uralkodó által kinevezett hűbéresekre vagy az őt éppen támogató tartományurak kezébe került.

41 Ez fokozta a nemzetiségek XIX. századi önállósodási törekvését, hozzájárult az Osztrák-Magyar Monarchia 1918-as széteséséhez, majd a nemzetiségi területek elszakadásához, amit a Trianoni Szerződés véglegesített.

Hűbéri rendszer

Az új feudális rendszerben, már olyan uralkodó döntött a népe sorsáról, amely a hatalmát nem választás vagy tettei-sikerei által szerezte. Hanem vérségi öröklés útján, erőszakkal vagy külső hatalom segítségével. Ez az „új rend”, a törzs-szövetségi renchez képest jóval merevebbnek és diktatórikusabbnak mutatkozott. Különösen azért, mert a nemesség intézményének bevezetése sem a valódi érdekek megbecsülésére irányult. Hanem az uralkodónak és egyháznak tett szolgálatokat díjazta, vagyis egyfajta uralkodó kegy volt. Ahogyan, a tisztésekre történő kinevezések is. A hűséget „hűbérekkel” (visszavehető birtokkal, jogokkal) jutalmazva. Ezzel, mintegy arra ösztönözve (kényszerítve) „az érvényesülni akarókat”, hogy ne családjukhoz vagy nemzetségükhöz legyenek hűek. Hanem a mindenkori uralkodóhoz és az egyházhhoz.

Keresztényesítés

A feudális renchez kapcsolódó erőszakos keresztényesítés nemcsak a régi hitvilág és hagyományok üldözését szolgálta. Hanem, a családok és az uralkodó közötti szerveződések (nemzetségi, törzsi kötődések) és a csoportos ellenállási lehetőségek felszámolását is. Bár egy ideig még élt a „szabad király-választási”⁴² és „nemességi ellenállási jog”⁴³, de gyakran ez sem érvényesülhetett fegyveres villongások, hatalmi harcok vagy idegen „beavatkozások” nélkül.

Keresztényesítés felemás hatásai

A X. századi Kárpát-medence egyes vidékein a keresztény vallás is meghonosodott. Nyugati karéján a római, Erdély egyes részein inkább a bizánci szokás szerinti változatában. A déli részein pedig a bogumil⁴⁴ kereszténység hatása érvényesülhetett (amelyet a római és bizánci keresztény már eretneknek tekintett). Kárpát-medence északi és keleti perem-vidékein ekkor még a szláv pogány hit lehetett túlsúlyban. Nem kizárt, hogy csatlakozó kavarak uralta részeken, a kazár előkelőségek „hozott zsidósága” is hatással bírhatott. Közbeneső területeken belül, pedig a már itt élő és a honfoglalással bejövő népesség változatos és egyre keveredő hitvilága érvényesülhetett. A törzsi gyepükön is hasonló módon, de népcsoportonként sajátos különbségekkel. Nem véletlen, hogy ilyen környezetben a hitet többnyire magánügynek tekintették. Ezért, a különböző hit-felfogások viszonylagos békességben élhettek egymás mellett, mivel egyik népesség sem próbálta a másokra erőltetni a sajátját.

Keresztényesítés kezdete

A X. században, Géza fejedelem uralkodásától erősödhetett a keresztény vallás terjesztése. Kezdetben, a római és bizánci irányzat még egyaránt érvényesült. De a XI. századtól, I. István király már a római irányzat erőteljes terjesztését (és a bizánci visszaszorítását) szorgalmazta. Ugyanakkor nincs adat arról, hogy a déli bogumil irányzat ellen fellépett volna. Az akkor formálódó önálló „magyar keresztény egyház”⁴⁵ elsősorban a vasárnapi munkaszünetet és templomba-járást, böjtölés és szertartás megtartását, adakozást és erkölcsös viselkedést várt

42 Urak, nemesek és püspökök joga: az uralkodói hatalom vitatott öröklése esetén új király megválasztása.

43 Urak, nemesek és püspökök joga: fegyveresen ellenállni a „népéhez hűtlenné váló” király akarata ellen.

44 Paulikiánus keresztények balkáni változata, a manicheista irányzat egyik ága.

45 Ezt az egyházat a magyar király irányította, felügyelte, vezetőit is ő nevezte ki.

el. Ezek kivételével nem tiltotta a régi pogány vallási szokásokat rítusokat, sem a szkíta szokás szerinti áldozásokat. Csak a másik embernek ártó boszorkányságot és mágiát üldöztette.

Római kereszténység térnyerése

A XI. század közepén bekövetkezett egyház-szakadás⁴⁶ után, az addig „független magyar keresztény egyház” egyértelműen a római irányzat felé fordult. Az akkoriban kiteljesedő pogány lázadások leverését követően, I. László király uralma alatt (1077-körül) szigorították a törvényeket. Üldözték a pogány szertartásokat megtartókat, szigorúan büntették a keresztény vallási előírások megszegését. Segítették keresztény vallás erőszakos terjesztését, korlátozták a muszlimok (izmaeliták) és zsidók jogait. Bár, az akkori „magyar keresztény egyház” a római egyházhoz igazodott, nem üldözte a „rómaiak által ellenségnek számító” bizánci ortodox egyházat, sem az eretneknek tartott dél-Dunántúlra is terjeszkedő bogul kereszténységet.

A magyar királyi korona sajátos szerkesztése

E korból származik a magyar királyi (szent) korona, amely szimbolikáját sokan és sokfélen magyarázzák. De leginkább szembeötlő, hogy szerkesztésében és díszítésében több vallás- és hitirányzat érvényesül egyidejűleg. Mintha a régi pogány vallás egyfajta keresztényesített jelképe lenne, egyidejűleg háromféle keresztény irányzat egységére is utalva.

Latin korona

A korona felső része: egy bizánci uralkodói abroncs-koronát formáz. Ennek latin felirataival és az apostoli ábrázolatok viszont *római keresztény* jelképek. Ez a „férfi uralkodói” jelkép utalhat a pogány magyar hitvilág Égi Istenére is. Ezt a sejtést erősítheti a korona tetején lévő kereszt, amely egyszerű (és nem apostoli). Amely, a négy égtájat jelképezheti, esetleg az égbolt tetejének, a világtengely (göncöl) helyének, a Sarkcsillagnak tűnhet. Talán erre is utalhat az a Pantokrátor (Mindenható) ikonja, amelyből a kereszt „kinövekszik”, és amely Holdat és Napot is ábrázol, a Világfa két ágának fő planétáját. Amely mind a római, mind a bizánci kereszténységtől igencsak idegen szimbólum.

Görög korona

A korona alsó része: egyértelműen bizánci királynői diadémot formáz. A görög feliratok és kép-ábrák egyértelműen *bizánci keresztény* jelképek, Ez a „női uralkodói” jelkép utalhat akár a Boldogasszonyra (Földanyára) is. E vélekedést erősíthetik, hogy egyes régi leírások szerint Dukász Mihály bizánci császár képe helyett, Szűz Mária képe volt az abroncon. Nem kizárt, hogy korona felső része az égboltot szimbolizálta, míg az alsó része kifejezetten a földet jelképezte. Erre utalhat a nyolc-szögletű szerkesztése, amely a szélrózsa irányjaival azonosak. Valamint, a földet és vizet jelképező csúcs- és félkör-alakú díszítések, ékkövek és gyöngyök.

Újszövetségi jelképrendszer

De a korona legfontosabb „mondanivalója” talán az lehet, amit nem jelez. Ugyanis, nem utal a bibliai ószövetségre. Amely elutasítása (akkoriban) a *bogumil és ariánus* keresztényekre volt

46 1054-ben a keresztény egyház szétvált, létrejött a római katolikus és a bizánci ortodox egyház.

jellemző. Mint ahogy egyértelmű bogumil keresztény utalás: a korona tetején lévő Napos-Holdas és Keresztes Pantokrátor-ikon is. Ugyanis, a Kereszt, Nap és Hold hármása nemcsak régi paulikiánus-bogumil, de még régebbi manicheus szimbólum is. Megjegyzendő, hogy a római és bizánci keresztény egyház a Nap és Hold ábrázolását is gyakran pogánynak tartotta.

Mindezen sajátosságok azt sejtetik, hogy a XI. századi magyar királyi korona: a Kárpát-medence akkori lakosságának vallásait, hit-egységét jelképezhette, egy koronában egyesítve. Mintegy kifejezve, hogy a megkoronázott magyar király: egyúttal az uralma alatt álló, különböző vallású népekké Ég által kijelölt vezetője lenne. Egy olyan sajátos „magyar keresztény egyház” feje (apostoli királya) is, aki személyében és uralkodásában egyesíti a Kárpát-medencében élők hit-felfogását, vallásait.

A magyarság hitvilágának módosulása

A XI. századtól beinduló erőteljes keresztényesítés sem ment zökkenőmentesen. Leginkább azért, mert a belső béke megőrzése érdekében, a magyar egyház nem állhatott ki egyértelműen a római katolikus irányzat mellett. Azzal ugyanis kiváltotta volna a közel ugyanakkora létszámú bizánci és bogumil keresztény hívők ellenállását.

Bogumil irányzat visszaszorulása

Bár a bogumilok ellen Imre király indított egy látszat-hadjáratot, de az hamar véget ért, mert a bogumilok „megígérték”, hogy „visszatérnek a római egyházba”. Az sem véletlen, hogy a XIII. században IV. Béla király sem volt hajlandó (pápai kérésére) hadba szállni a bolgár bogumil eretnokség felszámolására. Mint ahogy az is elgondolkodtató, hogy a Dunántúl déli végeiről Erdélybe átköltöztetett székelyek első címerében a Nap és Hold együttese is fellelhető, Valamint, hogy az ő körükben terjedt el az unitárius vallás is, amely igencsak eltért a többi keresztény felfogástól⁴⁷. Sok mindent megmagyarázhat az is, hogy az unitárius templomok díszítésben a manicheista és bogumil szimbólumok megmaradhattak. Az is tény, hogy a bogumiloktól eredő paulánusok kisebb csoportjai (Bánság, Bánát, Erdély vidékén) még a XX. században is gyakorolták hitüket.

Reformáció térnyerése

Mire a római kereszténység (a középkorban) igazán megerősödhetett volna, a török hódítás megszakította ezt a hittérítési folyamatot. Érthető, hiszen a török elleni összefogás érdekében, nem volt ésszerű a Kárpát-medencei keresztény irányzatokat egymás ellen hangolni. Így is elég zavart okozott a nyugati reformáció eszméjének fokozatos térnyerése. E megbékélést szolgálta volna a négy „bevett vallás” erdélyi kiegyezése⁴⁸. Az akkori zavaros helyzeteket jól érzékelteti, hogy a Gergely-féle naptár 1592-es bevezetése (amely logikus és ésszerű volt), pápai és királyi parancs ellenére is közel 40 évet igényelt. Törökök által megszállt területeken pedig közel száz évvel később kerülhetett erre sor. Sőt, a Kárpát-medencei ortodox hitűek nagy része még manapság is a „Gergely előtti” Julianus naptár szerint tartja szertartásait.

47 Például, a szentháromság tagadása, Jézust született embernek és Isten által felemelt prófétának tekintette.

48 A katolikus, református, evangélikus és unitárius vallás szabadságáról. Tordai országgyűlés, 1568.

Ellenreformáció

A XVI. századi vallási határozatlanságot vagy a pillanatnyi erőviszonyokat jól szemléltetik az akkori kalendáriumok. Amelyekben, egyes „napi védőszentek” nevei szinte néhány évenként változtak, egyszer római, máskor ortodox hagyományhoz igazodva. Majd, amikor Kárpát-medence keresztény lakosságának döntő többsége már megreformált hitekre tért, kezdődött a Habsburg ellenreformáció. Vagyis, az erőszakos visszatérítés katolikus hitre. Közben, egyes ortodoxok elfogadták ugyan a római pápa fennhatóságát, de megőrizték hagyományaikat és szertartásaikat (hitéletükben a régi Julianus naptárt). Így aztán előfordulhatott, hogy egyazon településen ugyanazt az ünnepet másképpen vagy különböző napokon tartották, ami gyakran felborította az idénymunkák rendjét. Mindezek „rendezése” a XVIII. század végéig tartott, majd kissé csendesült.

Fellazult kereszténység

A XIX. században a zsidó vallásúak körében volt tapasztalható, hogy társadalmi érvényesülés érdekében tömegesen „kikeresztelkedtek”. A letelepített cigányokat is ekkor „katolizálták”, bár ők a hagyományaikat és babonáikat többnyire életben tartották, vagy keresztényesítették. Ilyen változékony hit-környezetben nem csoda, hogy a kereszténység többnyire csak külsőségeiben erősödött. Ezért, a régi pogány-magyar néphit rejtett formában-nyomokban megőrződhetett. Leginkább a néphagyományban és a „józan paraszti” gondolkodásban. Igaz, világképében leegyszerűsödve, néha kissé profánul keresztényesítve.

A régi-ártó hit elleni korlátozott fellépés

Kárpát-medencében, a pogány hitűek elleni fellépések (talán a vallások sokrétűsége miatt), másként zajlottak a korabeli „európai gyakorlathoz” képest. Az első törvények, a keresztény vallás védelmét és előírásainak formális betartását rendelték el. Ekkor, még csak az ártó és másokat becsapó mágikus cselekményeket ítélték el.

Pogányság elleni erőteljes fellépés

A pogány vagy szkíta hit megtartását, (vagyis a keresztény hitre áttérés megtagadását), csak később, a pogány lázadások leverése után kezdték büntetni. Ezt követően, a tiltás és büntetés fokozatosan kiterjedt a pogány jellegű hit-gyakorlásra is. Közben, a fogalmak is tisztázódtak. Kálmán király törvényben kimondta, hogy „strigák” (pontosabban: az átváltozó, repülő, vért szívó vagy emberevő boszorkányok) nem léteznek. „Akik”, egyébként is hiányoztak a magyar hagyományból, inkább a szlávok hittek-tartottak ilyen képzeletbeli lényektől. Jogilag is egyértelműbbé vált, hogy a boszorkány (maleficus vagy malefica) = az népi mágiát gyakorló, ártó-rontó személy.

Boszorkányperek sajátosságai

Mindez azt is eredményezte, hogy a Kárpát-medencei boszorkányperek igencsak eltértek a környező népeknél megszokottaktól. Legfontosabb különbség, hogy a „boszorkányt” nem eretnekséggel (hitetlenséggel), hanem köztörvényes bűnelkövetésével vádolták. Leggyakoribb vádak: ember vagy állat betegítése, tej hasznának ellopása, rémálmok keltése, halál- vagy károsítás, erkölcstelen életmód, tiltott jóslások és ártó varázslások, időjárás-rontás, természetkárosítás, fertőzés okozása, erő vagy akarat megkötése, impotencia előidézése, igézés stb.

A Kárpát-medencei boszorkánypererek egyik sajátossága volt, hogy a vádlott védekezhetett⁴⁹. Ha bizonyítani tudta, hogy nem ártó boszorkány, hanem gyógyító vagy segítő táltos, akkor többnyire felmentették. Többnyire nem vették komolyan az olyan szóbeszédet, mint az ördöggel való szerződés-kötés, sátáni stigmák, fekete misék vagy gyermek-áldozat, esetleg szektákban való részvétel. Az ilyen vádak alapján hozott ítéletek száma a többihez képes elenyésző, és többnyire koncepciók. Mivel akkoriban több vallás is élt egymás mellett, így az eretnesség vádjának sem lett volna sok értelme. Azért sem, mert (és ez is itteni sajátosság) a boszorkány-ügyeket nem egyházi, hanem világi hatóság vizsgálta, köztörvényes ügyekben ítélező bírák részvételével. Szakértőként gyakran meghívva elismert népi gyógyítókat is. Az is Kárpát-medencei sajátosság, hogy néha egyesek önként kértek maguk ellen vizsgálatot, hogy a közösségben terjedő pletykák és rágalmak alól felmentést kapjanak.

Vész-korszak

A XVIII. század elejétől előfordult, hogy egyes vidékeken („nyugati mintára”) a vallomásokat kínzással, a bizonyítékot „isten-ítélettel” próbálták megszerezni. Többnyire akkor, ha a helyi néptömegek elvárták a „példás ítéletet”, esetleg ha a boszorkány-per valójában politikai vagy társadalmi koncepciók pert rejtett. Ez volt a közel fél évszázadig tartó „sötét időszak”. Ennek túlzó példája a „szegedi boszorkányper” (1728.), amikor vízpróbával és kínzással kicsikart vagy „betanított” vallomások alapján 12 főt ítélték halálra, a felheccelt helyi lakosság nyomására. De e vész-korszak is befejeződött 1768. körül. A XIX. század elejétől pedig az efféle boszorkány-ügyek többnyire károkozási vagy becsületsértési perekké silányultak.

Boszorkánypererek áldozatai

A témában megjelent kutatási közlemények szerint, a Kárpát-medencei XVI-XVIII. századi boszorkány-pererek száma közel ezer lehetett. A közel ötezer perbe fogottak kisebb hányadát felmentették, többségük enyhébb büntetéssel (bírsággal, testi fenyítéssel, megbélyegzéssel, kitoloncolással) megúsza. A halálra ítélték száma úgy öt-nyolcszáz között lehetett. Vagyis, évente átlagosan 2-3 fő⁵⁰, ami sokkal alacsonyabb arány, mint a többi európai országban. Ezek döntő többsége (kb. négy-ötödük) nő. A boszorkánysággal megvádolt személyek között többségben volt a szellemileg vagy idegileg problémás, a testi hibás, a bajkeverő vagy rémisztgető, a károkozó vagy betegséget terjesztő. A periratok szerint, sokan közöttük feslett életűek, iszákosak vagy bajkeverők lehettek. Életvitelük szerint többnyire: bába, erőszakos koldus, rosszindulatú-pletykás vénasszony, házasságtörő prostituált, kóborló idegen. Olyanok, akiket a közösség nehezen tűrt meg, ezért a közösségből eltávolítandónak tartott. Gyermek nem volt közöttük. Fiatallány vagy fiú is csak ritkán. Többségük idősebb és szegény ember. Az viszont már elgondolkodtató, hogy a Kárpát-medencei boszorkány-pererek közel fele Szegeden és Debrecenben zajlott. Valamint az is, hogy a boszorkány-pererek közel felére 1700-1770 között került sor, és ekkor volt a halálos ítélete aránya is a legmagasabb.

A leírtak alapján vélelmezhető, hogy a Kárpát-medencei boszorkány-pererek nem a pogányság felszámolására irányultak. Mivel, nem vádoltak boszorkánysággal eretneket. De olyat sem, aki pogány módon mások hasznára ténykedett vagy sokak megelégedésére gyógyított. Ezért is maradhatott fenn nyomokban a régi hitvilág, élhettek tovább egyes pogány néphagyományok.

49 Dömötör Tekla: A magyar néphit hiedelemvilága. Magyarországi boszorkánypererek. Corvina, 1981.

50 Ez olyan alacsony arány, amelyet feltehetően a más ügyek „ítélkezési tévedések” is meghaladtak. Nem szólva a hirtelen felindulásból elkövetett gyilkosságok ezeket jóval meghaladó áldozat-számát.

Sokszínűség és egyszerűség

A Kárpát-medencei gyűjtések során több kutató is felfigyelt egy igencsak sajátos „magyaros” jelenségre. Arra, hogy a környező más népektől részben átvették egymás hitbéli „képzeteit és lényeit”. De azok nem a hitvilágukba, hanem inkább a meséikbe épültek, babonákat és jóslásaikat gazdagítva. Egyes vélemények szerint talán azért, mert a magyarság többnyire kétkedéssel fogadta a valóságtól elrugaszzkodó csodákat és képzelgéseket.

Formális kereszténység

Ennek tudható, hogy a keresztény vallás elvárásai is többnyire csak a szokásokban vagy viselkedésekben érvényesültek. Mint ahogy a templomba-járás és imádkozás-áldozás is jól megfér a népi-pogány rítusok és babonák-jóslások mellett. Nem véletlen, hogy a népi keresztény Isten-kép és az Égi Isten-képzet is eléggé hasonlított. Ahogy a Szűz Mária-kép és a Boldogasszony képzet is, de az angyalok, a sátán és démonok már igencsak a hihetőség határán mozogtak. A szentháromság egyházi-hivatalos magyarozatát többnyire nem is értették.

Magam is tapasztaltam a vidéket járva, hogy a XX. század második harmadában már az elmaradottabb vidékeken sem vették komolyan a bibliában leírtakat, se az egyházi tanításokat. A templomi szertartások is gyakran formálisan zajlottak. Sok idős ember már akkor is úgy vélte, hogy köztük és Isten között nincs szükség közvetítőre (papra, lelkészre). Többre becsülték a régi-házi (nagyzüleiktől tanult) szokásokat, mint templomi vagy csoportos ájtatosságot. A pokol vagy tisztítótű létezésében, sőt a végítéletben is igencsak kételkedtek. Vagyis, hitfelfogásukban közelebb álltak a tengri-hitvilághoz, mint a keresztényihez.

Időtállóság

A régi-pogány hitvilág képzeteinek és szokásainak fennmaradása tulajdonképpen a Kárpát-medencei egyházak „működésének is köszönhető”. Ugyanis, a kereszténység elterjedésének kezdeti szakaszában az egyházak igyekeztek a pogány hagyományokat „maguk hasznára” fordítani. Úgy, hogy azok ünnepi szokásait beolvasztották a helyi egyházi gyakorlatba. Ily módon felgyorsítva ugyan a keresztény hitre áttérést, de ezzel egyidejűleg tovább is éltettek egyes pogány hagyományokat. A keresztényesítés ugyanakkor lehetővé tette a spontán népi kezdeményezéseket is, a pogány hitvilág megőrzése. Azzal, hogy egyes, az egyház által neheztelt megnyilvánulásokat „keresztény köntösbe öltöztettek”. Így alakultak ki az olyan profán legendák, amely pogány szokásokat valamely szenthez kötve legalizáltak. Vagy, hogy a pogány-népi gyógyításokat és mágiákat keresztény-szerű külsőségekkel (rítusokkal) lepleztek. Nem csoda, hogy a spontán népi vallásos hagyomány⁵¹ soha sem volt igazán keresztény. Hanem egyfajta keveredése az egyházi hivatalos és apokrif, jámbor laikus és eretnek, valamint a más hitű vagy pogány nézeteknek és hagyományoknak. Mindez különösen szembetűnő a népi ünnepi hagyományokban, amelyek helyenként-tájanként különbözhetnek.

A népi vallásosságot az tartotta életben, hogy lelki segítséget próbált nyújtani a mindennapi élet kiszámíthatatlanságában, igyekezett rendet teremteni a „világ átlátásában”. Azt a képzetet éltetve, hogy valamilyen módon csak sikerülhet a helyzetükön javítani, védekezni a bajok

51 Magyar Néprajz: Társadalom. Népi vallásosság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988-2002

ellen, elhárítani a veszélyeket, stb. Vagyis, olyanokat remélve, amit az egyháztól vagy a vallásoktól nem kaphattak meg, amikre azok választ nem adtak. Mert, a nép: a földi jóléteért, földi jutalomra vágyott; nem elviselve beletörödni sorsába, hanem azon javítani. Talán, ennek köszönhető leginkább a régi hitvilág fontosabb elemeinek és szokásainak megőrződése.

*

KÁRPÁT-MEDENCEI POGÁNY HITVILÁG

A Kárpát-medencei néphagyományok egynémely emlékei (mondák és mesék, szokások és babonák) arra utalnak, hogy a régi pogány néphit és hitvilág igencsak sajátosra sikeredett. Nemcsak azért, mert többféle hit-irányzattól és világképből formálódhatott. Inkább azért, mert igen egyszerűen és közérthetően „láttatta a világot”. Kerülte a felesleges és hihetetlen kitalációkat (meséknek tartva), igyekezett ok-okozati kapcsolatokat feltárni, működőnek és hasznosnak tűnő rítusokra szorítkozni (elhagyva a felesleges látványosságot). Mindezt oly módon, hogy a hit gyakorlása nem igényelt egyházi szerveződést, sem elkülönülő papságot. Legfeljebb csak hozzáértő természetes és lelki gyógyítókat, közösségi szertartás-vezetőket és áldozókat. Mert egyszerűsége folytán, családon belül is mindenki megtanulhatta a lényegét.

Általános észrevételek

Gyakran elkövetjük az a hibát, hogy „mai ésszel” és jelenlegi tudásunkkal próbáljuk a múlt emlék-szilánkjait megmagyarázni és azokat egy nekünk tetsző képpé összeállítani. A hiányzó darabokat pedig kipótolva feltételezésekkel, kiegészítve más vallások-hitvilágok érdekesebb képzeteivel. Ez a módszer nagy valószínűséggel tévútra vezethet, hiszen az egykori ember csak abban hihetett, amit ismert, ősei és környezete reá hagyományozott, és amit tapasztalt.

Abban hihettek, akiről tudhattak

Tény, hogy egy „átlag-ember” világképébe és szokásaiba „nem épülhet be olyan vélekedés vagy rítus”, amiről nem tudhatott, és amiről nem is hallhatott. Márpedig, a régi időkben az emberek szinte csak arról tudtak, ami a környezetükben lezajlott. Többnyire azt fogadták el „sajátjuknak”, ami illeszkedett hagyományukhoz, szokásaikhoz. Hitüket sem alakíthatták „saját szájíz szerint”. Hiszen, akkoriban még az öltözködésük is mereven igazodott saját népcsoportjuk és származásuk hagyományához. Ezért, elképzelhetetlen lett volna, hogy valaki (ahogy manapság ez egyre gyakoribb) más hitet „vegyen magára”, vagy más népek mondáját hirdesse a sajátja helyett, idegen szertartásokra „vetemedjen”. Ez akkor volt lehetséges, ha két népcsoport több generációs együttélés mellett, közös hagyományt képes kialakítani.

Abban hihettek, amit igaznak vélhettek

Az is egyértelmű, hogy amit a korabeli ember igaznak vélt (vagy következett szokásaiból, illeszkedett hagyományaihoz), azt valóságosnak fogadta el. Például: mivel hitt a Hunor-Magor testvérpár legendájában, ezért a hun népet is a magyarok testvér-népének tekintette. Annak ellenére, hogy egyes korabeli magyar csoportok legfeljebb csak a hun nagy-birodalom egyik népességei lehettek. Viszont, e legendában való hit azt is lehetővé tette, hogy Attilát (az európai hunok fejedelmét) az „Ég által kijelölt” fejedelmüknek is tekinthessék. Hasonlóképp, az Árpád-fejedelem születéséhez kapcsolódó Turul-monda (Emese álma) szintén ezt az „Ég által kijelölt” fejedelem- és vezér-hitet erősítette. Viszont tény és elgondolkodtató, hogy a magyarság nem minden fejedelmét tekintette Ég által kijelöltnek.

Több népesség formálta hitvilág

A magyarság „hét törzs vérszerződésének mondája” is arra utal, hogy a magyarságot alkotó törzsek különböző népeket képviseltek, és a „vérszerződés” tette őket testvérek-népekké. Ami logikus, hiszen (a magyarság körében) az ünnepélyes esküvel történő, kölcsönös testvérré fogadást (komálást, mátkázást) legalább olyan erősnek tekintették, mint a valódi testvérséget. Amit a Kunságban, Bukovinában és Erdély egyes részein, még a XIX. században is gyakran „vérrel megpecsételtek”⁵². Éppen ezért felesleges agyalgásnak tekinthető, ha a „tisza magyar” származást leegyszerűsítve vagy „célirányosan” próbálják „rekonstruálni”. Megfelelkezve arról, hogy a „magyarság” legalább négy-hét különböző népességből formálódott.

Égi Atya és Földanya

A régi hiedelem szerint a Világot: az Égi Atya teremtette. Akit a világ urának tartottak, és a magyarok védő-isteneként tiszteltek. De csak igen jelentős alkalmakkor áldoztak neki (nagy valószínűséggel téli napforduló idején, jelentősebb hadba-indulások előtt). Egyes vélekedések szerint, a magyarok legfőbb uralkodójának ereje-tekintélye is az Égi Atyától eredeztethető, de a népmesék könnyed hangneme nem ezt erősíti. Mint ahogy arra sincs adat vagy utalás, hogy szervezett egyház vagy papi rend ügyelt volna a szertartások egységére⁵³. Sokkal valószínűbb, hogy az ilyen tiszteleti rítusokat a családfő maga látta el, továbbadva a mintát az utódoknak.

Boldogasszony-kultusz

Úgy tartották, hogy az életet már a Földanya adta, és a természetet is ő működtette. Ezért, kiemelt tisztelet övezte, a rítusok is többnyire hozzá kapcsolódtak. Mint például: tavaszi és őszi nap-éj egyenlőség (gyümölcsoltó és gyümölcsadó) ünnepe, nyári napforduló és aratás-betakarítás ünnepe, gyertyaszentelő (eke-nyitó) vagy földhagyó (eke-tiltó) ünnep. Ezek házi-rítusai részben a házigazda, részben a gazdasszony körébe tartoztak. Mivel ezen események közösségi multságokként is szolgáltak, ezért az ilyen megmozdulások szervezését és irányítását inkább a tapasztaltabbakra vagy a tiszteletre méltókra bízták.

Égi segítők

Némely ritka vélekedés szerint a Világ menetét az Égi Atya fia (Földanyával közös gyermekük) irányította vagy felügyelte. Bár egyes finn-ugor népeknél él ilyen elképzelés (néhol két fiút is feltételezve), a magyar általános hagyomány ilyen nem ismer. Lehet, hogy régebben lehettek ilyen képzetek, amelyek idővel elenyésztek. A mesék és mondák szerint a Napot, Holdat és Esthajnalt (Szél-csillagot) is tisztelték (sőt áldoztak is nekik), de nem tartották őket istenségtől származónak, sem isten-szerű lényeknek (csak természetfeletti erők megszemélyesítőjének). Nem jellemző az olyan hiteles monda, se mese vagy más pogány népköltés, amely az Égi Atya vagy Boldogasszony gyermekére utalna.

52 Magyar Néprajz: Társadalom. Testvérré fogadás intézménye. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988-2002

53 A XIX. század elején formálódó nemzeti-romantikus szemlélet emelte a táltosokat papi rangra. Azelőtt, a táltost csak különleges képességű népi gyógyítónak tekintették.

Ősök és lelkek

Régi elődeink hittek az élet-erőben (lélekben). Úgy vélték, hogy az elhunyt ősök „lélek-ereje” kíséri és segíti a leszármazottakat. De az ilyen lélek is „halandó” (szétfoszlik), mert csak addig „él”, ameddig az utódok emlékeznek rá. Szokás szerint, évente többször is megemlékeztek őseikről, áldozva is nekik. Hitük szerint, az elhunyt lelkek lakhelyének „jól megfeleltek” a szent erdők, berkek, hegyek stb. Ahol „egymással” és az ott élőkkel (emberekkel, állatokkal, más természetfeletti lényekkel) békében élhettek. Ahol, a leszármazottaik is áldoztak nekik. Néhol úgy tartották: az ősök szelleme tárgyba vagy más élőlényekbe is beköltözhet, egy időre annak erőt adva. Máshol úgy hitték: az elhunytak lelke az égbe költözik, az Égi Atya mellé. Ismert olyan vélekedés, hogy halál után a „megbékélt lélekre” örök álmom vár. De nem jellemző az olyan népi monda vagy mese, amely a lélek halál utáni büntetésére utalna.

Élet és halál

Érdekes sajátosság, hogy őseink: a halált és elmúlást természetesnek vették. Ezért, a hitképzetükben nem volt szükség embereket „elvivő halálra”, vagy „kaszás lényre”, se sátánra. Nem képzelegtek a túlvilági életen sem, mert a halált: a lélek megnyugvásának tekintették. Ugyanis, a pogány hagyományban ismeretlen volt a végítéleti jutalom vagy büntetés, ahogy a mennyországra és pokolra sem volt szükség a „féken tartáshoz”. Lélekvándorlási és újraszületési elképzelésekről sem maradtak érdemi nyomok. Ahogy, a karma-képzetre sem található érdemi utalás a régi magyar hitvilágban. Talán azért, mert úgy tartották, hogy mindenki felelős a saját tetteiért. Abban a hiszemben élhettek, hogy a jutalmát és büntetését mindenki, még az életében megkapja (természettől, családjától, közösségtől, uralkodójától). Így halálakor, a lelke békében távozhat. Viszont bíztak abban, hogy ha életükben a családjuk hasznára voltak, akkor haláluk után a lelkük ős-szellemként tovább segítheti a családjukat. Néhol úgy hitték, hogy a „megnyugvást nem lelt” halott lelke (mint kísértet⁵⁴) visszajárhat, és gondot okozhat a vele igazságtalanul vagy erőszakosan elbánóval⁵⁵.

Természet-feletti lények

Az ősi hit szerint, csak két isten-szerű és örök életű lény létezett: Égi Atya (Isten) és Földanya (Boldogasszony). Ugyanakkor, a hitvilág néhány „természet-feletti lényvel” is kiegészülhetett. Számuk-fajtájuk és megnevezésük tájegységenként, népcsoportonként és helyi szokásonként vagy átvett divatként jelentősen eltérhetett. Volt (lehetett) közöttük segítő, közömbös vagy zavaró, sőt ártó is. Akik élték a saját „szellem-világukat”, időnként keresztezve az emberek útjait. Ezekhez soha sem imádkoztak, legfeljebb áldoztak vagy köszönetet mondtak a „segítőknek”. A „rontókat és ártókat” pedig igyekeztek háritó rítusokkal távol tartani.

Ördög vagy gonoszság

Fontos sajátosság, hogy a régi magyar hitvilágból hiányzott az az „általános gonosz erő” (vagy Sátán-szerű lény), amely állandó harcban állt volna az Égi Atyával vagy Földanyával. A magyar hagyomány szerinti Ördög – ahogy népmeséink is erre utalnak – nem okosabb az

54 Magyar Néprajzi Lexikon. Kísértet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

55 Magyar Néprajzi Lexikon. Visszajáró halott, hazajáró lélek. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

embernél, egyfajta alvilági bajkeverő természet-feletti lény. Amely, bár „némi csodákra képes”, emberi ésszel kijátszható és legyőzhető volt. Vagyis, az ember „együtt tudott élni” hitével és környezetével, kihasználta a lehetőséget, nem volt kiszolgáltatva gonosz erőknek.

Mitikus lények

A régi magyar néphit sajátossága, hogy nem bővelkedik különleges lényekben. Ami azért is meglepő, mert a Kárpát-medencében (és környékén élő) más népeknél hitvilága igencsak gazdag az effélékben. Ez különösen jól megfigyelhető ott, ahol többféle népesség is élt egy vidéken. Ugyanis, az arrafelé „ismert” többféle és eltérő nevű (idegen népességtől származó) lények neveit gyakran csak egy néven lehet „magyarrá fordítani”.

Leegyszerűsítő értelmezés

Más népeknél gyakran megkülönböztettek segítő és ártó, közömbös vagy igazságosztó, esetleg semleges vagy „ilyen is olyan is” lényeket, különböző erősségű hatalmakkal. Ugyanakkor, a magyaroknál ezen lények többnyire ellenségesek, vagy közömbösek, de ember által becsaphatók és okosan kihasználhatók. Az is feltűnő, hogy a szomszéd-népek hitvilágában a környezet szinte hemzseg az ilyen „természetfeletti vagy isten-szerű lényektől”. Míg a magyarság körében, inkább csak a ritkábban járt vagy veszélyesebb helyeken „leledzenek ilyen lények”. Az is előfordult, hogy a környező népesség olyan mitikus lénytől rettegett, amely magyar körből hiányzott, és annak létezését valószínűtlennek tartották (vámprír, mora). Amit a magyar nyelv két szóval elintézett (démon, lidérc) és két entitásnak tartott, azt a környező más népi hitvilág tucatnyi különböző lényként, saját neveikkel és tulajdonságokkal megkülönböztette. Fontos megfigyelés, hogy a magyar hitvilág és a népmesék azonos megnevezésű lényei nem egyforma tulajdonságúak, hanem a mesei változatok alaposan eltúlzottak. A mitikus sárkány egyfejű, egyfajta szárnyas kígyó (minta az égbolton cikázó villám), de a mesebelinek több feje is lehet és akár ember-teste is. A valóságos táltos egyfajta gyógyító-révülő és áldozó, míg a mesebeli táltos lehet átváltozó, repülő, felső vagy alsó világot megjáró, esetleg feltámadó hős. Míg más népeknél az erdők és vizek, de még a ház és környéke is tele van védő vagy segítő, ártó vagy gonosz „lényekkel”, a magyar hitvilág e téren is igencsak szegényes és kétkedő.

Legismertebb természet-feletti lények

Az egykori magyar pogány hitvilág részének tekinthető (Kárpát-medencében általánosan ismert) mitikus lények: a lidérc⁵⁶ (ludvérc, mitmitke stb.), a szépasszony⁵⁷ (kisasszony, déli baba, tündér), a hazajáró (holt szellem, kísértet). A vízi lények⁵⁸ (vízi ember, vízi lélek, hab-leány, tápió stb.) és az erdei lények⁵⁹ (erdei csuda, vad-ember stb.) már sokkal ritkábbak. Mint ahogy a házi-kígyók⁶⁰ vagy a szellemek⁶¹ is. Az is megfigyelhető, hogy a magyar népmesék sem bővelkednek ilyen lényekkel. Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a régi magyar pogány hitvilág sokkal materiálisabb és ésszerűbb lehetett a jámbor mítosz-gyártó elképzeléseknél.

56 Magyar Néprajzi Lexikon. Lidérc. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

57 Magyar Néprajzi Lexikon. Szépasszony. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

58 Magyar Néprajzi Lexikon. Vízilények. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

59 Magyar Néprajzi Lexikon. Erdei lények. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

60 Magyar Néprajzi Lexikon. Házikígyó. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

61 Magyar Néprajzi Lexikon. Szellem. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Tudós és ártó emberek

Amilyen szegényes a régi magyar hitvilág „mitikus lényekben”, annyival gazdagabb különös vagy természet-feletti képességekkel felruházott „tudókban”. A néphit szerint, e személyek az adottságaikat örökölhették vagy felsőbb lényektől kaphatták. De végső tudásukat csak más tudóktól való tanulással és gyakorlással, elismerésüket pedig sikeres cselekedettel nyerhették el. Még a népmesékben is illik a tudásért valamennyit szolgálni és utána próbákat kiállni.

Kúrálók

A tudós embereket a régi magyar hagyomány (nemes egyszerűséggel) két csoportba sorolta. Egyikbe tartoztak a *kúrálók*, vagyis a *testi gyógyítók*. Akik más gyógyítóktól tanultak, majd a megfelelő ismeretek és gyakorlat megszerzése után egy adott közösségen vagy csoporton belül a betegek gyógyítását vagy ápolását látták el. Egyéb elnevezéseik: *bajos, javas, kuruzsló, látó, néző, orvos, tudós, mester* stb. E személyek, az emberi test működésbe történő közvetlen (például: fizikai, kémiai, biológiai, érzéki és sebészeti) beavatkozással gyógyítottak. Megfigyelhető az efféle gyógyítók szakosodása is, úgymint: *mérő (vizsgáló), bába, füves, fűrösztő, kenő, gyúró, csont-rakó, seb-borbély, fog-húzó, érvágó* stb.

Igézők

Másik csoportba tartoztak az *igézők*, vagyis a *lelki gyógyítók*. Akiket természet- (vagy ember-) feletti képességűnek tartottak. Úgy vélték, hogy az ilyesféltre alkalmasak, már születésüktől fogva rendelkeztek olyan különleges adottsággal, amely feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy kifejleszthessék természetfeletti képességüket. Ahhoz is, hogy valamely más természetfeletti képességű személytől vagy lénytől ilyen tudást megszerezhessenek vagy kaphassanak. Egyéb elnevezéseik: *ráolvasó, öntő, tisztító, látó, révülő, vajákos, táltos* stb. E személyek, az emberi test működésbe történő közvetett (mágikus, lelki, tudati, érzelmi) beavatkozással gyógyítottak. E személyeknél is megfigyelhető bizonyos mértékű szakosodás, úgymint: *jósló, oldó-kötő, halott-látó, mondó (szellemekkel beszélő), elsírató, garabonciás (idéző), táltos* stb.

A kúrálók és igézők, a helyi társadalom hasznos tagjának, népi gyógyítóknak és tanítóknak számítottak. Ők voltak az egykori házi- és szak-orvosok (felcserek), bábák és család-segítők, beteg-ápolók és terapeuták, lélek-gyógyászok és hit-erősítők, tanítók és beavatók, áldozók és segítők, eltemetők és hagyomány-őrök. Egyes nagycsaládi, nemzetségi és törzsi események vagy szertartások szívesen látott, fontos résztvevői.

Táltos és boszorkány

E tudósok közül „kiemelkedtek” azok, akiket *táltos* vagy *boszorkány* néven illettek. Akik, a „két véglelet” megszemélyesítették. A korabeli néphit szerint a *táltos*: egy olyan igéző, aki gyógyító is, és cselekedeteivel az egyének és a közösség hasznára van. Úgy tartották, hogy a *táltos*: a tudását az égtől vagy a lelkektől (ősök szellemétől) kaphatja. Míg a *boszorkány*: egy olyan igéző vagy gyógyító, aki ártó tevékenységével tudatosan kárt okoz. Ezért (úgy vélték), ő a tudását: a sátántól vagy gonosz erőktől, démonoktól kaphatja. A néphit szerinti táltos és boszorkány nem tévesztendő össze a hasonló nevű népmesei alakok. Amelyek természetfeletti adottságokkal rendelkezettek, átváltozásra és repülésre is képesek lehettek.

Hétköznapi népi hitélet

Az előbbieken felvázolt sajátosságok arra utalnak, hogy a magyarok „őshite” lényegesen eltért a később meghonosodott zsidó-keresztény felfogástól. Leginkább, a tengrizmushoz hasonlíthatott, némileg a sámán-izmushoz, de azoknál kevésbé lehetett misztifikált. Valószínű, hogy eredetileg nem volt intézményesült vallás, se egyház.

Ősi egyház hiánya

A korabeli hagyomány szerinti Táltos (akit természetfeletti erejű emberként írtak le) egyfajta jó és lelki segítő, lélek-látó és eseti tanácsadó-gyógyító lehetett. Mint egy vándor-szerzetes vagy remete, esetleg udvari jós- és szertartás-mester. A XIX. századtól elterjedő Főtáltos vagy Fősámán elképzelésekre nincs érdemi forrás vagy megerősítő utalás. A népi emlékek arra utalnak, hogy a helyi hitéletet többnyire a család-vagy nemzetségszféra irányította, az áldozatok bemutatása is többnyire az ő feladatuk lehetett. Ehhez, a kúrálók és az igézők külső segítőként közreműködtek. Esetleg, az áldozatok bemutatásánál vagy a gyermekek okításánál, fiatalok beavatásánál tevékenykedtek. De ritkán lakott vidékeken, e feladat is többnyire az idősebb-tapasztalt családtagokra hárult.

Tudók, mint gyógyítók

A hagyomány szerinti népi gyógyítók, az egykor oly természetes és mágikus módszerek birtokában, egyfajta „korabeli háziiorvosként, pszichológus-pszichiáterként vagy családterapeutaként” kezelték a helyi-közösségi eseteket. Mint ahogy „boszorkányok” is voltak. Akik „ártó és bajt-viszályt” okozó gyógyítók, esetleg nemkívánatos deviáns személyek vagy bajkeverők lehettek. Akiket a közösség is károsnak-veszélyesnek, erkölcsi szabályokat durván megszegőnek és kiközösítendőnek tartott. De e gyógyító-ártó személyek csak annyiban kapcsolódtak a hétköznapi hitülethez, hogy eljárásaik a korabeli hit- és világnézetten alapultak, így módszereiket az akkori emberek hatékonyak, hitelesnek és természetesnek tartottak.

Korabeli hitgyakorlás szokás-rendje

A honfoglalás-kori magyarság körében a vallást egyfajta családi-belső ügynek tekintették. Ami érthető, hiszen a Kárpát-medencei népesség nemcsak több-nyelvű volt, hanem többféle vallást is képviselt. Akkoriban a hitet egyfajta családi szokásnak tekintették, általánosságban elegendő elvárás volt az Égi Atya (Isten) és Föld Anya (Boldogasszony) létének elfogadása és kettőjük tisztelete. Valamint, egyes jeles alkalmakkor a közös áldozás és áldomás. Ennyi bőven „belefért” az akkor együtt-élő hitvilág-hordozó népességek szokás-rendszerével.

Rítusok és szokások

A régi hit-gyakorlás szokásrendje ma már nehezen felidézhető. Egykori szokásaira leginkább a XI. századi erőszakos keresztényesítés tiltásaiból következtethetünk. Vagyis, olyasféllekkel rendelkezettek, amilyeneket az „ősi szkíta vagy pogány” szokás-jellege miatt tiltottak. És, ellentéte annak, amiket a keresztény vallásnál büntetés terhe mellett elrendeltek⁶². A régi hit-gyakorlásra jellemző lehetett, hogy bizonyos helyeket (kutaknál, forrásnál, fánál vagy kőnél) áldoztak. Egyes szent helyeiket faragott oszloppal vagy kővel (bálvánnyal) megjelölhették.

62 Corpus Juris Hungarici: I. István, I. Endre és I. László királyok törvényei.

Valamint, szabad ég alatt is végezhetek szertartásokat. Némelyek akár több isten-szerű lényben is hihettek. Vasárnap és más keresztény ünnepnek számító napokon dolgozhattak vagy vásározhattak. Böjtös időszakaik sem lehettek, sőt a jóslást vagy bűbájt sem tarthatták véteknek, hihettek a boszorkányságban (az ártó különleges képességekben).

Személyes rítusok

Vélelmezhető, hogy némely rítusokat a hívők maguk végeztek (esetleg bizalmas-hozzáértő segítő közreműködésével). Ilyenek lehettek például: a napi imák vagy fohászok, egyes tevékenységekhez illő szertartások, erősítők és háritások, jóslások és tisztítások, idézések és védelmek, oldások és kötések, fogadalmak és szerelmi praktikák stb.

Családi rítusok

A közös napi tevékenységekhez, egyes családi eseményekhez vagy némely jeles napokhoz kapcsolódó rítusokat családi körben végezték. Többnyire a családfő, vagy az általa megbízott érdemesebb családtag irányításával. Ide sorolhatók a közös étkezési szertartások, áldomások és áldozások, valamint egyes idénymunkák utáni hálaadások, családi ünneplés vagy gyászolás.

Nemzeti rítusok

A több családot érintő, események szertartásait többnyire nemzeti keretek között végezték. Ilyen volt az esküvő és lakodalom, vagy valamely jeles családtag temetése. Amelyeken, a más nemzetségből származó családtagok (fogadott testvérek, komák) is részt vehettek. De voltak olyan sajátosan nemzeti szertartások, amelyeket csak a nemzetséghez tartozók vehettek részt. Mint például: a befogadási szertartások, a saját nemzeti ünnepek vagy belső ügyeket tárgyaló találkozók és ítélezések. Valamint, a fiatalokat nevelő, nemzeti titkokat és hagyományokat megismertető felkészítések, próbák és felnőtté avatási szertartások.

Hasonlóan nemzeti eseménynek tekinthetők az évenkénti nemzeti-gyűlések, fegyver- és lovas-szemlék, közös ügyeket vagy vészhelyzeteket megtárgyaló vagy rendező találkozók. Valamint, a nemzeti-fő megválasztása, esküvője és temetése, helyetteseinek beiktatása, családfők közötti viszály elrendezése, megállapodások esküvel és áldozással megpecsételése. A szertartások főszereplője a nemzeti-fő, de a rítusokat (áldozás, fohász, eskü vagy áldomás előmondása, regölés stb.) ténylegesen az áldozók, regösök és segítőik végezték.

Tudók helyi tevékenysége

Egy adott térségben tevékenykedő népi gyógyítók, áldozók, tudók, regölők vagy táltosok: az ott élő nemzetségek mindegyikét gyógyította, segítette. Mint ahogy eszközei elkészítésében és helyi megélhetésükben őket, az ott élő nemzetségek, családok is támogatták. Részt vehettek közös nemzeti szertartásaikon is, de többnyire családokhoz kijárva, vagy hozzájuk betérőknek nyújtottak segítséget.

Kivételnek számítottak a zárt nemzeti gyűlések, valamint a felnőtté avatási felkészítések rítusai. Mert e körben csak a saját nemzetségük szertartásain vehettek részt, csak azok tagjai körében végezhetek felkészítéseket. Idővel, a nemzeti elkülönülések feloldódásával, az ilyen személyek (valamint segítőik) a „körzetükben” már megkülönböztetés nélkül nyújthattak bárkinek egészségszügyi-, lelki- és hitéleti segítségeket.

Törzsi rítusok

A törzsi szertartások a nemzetségihez hasonlóan történhettek. Csak azoknál jóval előkelőbben, és szélesebb körben. A törzsfő székhelyén, az ő nemzetsége által biztosítva, más nemzetségek fejeinek és küldöttségének, valamint a legbefolyásosabb nagycsaládok fejeinek vagy képviselőinek jelenlétében, esetleg más törzsek vagy népek küldöttségeit is vendégül fogadva. A törzsi szertartások mindig valamely alkalomhoz kapcsolódtak, úgymint: törzsfő és hadurak, vezérek és tisztségviselők eskütétele, szerződések és fogadalmak, áldozások és áldomások, hadba-indulás vagy nagyobb csata utáni visszatérés, törzs-fő fontosabb családi eseményei stb.

Törzs-szövetség kötésére, vezérlő fejedelem választására, közös haditervek kidolgozására, idegen uralkodók fogadására: elkülönített terület volt alkalmas. A régi leírások szerint, erre leginkább a törzs-szövetséget vezérlő fejedelem székhelyén vagy törzsének valamely vidékén kerülhetett sor. Esetleg semleges gyeprüvidéken, a felek által kölcsönösen biztosítva. E körben inkább csak közös-törzsi eseményekhez kapcsolódó szertartások valószínűsíthetők. Úgymint: áldozás, áldás, áldomás, szerződés, fogadalom, megállapodás, segítség-ígéret vagy teljesítés, hála-adás, győzelem ünneplése, hősök elismerése, elesettek búcsúztatása. E szertartásokat az érintett felek áldozói és segítői végezheték, a szokásaik szerinti rendben és külsőségekkel.

Összességében valószínűsíthető, hogy az egykori szertartások közel hasonlóan folyhattak nagycsaládi, nemzetségi és törzsi szinten. Lényeges eltérések inkább csak a méreteikben és gazdagságában, részvevők és megvendégelték létszámában, rangjába mutakozhattak.

Rítusok, szertartások és ünneplések

A Kárpát-medencében, a pogány-magyar rítusokat (hiterősítő cselekedeteket) végezheték egyénileg-önállóan, párosan vagy csoportosan.

Egyéni rítusok

Egyéni rítusok közé sorolhatók: a személyes imák, fohások, áldozások, jóslások, oldások-kötések, hit-erősítések és baj-elhárítók. Elsősorban egyéni célok és sikerek érdekében végzett rítusok tartoztak e körbe. Többségükben egyeznek a már ismertetett személyes rítusokkal.

Páros rítusok

A páros rítusok két személyt érintett, akik közösen vettek részt az ilyen rítusokban. Ezekben mind két személy érintett volt, elsősorban kettőjük sorsának alakulására irányult. Páros rítusnak tekinthetők, például: a testvérré fogadás (mátkaság, komaság), vér- és becsület-szerződések, titkos megállapodások, szeretők egymásnak tett fogadalmi, stb.

Csoportos rítusok

A csoportos rítusok többnyire kis- és nagycsaládi kötelékben, esetleg nemzetségi vagy együtt lakó közösségi keretek között zajlott. Az ilyen rítusokat és szertartásokat (rítusokkal egybeszótt közösségi eseményeket) a csoport legmagasabb rangú (vagy az általa megbízott) személy volt hivatott elvégezni, őt illette meg e tisztesség. Ilyen alkalmak voltak: a családba (vagy közösségbe) befogadás, onnan kitagadás, házasodás, elválás, temetés, ősök tiszteletét kifejező szertartás, családok egyesülésének vagy nagycsaládok szétválásának eseménye.

Ugyancsak ide sorolhatók a közösségi vezetők és tisztség-viselők választása és beiktatása, jeles napi és munka-idényt kezdő-záró áldozások és hálaadások, bíraskodások, elismerések vagy ítéletek, megtiszteltetések vagy éppen kiközösítések stb. Vagyis, minden olyan esemény és alkalom, amely az adott közösséget érintette, annak elfogadását igényelte. Vagy amit a közösség tudomására kellett-illetl hozni (támogatásukat vagy türelmüket így elnyerve).

Régen, az ünneplések csoportosan történtek, azon (többnyire) csak az érintett és a szertartást levezető vagy elősegítő személyek vehettek részt. Például: legény-avatásakor a legénybanda köre és a beavatásra-próbára jelentkező. Fiatalok „kivonulásakor”: a közösség által beavatott legények és leányok. Lakodalomkor a kétoldali rokonság és komaság, a bevont segítőkkel. Szüreti bálon, a szüretben résztvevők és közvetlen hozzátartozóik. Asszony-farsangkor: csak a férjezett és özvegy asszonyok. Karácsony elő-esti vacsorakor: csak a „ház népe”. Majálison: a helyben lakók apraja-nagyja. Locsolkodáskor: ismert (meghívott vagy bemutatott) legények. Nemzetség-gyűlésen: csak a nemzetség meghatározott tagjai. Még sorolni lehetne a példákat.

Rituális helyek

A rítusok helyszíne is igen változatos lehetett. Lényegében, mindenki végezhetett saját rítusait: a „saját illetékességi területén”. Vagyis: személyes életterében, bárki számára szabad vagy a közösség által rítusokra kijelölt területeken. De más „köreit” nem szabadott érinteni. Például: a saját legelőn vagy erdőben lehetett, de más területén már nem (az rontásnak, támadásnak számított). A család azt tett a saját portáján, amit a családfő megengedett. Porta alatt értendő a lakóház gazdasági épületekkel, a kert, családi szántó, legelő, mező, vagy erdő. Ide sorolva a szőlős és gyümölcsös, szőlőhelyek és szállások pincéi és építményei, még a halászó-rész is.

A nemzetség vagy faluközösség pedig a kijelölt (idegenek elől esetenként eltitkolt) „szent helyeken” végezhetett közösségi rítusait. Többnyire közös kutak, tisztelt fák vagy ligetek, barlangok és sziklák mellett. Esetleg források, patakok, folyók és tavak környékén, vagy közös legelők peremén, de a családi-nemzetségi részek közötti gyepűvidék semleges volt.

Rituális eszközök

A személyi és páros rítusok eszközei egyszerű-hétköznapi, személyes-napi használati tárgyak voltak. Úgymint: tarisznya vagy tarsoly, kés és kanál, szita, kulacs, bogrács, kupa, méceses vagy gyertya, kendő vagy abrosz (esetleg lepedő), suba vagy köpeny, bot vagy fokos, tűzszerszám, háló vagy kötél, zsák stb. Mint egy korabeli „túlélő” felszerelés. Esetleg saját hangszer: csengő, kolomp, dob, kereplő, furulya, duda, kürt, duda, citera vagy tambura stb.

A családi rítusok eszközei szinte megegyezőek. Azzal az eltéréssel, hogy az ilyen „családi ereklyéket” csak jeles alkalmakkor használták. Azokat díszes ládában elzárva, vagy a házioltárra elhelyezve tárolták. Különösen nagy jelentőséget (és erőt) tulajdonítottak az elhunyt ősöktől származó rituális vagy jeles eseményekre emlékeztető tárgyaknak. Mint például: az első learatott kéve, aratás sikerére utaló koszorú, eskük és áldomások kupái, stb.

A közösségi rítusok eszközei is hasonlóak. Azok, közös tulajdonak számítottak, közös összefogással és díszesebbre készültek. Ezeket, csak a közösségi rítus során használták a szertartás vezetője és segítői. Ha „külsős áldozó” végezte a rítust, az a saját rituális eszközeit használta.

Avatás és beavatás

Ezen ünnepélyes alkalmak egykor, talán a leggyakoribb és legfontosabb „közösség-építési” események lehettek. Olyan közösségi szertartások, amely elengedhetetlen eseménye voltak annak, hogy egy kívül-álló: valamely csoportba vagy szerveződésbe bekerülhessen. Ez volt az az ünnepélyes alkalom, amely egyúttal a közösség tudomására is hozta, hogy az adott személy „társadalmi besorolása” megváltozott. Ezzel, mintegy „közhírré téve” a szóban forgó személy „jogállásának” megváltozását is. Egy korabeli átlag-ember, az élete során több olyan avatási szertartáson esett át, amely a további élet-körülményeit meghatározta.

Családba fogadás

Egyes avatási rítusok kifejezetten a családhoz kötődtek. Ilyen volt a kisgyermek „családba fogadása”⁶³. Amikor a családfő, a gyermeket (amely lehetett mástól származó is) karjába vette vagy valamely ruhadarabjával betakarta, vagy ha már nagyobbacska volt, a lóra vagy szekérré ülve maga mellé vette. Ezzel, mintegy kinyilvánítva, hogy a gyermeket a család befogadta.

Gyermek-avatás

Hasonlóan családi avatási rítusnak tekinthető, a „gyermek-avatás”. Erre 5-7 éves korban került sor. Amikor, a fiú- vagy leány-gyermek már képes volt önállóan kisebb házi- és gazdasági-munkák elvégzésére, kisgyermek felügyeletére. Ekkor kapta első saját állatát (lovat, kutyát, bárányt stb.), gyermek-méretű főbb eszközeit, Ekkortól már dolgozhatott felnőttek mellett, őrizhette-gondozhatta a kisebb házi-állatokat, erejének és képességének megfelelő munkát végezhetett, vigyázhatott kisebb testvéreire.

Több hagyomány arra utal, hogy ekkor új ruhát is kapott a gyermek, amely már különbözött a kisgyermeknél általános egyen-szerű ingféléttől. Az is szokásban lehetett, hogy a gyermeket a család valamely felnőtt férfitagja lovon vagy szekéren körbehordozta a környéken, ezzel mintegy „bemutatva” a közösség előtt. E rítus azt is kifejezte, hogy ez a családtag: egyúttal felelősséget is vállal a gyermekért.

Legény- és leány-avatás

Korosztályhoz kötődő avatásnak számított a „legény- és leány-avatás”. Erre akkor kerülhetett sor, ha a serdülő fiatal erőnléti, szellemi és szexuális képessége már „házasodásra alkalmassá tette”. A legrégebbi ismert szokások szerint, az ilyen érett fiatalokat „próba alá vették”. Amely során a család vagy faluközösség által kiválasztott idősebb személyek (megbecsült özvegyek) az avatásra váró serdülőket adottságaik alapján „vizsgáztatták”. Nemi értettségük, testi- és szellemi állapotuk, ügyességük és munkabírásuk, valamint közösségi és család-fenntartási alkalmasságuk alapján.

Mindezekre azért volt szükség, mert akit legénnyé vagy leánnyá avattak, annak közösségi státusza is megváltozott. Például: szabadabb életet élhetett (felelősséget vállalva), felnőtt-rendezvényeken részt vehetett, párt választhatott, házasodhatott, családot alapíthatott, szükség esetén család-fő is lehetett, kisebb közösségi tisztségekre választhatták. Az avatás azt is jelentette, hogy a beavatottak számára már nem volt tiltott a nemi kapcsolat. Mindezt, az avatott fiatalok megváltozott öltözetükkel is kifejezték. A lányok nem fedték el kendővel a

63 Magyar Néprajzi Lexikon. Családba fogadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

hajukat, sőt virágokkal vagy szalagokkal élesítették. A fiúk is virággal díszítették fejfedőjüket, vagy fedetlen fejjel jártak. A párválasztás könnyítése érdekében: a lányok és fiúk egyaránt viselték származásaik jelképeit (színek, minták, stílus, család- és egyéb jelek stb.).

Házassá avatás

Alkalomhoz kötődő avatásnak tekinthető a „házasodás”. Amely, mai szemmel egyértelműen érdek-házasságnak tűnhet. Érthetőm hiszen elsősorban a férj és feleség családjának „érdek-egyesítését” szolgálhatta⁶⁴. Fontos elvárás volt, hogy a férj és feleség együtt képes legyen együttműködni, saját családot és gazdaságot működtetni, a közösségen belüli családi rangsorban tekintélyre és hatalomra szert tenni. Valamint, a családi gazdálkodás érdekében minél több életképes utódot felnevelni (vagy „családba befogadni”). Ezért, a korabeli család inkább tekinthető egy közös gazdasági vállalkozásnak, mint nemi-érzelmi vonzódásokon alapuló együtt-élésnek.

A házasságkötést kísérő lakodalom egy olyan közösségi rítus-sorozat, ahol a férj és feleség rokonságát, komaságát és lakókörnyezetét (meghatározott rend és hagyomány szerint) egy tartalmas vacsorán vendégül látták. Ezzel közhírré téve a két fél további-közös egyesülését és a két fél családjának szövetségét. A házasodást követően a férj és feleség elhagyta régi legényes vagy leányos öltözetét. Ezt követően a házasokhoz méltóan „öltözködtek és viselkedtek”. A feleség ettől kezdve főkötőt viselt (az első gyermek születéséig), a férj pedig virág nélküli fejfedőt. Ezzel is jelezve a közösségnek, hogy ők már „foglaltak, elkötelezettek”.

Az avatás sajátos formája lehetett, a „másod-házasság”. Ami a korabeli magyarság körében nem lehetett ritka. Mivel az akkori első „házastársi együttélési időt” igencsak lerövidíthette a gyermekágyi láz, az akkoriban nem ritka járvány, vagy a csatározás. Ezért, a korabeli magyarság körében is ismert „másod-házasság” is fontos közösségi avatás-rítusnak tekinthető. Amikor, egy lakodalmi ünnepség keretében az „egybekelt felek” kinyilvánították: az előző házasságukból eredő utódok meglévő jogai és járandóságai az új házassággal nem csorbulnak. Az új közös utódok pedig az új házasságból adódó előnyöket élvezhetik. Az ekkor tartandó „másod-lakodalom”, valójába e döntés = „nyilvános és jogerős” kihirdetésének is tekinthető.

Asszony-avatás

Hasonlóan alkalomhoz kötődő avatás lehetett: az „asszony-avatás”⁶⁵. Erre, az első gyermek megszületését követően került sor. Ekkor vált a menyecske (fiatal-házas, de gyermektelen nő), asszonnyá. A hagyomány szerint, ekkor kellett lecserelnie a díszes főkötőt kendőre. A környezetében lakó asszonyok pedig ekkor látogatták meg étel-ajándékokkal. Ezzel, mint egy kifejezve, hogy a helyi asszony-közösség a szülő nőt befogadta. A férj ekkortól kezdhetett újra díszítést hordani fejfedőjén. Ágat, tollat, árvalány-hajat stb., de virágot már nem.

Örökbe-fogadás

Közösséghez és családhoz egyaránt kötődő sajátos avatási esemény: az „örökbe-fogadás”⁶⁶. Egy olyan „családba-fogadás”, amikor a családfő már avatott legényt vagy leányt fogadott a családba. Úgy, hogy a befogadott: családi jellegű öröklési vagy juttatási jogokkal is rendel-

64 Magyar Néprajzi Lexikon. Házasság, frigy. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

65 Magyar Néprajzi Lexikon. Asszonyavatás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

66 Magyar Néprajzi Lexikon. Örökbe-fogadás, adoptáció. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

kezne. Ritkán „vér szerinti” örökösnek (családfő-utódnak) kijelölve, de többnyire csak lak-, ellátási- és gazdálkodási részesedéssel, kiházásítás vagy támogatás felvállalásával. Ennek nyilvánítására általában közösség nagy nyilvánossága előtt, vendéglátás és áldomás mellett került sor. Az ilyen személyt család-tagnak (többedik gyermeknek) tekintették, a vér-testvérek sorába illeszkedően, hasonló jogokkal és kötelezettségekkel. Az „örökbe-fogadott” személy jogosult volt a család (vagy nemzetség) jelképeinek, öltözeteinek viselésére.

Testvérré-fogadás

A közösséghez és családhoz egyaránt kötődő másik sajátos avatási esemény: az „testvérré-fogadás”⁶⁷. Ez egy sajátos „műrokonság”, amelyben csak a testvériséget fogadók közvetlen család-tagjai érintettek. Mai szemmel, leginkább a „kereszt-szülőséghez” vagy a „holtig tartó barátsághoz” hasonlítható. Amikor, két (más-más családból származó személy) rítus keretében egyfajta véd- és dacszövetségre és egymás segítésére fogadalmat köt.

A korabeli közfelfogás szerint, ez igen erős összetartás lehetett. Erre utal, hogy még a komák közötti esetleges „párcseréket” sem ítélték meg olyan szigorúan, mint a rokonok közötti hasonló félrelépéseket. Talán azért, mert a komaság szigorú elvárásai szerint: aki meghalt, azt a komája köteles volt helyettesíteni. Egyedül maradt párjának és gyermekeinek segítségével, gazdálkodásuk működtetésével, fiaik-lányaik kiházásításával, kiskorú gyermekeik gyámoltásával. Mivel a komaság megköttetése a közösség előtt és esküvel-áldomással történt, ezért a közösség ezek teljesítését ellenőrizhette, számon is kérhette. Megszegés esetén a mulasztó komát büntethette. Szégyenszemre, akár kijelölt gyámmal is leválthatta vagy helyettesíthette, az ellátás költségeit vele megfizettethette. A testvérré-fogadás” rítusa sokáig fennmaradt, mint komatál-hordozás, mátká-fogadás.

Hagyatékozás

Az avatások egy ritka változata: a „hagyatékozás”. Amikor, a családfő vagy felesége (a ház gazdasszonya) lemondott hatalmáról, azt átadta az általa kiválasztott családtagnak. Hasonlóra akkor is sor kerülhetett, ha valamely okból őket időlegesen helyettesíteni kellett. Vagy, ha a rangsorban utánuk következő személy (legidősebb testvér vagy meny) nem lett volna alkalmas a család- vagy ház-vezetői feladat ellátására. De ha a család már túl nagyra növekedett, akkor is esedékessé válhatott, hogy két családra osztódjék. Ilyenkor, a régiből kiváló új családhoz új családfőt és gazdasszonyt is avattak.

A hagyatékozás többnyire rokonok és szomszédok meghívásával történt, közös áldomással és mulatozással. Nagycsalád szétválása esetén már illett a nemzetiségek képviselőit is meghívni. Ilyen módon közhíré téve, hogy ki képviseli a házat és a családot az elkövetkezendőkben. Azt is, hogy miként oszlik meg a vagyon és a háznép, a régi és új család között.

Felfogadás

A „felfogadás” is egyfajta avatásnak tekinthető. Mivel, a felfogadott személy egy bizonyos ideig valamely közösség tagja lett, ezzel társadalmi helyzete és jogállása is némileg változott. A felfogadás tipikus példája a pásztorok vagy az aratók idény-jellegű felfogadása. A felfogadott személyeket ilyenkor csoportokba osztották, bemutatták vezetőiket, eligazítást kaptak feladataikról és járandóságaikról, velük áldomást ivott a gazda és megvendégelte őket.

67 Magyar Néprajzi Lexikon. Komaság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Felavatás

Nyilvános közösségi avatásnak tekinthető a „felavatás”. Ez egyfajta közzétételi eljárás a tiszt-ségre kinevezett bemutatására, nyilvános eskü-tételére, jog- és hatáskörének ismertetésére. Had- és csapat-vezetők, parancskiadók, nemzetség-fők, előljárók és főbb tisztséget viselők, vagyis hatáskörrel rendelkező személyek esetében általánosan elterjedt, többnyire áldomással vagy vendéglátással záródó rituális esemény. Hasonló szokás volt a „mesterré avatás”, amikor egy szakmán belül magasabb rangot (mesteri címet) adományoztak.

Beavatás

A „beavatás” viszont egyfajta zárt (nem nyilvános) csoport-szintű avatás. A néphagyomány szerint, így avathatták a kúrálókat és igézőket (egyres vélekedések szerint, a táltosokat és boszorkányokat is). Akik, kezdetben a „mesterüknél” szolgálva, tanítványként kitanulták a gyógyítás fortélyait. Majd mesterek csoportja előtt próbát és esküt téve, „beavatták őket” a gyógyítók közösségébe. Ezután, már önállóan ténykedhettek, tanítványokat is fogadhattak, részt vehettek sajátos ünnepeiken és az újak beavatásain.

Az avatás azért volt zárt, mert a módszereket, szereket és mérgeket, a próbák feladatait, és a beavatáson részvevő személyek neveit-ügyeit is célszerű volt titokban tartani. Így, a sikertelenül próbálkozók (vagy felkészítő mestereik) sem kerültek a nyilvánosság előtt kellemetlen helyzetbe. Nem szólva arról, hogy a kereszténység erőszakos terjesztésének idején az efféle tudást „célszerű volt” titokban őrizni.

Felövezés

Egyfajta zárt közösségen belüli avatási rítus. Amely során, a közösség már avatott tagját a rangsorban előre léptették. Elnevezését onnan kaphatta, hogy régen az őv anyaga, formája és díszítése egyfajta rangjelző jelképként szolgált. Amelyek rangjelző mintázatát a fejfedő díszítéseként (forgóként) is hordhették. Ezzel mintegy közhírré téve viselőjének rangját-jogállását. Később ez a rítus, némi módosulással a lovaggá avatás és a katonai rendfokozati előléptetés szertartásaiban élt tovább.

Kinevezés

A felövezéshez hasonló, de nyitott avatási rítus. Amikor valakit, valamely közösség tisztségviselőjének nyilvánítottak. Aki, ezt követően a közösségen belül egyfajta „hatósági vagy igazság-szolgáltatási jogkörrel” is rendelkezett (bíró főispán, ispán). Aki ehett a nemzetség- vagy törzsfő, valamint a fejedelem vagy az alatta álló ispánok által kinevezett végrehajtók is. A kinevezett személyének nyilvános avatása és az akkor kapott ragjele egyúttal a kinevezés „közhírré tételét” is szolgált.

Önavatás

Igen különleges és ritka avatási forma. Egy olyan rituális eskü vagy önként vállalt fogadalom, amely az adott személy életét és társadalmi helyzetét a későbbiekre alapvetően meghatározta. Ilyen volt a fogadalom-tétellel egybekötött remete-szerű elvonulás, magányos kúráló vagy igéző életmód felvállalása, esetleg valamely feltételhez kötött önmegtartóztatás betartása, önkéntes áldozat-hozatal felvállalása.

Természetesen más avatás-szerű rítusok is előfordultak, de ezek gyakorisága és ismertsége nem volt jelentős. Megjegyzendő: a leírtak igen változatos szokások szerint történhettek.

*

RÉGI POGÁNY NAPTÁR

A Kárpát-medencei népszokások és hagyományok arra utalnak, hogy a korabeli ünnepek és jeles napok többnyire „rendszerint alkotnak”. Olyan mintázatot, amely alapján vélelmezhető, hogy egykor léteznie kellett egy pogány alap-naptárnak. Amely, bár idővel beépült a korabeli hivatalossá vált keresztény naptárba, a néphagyomány és babonák alapján részben előhívható.

Éves főünnepek

A Kárpát-medencei néphagyományok arra utalnak, hogy az év öt fontos napját gyakorlatilag mindenhol megünnepelték. A téli és nyári napfordulót, a tavaszi és őszi nap-éj egyenlőséget, valamint az évkezdő napot.

Újév kezdete

Amely, a magyar őshagyomány szerint, Karácsony napján (december 25-én) kezdődött, a Téli napforduló (Sötét vég) éjjele után, az Újjászülető Nap ünnepén. E napot követően kezdődött a 12 napig tartó regösjáró időszak is. Egyes leírások szerint, e napot 3-7 napos ünneplés is követhette. E napot, a régi kalendáriumok *Nagykarácsony* néven említik.

Tavaszi nap-éj egyenlőség

Március 25-e nappala. Gyümölcsoltó Boldogasszony napja, egy igen régi Tavasz-ünnep. Egykor, feltehetően ezen ünnephez kapcsolódtak azok a pogány rítusok (locsolkodás, vesszőzés, tojás festés és ajándékozás, virággal köszöntés, népi játékok, párválasztók stb.), amely enyhébb formáit manapság már húsvéti népszokásoknak tekintünk. A régi leírások és kalendáriumok szerint ez is legalább 3-4 napos ünnep lehetett.

Nyári napforduló

Június 24-e éjjele. Amely ünnep régen Fürdető vagy Virágos éjjelként, manapság pedig Szentiván-éjként ismert. Ezt többnyire csak 1 napos ünnep követte, de az is inkább csak félünnep lehetett, mert készülni kellett az éppen esedékes aratásra.

Őszi nap-éj egyenlőség

A korabeli naptárak szerint, szeptember 24-e. Amelyet neveztek Gyümölcsadó Boldogasszony (később Gellért püspök, majd Fogolykiváltó Boldogasszony) napjának is. Valójában, egy több napos félünnep lehetett, az éppen esedékes gyümölcs- és szőlő-szüret vagy betakarítás ideje, esti vigasságokkal.

Téli napforduló

Amikor, a leghosszabb a Nap árnyéka. December 24. éjjele, a Sötét vég ideje. Mai értelmezés szerint: a Karácsony előestéje, az év utolsó napja.

Az előbbi öt ünnepen túl még néhány más éves-rendszeres ünnep-nap is valószínűsíthető. De ezek időpontjai (vidékektől és népcsoportoktól függően) eltérőek lehetnek. Közülük legismeretesebb volt a törzsi és nemzeti gyűlések, és az ahhoz kapcsolódó tavaszi és őszi hadiszemlék. Amely események-szemlék a törzsi szerveződések felbomlásával, valamint a XV. századi parasztfelkeléseket követő fegyver-viselési tilalmak hatására elenyésztek.

Szökőnap

Az a többlet-nap, amelyet többnyire négy évenként illesztettek a naptárba. Ezzel kiigazítva az év hosszából adódó pontatlanságot. A hagyomány szerint, feltehetően Jégtörő Mátyás napja (február 24.) előtt ülték meg ezt a pót-napot. Egyes szarvas-népeknél ezt egyfajta nemzeti ünnepnek tekintették. Míg némely turul-népnél inkább a törzsi gyűlés ideje lehetett. Fehérlő-népeknél inkább egyfajta közösségi vendégjáró napként élhették meg. Míg a keleti szláv népeknél ezt veszélyes „gonoszjáró” napnak tartották, és inkább bezárkóztak.

Évszak-kezdő jeles napok

Ide sorolhatók azok a naptári napok, amelyek az éves- évszakos főünnepek által jelölt „évnyedek” határait kijelölték. Vagyis, az évszakokat elválasztó jeles napokat. Amelyek, a naptári évet (az évszakos főünnepekkel együtt) nyolc részre osztotta (nyolcadolta).

Tavaszkedő

Vagyis, február 10. A Téli napforduló és a Tavaszi nap-éj egyenlőség közötti időszak felező-napja. E napot a középkori kalendáriumok Skolasztika-napjaként említették, sokféle dologtiltó és évszak-idény jósló jeles napnak számított.

Nyárkezdő

Vagyis, május 12. A Tavaszi nap-éj egyenlőség és a Nyári napforduló közötti időszak felező-napja. E dátum Pongrác-napként, az „első fagyos-szent” napjaként maradt a hagyományban. Mintegy arra utalva, hogy a fagyos-szentek elvonulásával a tavasz végleg elvonul, a nyár kiteljesedhet. Egykor, ezt is dologtiltó és évszak-jósló jeles napnak tartották.

Őszkezdő

Vagyis, augusztus 10. A Nyári napforduló és az Őszi nap-éj egyenlőség közötti időszak felező-napja. Ez volt Tüzes Lőrinc napja, amely idejét az éjszakai meteorhullás fényei is felezték. Ezzel arra is utalva, hogy az aratás (gabona-szem gyűjtés) is befejeződhetett. E nap egykor többféle dologtiltó, jósló, és gabona-begyűjtést ünneplő jeles napnak számított.

Télkezdő

Vagyis, november 11. Az Őszi nap-éj egyenlőség és a Téli napforduló közötti időszak felező-napja. Közismert nevén: Márton-nap. Amikorra, a termények begyűjtése és az állatok behajtása többnyire megtörtént, kezdődhetett a téli szálláson, a „téli-túlélési időszak”.

Márton nap kivételével e napok mára már csak nyomokban leledzenek a hagyományban. Holott, a középkori kalendáriumokban még kiemelt napoknak számítottak. De idővel, idő- és termény-jósló napokká silányultak. Márton-napot főleg a célszerűsége tartotta életben. Vagyis az, hogy csak a tavaszig eltartható (táplálható) baromfit szabadott télre megtartani. A felesleget még tél előtt le kellett vágni, fel dolgozni és húsvat tartósítani.

Idényjellegű jeles napok és időszakok

A Kárpát-medence népességének körében több, „idényhez igazodó” jeles napot is megültek. Ezekre leginkább az jellemző, hogy bár a megtartásuk mindenhol közel hasonló módon történt, de némileg eltérő időpontokban. Tipikusan olyan mezőgazdasági és állat-tartási ünnepek, amelyek helyi idény-dátuma igazodott az adott vidék gazdálkodási sajátosságaihoz.

Regös-járás ideje.

Amely december 2-től (Nagykarácsony követő naptól) január 6-ig tartó 12 napos időszak. Ez idő alatt regösök járták a házakat, énekkel-zenéléssel és maskarásan előadva-eljátszva a régi legendákat.

Tavaszi szántás-vetés ideje

Amely február 24-től (Jégtörő Mátyás napjától) március 25-ig (Gyümölcsoltó napjáig), hűvösebb vidékeken április 24-ig (Kihajtó György napjáig) tartott a tavaszi kalászosok vetése. A tényleges munkakezdés ideje a fagy elmúltától és a talaj állapotától is függött.

Állat-kihajtás ideje

Amely, a Kárpát-medencében szinte általánosan április 24-e (Kihajtó György napja). Egyes felvidéki részekben ez május 1-jére kitolódhatott.

Nyári szállásolás ideje

Amely április 24-től (Kihajtó György napjától) az Állat-behajtás idejéig tartott. A dombos-hegyes és hűvösebb vidékeken, többnyire Dömös és Dömötör napig (október 24-25. napjáig) tarthatott. Melegebb és termékenyebb vidékeken, ahol az állat-tenyésztés mellett a földművelés és szőlőtermesztés is jelentős volt, akár október 29-ig (Behajtó Mihály napjáig) is kitolódhatott. Ez idő alatt, a téli-állandó szállásuk helyett, a nyári-ideiglenes szállásukon, a legelő és szántóföld közelében gazdálkodtak.

Széna-gyűjtés ideje

Amelynél a kaszálás úgy május 25-től (Orbán naptól) kezdődött, a kazlak behordása június 24-ig (Iván, Virágos vagy Fürdető János napjáig) tartott.

Aratás ideje

Amelyre a felkészülés már június 24-étől elindult, de a tényleges munka többnyire június 29-én (Péter-Pál napján) vagy július 2-án (Sarlós Boldogasszony napján) kezdődött. Az aratást igyekeztek július 20-ig (Illés napjáig) vagy július 24-ig (Jakab napja előtt) befejezni.

Új kenyér ideje

Vagyis az aratást követően a levágott kévákat elrendezték, hagyták száradni-érni. Többnyire, csak augusztus 15-től (Nagyboldogasszony napjától) kezdtek az új gabona csépléséhez, de István napra (augusztus 20-ra) már új lisztből illett az ünnepi kenyeret sütni.

Gyümölcs-szüret ideje

Amely a gabona-betakarítást követően, augusztus 24-től (Bertalan napjától) szeptember 24-ig (Gyümölcsadó napjáig) tartott. Aszalás és lekvárfőzés idején. Egyes hegyvidéki területeken ekkor fejeződött be az aratás is.

Őszi szántás-vetés ideje

Amely szeptember 24-től (Gyümölcsadó napjától) legfeljebb október 24-ig (Gál napját követő hét végéig) tarthatott. Ez volt az őszi gabona vetésének időszaka. Természetesen a tényleges munka-kezdést nagyban meghatározhatta a helyi éghajlat és időjárás.

Szőlő-szüret ideje

Amely időpontja⁶⁸ függött az esedékes időjárástól és a szőlő érettségi fokától. Legkorábbi kezdés szeptember 29-e (Mihály napja), leggyakoribb október 15-18. környéke (Teréz, Gál, Lukács napja), legkésőbbi pedig október 28-a (Simon-Júdás napja). De ha az idő meleg-napos és száraz volt, a szüret már szeptember 24-én (Gyümölcsadókor) is megkezdődhetett.

Állat-behajtás ideje

Ennek kezdete viszont már vidékenként változhatott. Többnyire szeptember 29-én (Behajtó Mihály napján, Gyümölcsadót követő héten). De a melegebb vidékeken csak október 20., 25. vagy 26-án (Vendel, Dömös vagy Dömötör napján).

Pásztor-év ideje

Ahol az állatokat Mihály napján hajtották be, ott e napon vásárokat, állat-vágásokat és mulatozásokat tartottak. Egyúttal elbocsájtva a régi pásztorokat és cselédeket. Ekkor szerződtek (a következő év Mihály napjáig) az újakat (akik a régiek is lehetek).

Juhász-év ideje

Többnyire Dömötör napján kezdődött, az akkori állatbehajtást követően. Ekkor bocsájtották el a régi juhászokat, és szerződtek az újakat, a következő év Dömötör (vagy Dömös) napjáig. E napot a juhászok megvendéglésével és mulatságával ünnepelték.

Téli szállásolás ideje

Amely, az állat-behajtási idejétől a tavaszi állat-kihajtásig (Kihajtó György napja előttig) tartott. Ez időszak alatt, az állatokat a téli-védett szálláson, a nyári szállásolás idejében begyűjtött takarmányon tartották.

Őszvégi határnap ideje

Tél-elő havának kezdete előtt két héttel. Vagyis szeptember 11-e (Márton napja). Régi szokás szerint, ekkorra kellett rendezni az adósságokat, a szerződéseket és az egyéb viszályokat. Amit aztán lakoma és áldomás keretében megünnepeltek. Ugyanis, e napot összekapcsolták a tartott

68 Magyar Néprajzi Lexikon. Szüret. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

baromfiak „szelektálásával”. Megtartva tavaszig a még biztosan hasznot hozókat, elfogyasztva vagy tartósítva a felesleget, hogy feleslegesen ne fogyasszák a téli takarmány-készletet.

Bezárkózás ideje

Amely december 12-től (Luca nap előestéjétől) december 25-ig (Nagykarácsony kezdetéig) tartott. E 12 napos időszakban, a család többnyire csak ház közüli munkát végzett. Vendéget nem fogadtak, lakodalmat és mulatságokat sem tartottak. Kivételt képezett a december 21-én esedékes disznóvágás, amelyre is csak családtagok voltak hivatalosak. Egyes elképzelések szerint, ez az időszak már december 8-án megkezdődött (Eketiltó Boldogasszony napján). Némely vidékeken, a bezárkózás már november 25-én (Katalin naptól) életbe lépett.

Disznóvágás ideje

Néhányról tud a régi-magyar hagyomány. Ezek is a téli időszakhoz kötődtek. Az első: 4 héttel Karácsony előtt, vagyis november 30-a (András napja). Ennyi idő kellett az akkor vágott állat húsának téli tartósításához (sódarozáshoz, pácoláshoz), kolbászok és gömböcök összeéréséhez. A második: december 21-e (Tamás napja), előkészítve a Nagy- és Kiskarácsonyi időszak lakomáit. A harmadik (ritkább) vágási nap: Kiskarácsony előtti második nap (december 29.). De disznóvágások történtek a Vízkereszt és Dorottya-nap közötti időszakban is.

Ósmagyar naptárra utaló jelek

Az előbbieken felsorolt ünnepek és idények dátumai igencsak elgondolkodtatók. Olyan érzetet keltve, mintha egy régi-pogány, pontosabban ősi természet-közeli naptárra utalnának. Amelyben az év: 12 hónapos lehetett. Évkezdése pedig a téli napfordulóhoz kapcsolódhatott. Ezt sejtetik a fontosabb jeles napok dátumai is. Amelyek, többnyire valamely hónap 24-25. napjára mutatnak. Vagyis, mintha létezett volna egy 12 hónapos naptár.

Ősi magyar naptári hónapok

Amely Karácsonykor (a 2 ezer évvel ezelőtti dátumú, téli napfordulót követően) kezdődhetett, és 30-31 napos váltakozó hónapjaival kitöltené az évet. Ahol, a négy „fontosabb Nap-állás” is hónap-váltó napként érvényesülhet, sőt még a gazdasági-termelési idényeket is jól kifejezik a hónapok terjedelme. Ezen elvek szerint, a 12 hónapos naptár hónap-beosztása efféle lehetett:

1. Tél-közép hava:	december 25. (Karácsony) és január 24. között;
2. Tél-utó hava:	január 25. (Pál-forduló) és február 23. között;
3. Tavasz-elő hava:	február 24. (Jégtörő Mátyás) és március 24. között;
4. Tavasz-közép hava:	március 25. (Gyümölcsoltó) és április 23. között;
5. Tavasz-utó hava:	április 24. (Kihajtó György) és május 24. között;
6. Nyár-elő hava:	május 25. (Fagyos Orbán) és június 23. között;
7. Nyár-közép hava:	június 24. (Virágos János) és július 23. között;
8. Nyár-utó hava:	július 24. (Kalászos Jakab) és augusztus 23. között;
9. Ősz-elő hava:	augusztus 24. (Tüzes Bertalan) és szeptember 23. között;
10. Ősz-közép hava:	szeptember 24. (Gyümölcsadó) és október 24. között;
11. Ősz-utó hava:	október 25. (Behajtó Dömös ⁶⁹) és november 24. között;
12. Tél-elő hava:	november 25. (Táncos Kata) és december 24. között.

69 Dömös: a Dömötör név régi magyar változata, Kis-Dömötör, Döme.

Megjegyzendő, hogy egy ilyesféle naptár, igencsak hasonlatos az eredeti római Szoszigenész-féle (a korai Julianus) naptárhoz. Azzal az eltéréssel, hogy az évkezdés kezdő-dátuma nem január 1-hez kötődik, hanem a Téli napfordulót követő naphoz. Amit a magyarok (a XVI. század végéig) Karácsony néven az újév kezdőnapjának is tekintettek. Vagyis, a régi magyar népi-naptár egy siettetett „Julianus naptárhoz” hasonlítható. Amelynek, a hónapkezdő dátumai (a rómaihoz képest) közel „egy héttel előre tolódtak” volna, igazodva a négy-fő éves Nap-helyzetéhez. Az egy napos „ide-oda eltéréseket” magyarázhatja, hogy a „réginepi szokás szerint” a következő nap kezdetét sokfelé Napnyugtával számították (és többnyire nem éjféltől). Ugyanis, a régi leírásokban nem mindig egyértelmű, hogy amit egy adott nap estéjéről tudósítottak, az a mai értelmezés szerinti adott napra, vagy már a „következő napra utaló” napnyugta utáni időszakra utaltak. Így, az is lehetséges, hogy amit hónapkezdő napnak gondolnánk, az az előző hónap záró-ünnepé lehetett. De az is lehetséges, hogy a régi magyar naptár egyes hónapjainak nap-száma (egy nappal) eltérhetett a Julianus naptárétól.

Főünnepet kiegészítő jeles napok

Az ilyen jeles napok sajátossága, hogy jól illeszkednek az éves fő- és idény-ünnepkehez. Azokat mintegy meghosszabbítva vagy „megismételve”. Erősítve a közösségi összetartást és szórakozási lehetőséget biztosítva a gazdasági-nyugalmi időszakokban. Ezen jeles napok többnyire valamely főünnephez vagy kiemelt jeles naphoz illeszkedtek. Többnyire az ősi hónap-kezdést követő egy hétre „nyolcadosan” (vagyis, a következő hét ugyanazon napjára esve). Esetleg, az adott ünnepet 12 nappal követve vagy megelőzve (azt mintegy bevezetve).

E jeles napok eredetéről a vélemények megoszlanak. Ha egyértelműen kimutatható valamely meggyőző hasonlóság egykori szomszéd-nép ünnepéhez, akkor akár jövevény-átvett jeles napoknak vagy naptár-igazítás utóhatásának vélhetők. Különösen, ha az azt megelőző ősi ünnep egyfajta után-érzésének, vagy újra-ünneplésének tűnhet. Íme, néhány ezek közül:

Kiskarácsony ideje

Vagyis, január 1. *Nagykarácsony*t követő hetedik nap, amely a hét ugyanazon napjára esett (*Nagykarácsony* októberjára). Az a nap, amit a XVI. század végétől az Újév hivatalos napjának elrendeltek. A magyar hagyományban (kezdetben „csak”) egyfajta jövevény⁷⁰ „pót-újévnap” lehetett. *Nagykarácsony*hoz hasonló, de annál nyitottabb-szabadosabb mulatozásokkal.

Maskara-járás ideje

Vagyis, a regösödő utolsó napja és estéje. *Nagykarácsony*t követő 12-ik nap (január 6-a). Innen eredhettek azok a népszokások, amelyek később már a keresztény ünnepekhez igazított „farsangozás” hagyományait gazdagították.

Gyertyaszentelő Boldogasszony ideje

Vagyis, február 2. A januári „időjárás páfördulást” (január 25-ét) egy héttel követő ünnep. Valószínűleg átvett ünnep lehetett, mivel a környező- vagy maradvány-népek némelyike is ekkor tartotta a „növekvő fény” ünnepét⁷¹.

70 A Kárpát-medencében csak a XVII. századtól vált évkezdővé, addig a *Nagykarácsony* volt az újév első napja.

71 Brigit (kelta, germán, skandináv), Gromnici (szláv) ünnepek.

Március-ünnep ideje

Vagyis, március 1. Amely, a neves Jégtörő Mátyás (február 24.) napját, szintén egy héttel követte. Nagyon valószínű, hogy ez is meghonosodott „jövevény ünnep” lehetett⁷². Hiszen, a római kori birodalmi Julianus-naptár szerint e napot tekintették az újév kezdő-napjának. A bizánci korban pedig ez volt a szeptemberi kezdésű bizánci naptár „év-felezője”. Nem véletlen, hogy a Kárpát-medence peremvidékein leginkább ott maradt fenn szokásaiban, ahol a nyugat-római és kelet-bizánci hatás leginkább érvényesülhetett. Délvidéken sokfelé és Erdély egyes részein tavaszünnepnek számított.

Április-ünnep ideje

Vagyis, április 1. Amely, a Gyümölcsoltó (márc. 25.) napját egy héttel követte. Jövevény ünnepnek tekinthető⁷³, amely idővel „bolondozó nappá” alakult. Tél-búcsúztató és tavasz-köszöntő nap is lehetett. Talán eredetileg ehhez kötődhetett a kisse-hajtás, (báb-égetés vagy úsztatás) és a villőzés (zöldág-hordás).

Május-ünnep ideje

Vagyis, május 1. Amely, György (április 24.) napját egy héttel követő ünnep. Részben, ez is átvett ünnep lehetett⁷⁴. Érdekes sajátosság hogy a máshol szokásos ekkori „boszorkányszombat” eseményei nagyban megegyeznek, a Kárpát-medencei György-nap előeste babonás-pogány szokásaival. Lehetséges, hogy az eredetileg május 1-jei ünneplések (király- vagy királyné-választás, versenyek, felvonulások) idővel áttolódtak Pünkösöd napjára. Május elsején pedig megmaradt a májusfa-állítás, a majális és a lovas-felvonulás.

Június-ünnep ideje

Vagyis, június 2. Amely, az utolsó fagyos-szent Orbán (május 25.) napját egy héttel követő ünnep. Részlegesen és szórványosan elterjedt, átvett ünnepnek tekinthető⁷⁵ (mint egyfajta hónap-végi majális, vagy hónapkezdő juniális). Egyes vélekedések szerint, eredetileg ezen ünnephez kapcsolódhatott a virágos kapuk és lombsátrak állítása.

Sarlós Boldogasszony ideje

Vagyis, július 2. Amely a Nyári napforduló napját (június 25-ét) egy héttel követő ünnep. Szintén az átvett ünnepekhez sorolható⁷⁶, mivel ez az ünnep szokásaiban szinte megegyezik a Péter-Pál napján (június 29-én) szokásos aratás-kezdő ünnepével.

Augusztus-ünnep ideje

Vagyis, augusztus 1. Amely az aratás lezárását, vagyis Jakab napját (július 25-ét) egy héttel követő ünnep. Ez is átvett-meghonosodott ünnepnek tűnik⁷⁷, mivel szokásaiban igencsak hasonlít a Jakab- és Anna-napi arató-bálokéhoz. Főleg arrafelé, ahol erős volt a szláv környezet, vagy a hűvösebb helyi klíma miatt az aratás időszaka is kitolódott.

72 Martenica, Baba Marta (délszláv), Martisor (román, moldáv), Evdokia (keleti szláv).

73 Régi szlávoknál a Ház lelkének napja (Domovik, Dedek stb.), amely lehetett emberszerű, kígyó, tűzféle is.

74 Beltanaie (kelta, gall), Walpurgis éj (germán, skandináv, balti), Jeremej, Makarij (szláv) ünnepek.

75 Svajtki, szvaja, „vizes hét”, zöld-ünnep” (szláv jeles nap), majálishoz hasonló közösségi ünneplés.

76 Védőanya, Nedves Boldogasszony (szláv) ünnep.

77 Lug-napja (kelta), Mák- vagy Méz-ünnep (keleti és déli szláv)

Szeptember-ünnep ideje

Vagyis, szeptember 1. Amely a gabona betakarítását, vagyis Bertalan napját (augusztus 24-ét) egy héttel követő ünnep. Ez is átvett ünnepnek tekinthető⁷⁸. Néhol e napon a háznál új tüzet gyújtottak, ilyenkor kezdték a visszaköltözést a nyári ideiglenes szállásról.

Október-ünnep ideje

Vagyis, október 1. A gyümölcs-szüret ünnepet, vagyis Gyümölcsadó napját (szeptember 24-ét) egy héttel követő ünnep. Feltehetően ez is jövevény ünnep⁷⁹. Egyfajta hálaadási ünnep a gabonáért és más termékekért. Egyes vidékeken ekkor kezdődött az őszi lakodalmi szezon. Máshol e naptól jártak össze a lányok és asszonyok közös munkára (fonás, szövés, hímzés).

Mindszentek és halottak ideje

Vagyis, november 1-2. Amely a régi, októberi állat-behajtás ünnepét (október 25-29-et) követi. A Kárpát-medencében egyértelműen átvett⁸⁰, sőt alaposan „keresztényesített” ünneppé alakult. „Boszorkány-szombatos” rítusai hasonlítanak a Dömös-Dömötör-napi babonás-pogány szokásokhoz, vagy a hagyományos ős- és halott-tisztelethez.

December-ünnep ideje

Vagyis, november 30. naplementétől december 1. napfelkeltéig. Egyfajta decembert köszöntő ünnep lehetett, amely szintén átvett ünnep lehetett⁸¹. Erre utalhat, hogy pogány szokásaiban nagyon hasonlított a november 25-ei (Katalin-napi) hagyományokhoz. Idővel, András-napként sorolódott a Kárpát-medencei jeles napok közé.

Luca-járás ideje

Vagyis, a Nagykarácsonyt megelőző 12-ik nap (december 13-a). Egykor, gonosz-járó napnak tekintették. Népszokásai részben hasonlítottak Nagykarácsony előtti este, vagyis a régi téli napforduló rémisztgető és rontás-elhárító rítusaihoz. E nap, éppen a sajátos szokásai miatt nem tűnik jövevény-ünnepnek. Hanem, furcsa Kárpát-medencei (és környéki) hagyomány-nak. Ugyanis errefelé, e nap: ártó-boszorkányos este-éjjelként jelenítődött meg. Míg innen távolodva egyre inkább jóságos és ájtatos, kedveskedő ünnepként volt ismert. Megjegyzendő, hogy a Kárpát-medencében ekkor nyugodott le legkorábban a Nap.

Idegen naptár-hatások

A fenti ünnepek közül négy (februári, májusi, augusztusi, novemberi), kelta maradványnak is tűnhetnek. Mivel, ezek igazodnak a régi kelta naptár év- és évszak beosztásához, ünnepléshez. A Kiskarácsony, pedig a régi római, polgári naptár évkezdő napja, amely naptár átvétele egy héttel el is csúsztatta a régi magyar kalendáriumot.

78 Bizánci egyházi év kezdete. Vénasszony-nyár kezdete (keleti és némely déli szláv).

79 Pokrov, Termény-ünnep (keleti szláv)

80 Halloween, ősi év-váltó (kelta), Gyógyító-ünnep (egyes szlávoknál).

81 Andrejev-éjjel (szlávoknál).

Magyar és szláv együtt-hatások

A szláv népi kalendárium köréből származó, hónap-eleji ünnep-napok arra utalnak, hogy azok egy ősi szláv naptár jeles hónapkezdő napjai lehettek. Amelyeket, egykor a bizánci egyházi (julianusi elv szerinti) naptárhoz illeszthettek. Az is szembeötlő, hogy a régi magyar és szláv pogány-népi naptár több ünnepe (tartalmilag) igencsak hasonló. Ugyanakkor, a hasonló ünnepek közötti 7-8 napos eltolódás arra utal, hogy magyar és szláv népi kalendárium eltérő módon formálódott.

A két pogány naptár eltérő illeszkedése

A régi magyar naptár hónapkezdők az eredeti (napállás-szerinti) helyzetükben illesztődtek a keresztény naptárba. Ugyanis, a régi-magyar népi kalendárium főbb jeles (régi hónap-, idényjelző) napjai az időszámítás kezdete körüli (I-III. századi) naptári helyzetüket őrzik⁸². Míg, a szlávok hónapkezdőit, a bizánci naptár hónapkezdőihez igazították. Feltehetően, ez a naptár-összeillesztés ott később történhetett. Ezért, a naptár-eltolódások miatt a téli napforduló szláv népi ünnepét⁸³ már nem sikerült illeszteni a bizánci „keresztény karácsony” vagy valamely hónap-kezdő dátumhoz.

E kétfajta „beillesztésből” adódhatott az ősi magyar és az ősi szláv népi-naptár közötti kezdeti 7-8 napos különbség. Amely, az 1582. évi Gergely- és Julianus- naptárak elkülönülésével tovább növekedett (manapság már 13 napos különbséget eredményezve). A régi-népi magyar és szláv hasonló jeles napok közötti 7-8 napos eltolódás azt sejteti, hogy a két naptár eltérő módon és eltérő korban illesztődhetett az egykor hivatalossá keresztény naptárhoz.

82 Amikor, tavaszi nap-éj egyenlőség körülbelül március 24-re (Gyümölcsoltó Boldogasszony napjára), és a téli napforduló december 25-re (Nagykarácsony napjára) esett.

83 A Korochun (Sötét vég vagy éj) és a Koljáda (Forduló) ünnepe = Jézus Születésének ünnepéhez.

*

VILÁG-KÉPZETEK

Az „ősi négyes”, vagyis *turul-*, *szarvas-*, *fehérló-* és *ó-szláv* népeiségek hitvilága (felületes közelítésben) igen különbözőnek tűnhet. Ugyanakkor, több olyan közös-ősi vonásuk is érzékelhető, amelyek mintha egy ősi világkép felé mutatnának. Melyek hasonlósága bár tagadhatatlan, a Kárpát-medencében összeforrva mégis más színezetben maradtak fenn.

Duális istenség-kép

Az „ősi négyes” hitvilág-kör egyik legfontosabb jellemzője a „pozitív dualitás”. Vagyis, az azonos fontosságú és jelentőségű, közel egyenrangú Atya-isten és Anya-isten képzete. Az Atya-isten⁸⁴ a szellemet, a fényt, az alkotóképességet és az erőt testesítette meg. Az Anya-isten⁸⁵ pedig egy termékenység-istennő, aki az anyagot, növekedést és fejlődést, az időt és a változásokat testesítette meg. Ez az Isteni Pár, amely létrehozta és működteti az anyagi és szellemi világot, a földi környezet legfontosabb részeit.

Világ teremtése és működtetése

Több változat szerint, kezdetben az Atya-isten sötét mélységek felett lebegett. Pontosabban, a vízzel borított Föld (az Anya-isten?) fölött. Az Atya-isten teremtő erejének hatására Földből szárazulat született. Némely változatban, ebben mitikus állatsegítő (totem) is közreműködött. Más változat szerint, egy negatív lény (sátán féle) akadályozhatta ebben, de eredménytelenül.

Ezt követően, az Atya-isten kivonul a világ további alakításából, visszatér égi otthonába magasabb égi dolgokkal foglalkozik, évenként meglátogatva az Anyaistent. Más változat szerint az Anya-isten is vele él az égben.

Az Anya-isten szerepe a világ és föld teremtését követően kezdődik. Az ő feladata: a föld termékeny tételére és a növényzet és állatok szaporodásának irányítása. Ő biztosítja a növényzet fejlődésének periodikusságát, az állatok és emberek termékenységét, valamint az évenkénti újjászületést. Ő az, aki „napi kapcsolatban áll” a földi világgal.

Isten-gyermekek

Az „ősi négyes” hitvilág-kör egyes változataiban, az Isteni Pár gyakran egy testvérpárnak ad életet. Akik a továbbiakban, a maguk módján, mintegy helyettesítve az Égi-atyát, részt vesznek a világ irányításában. Ritkább változatban az Égi Atya gyermekei, két fiú- és két leány-testvérpár azok, akik teremtményeikkel és utódjaikkal benépesítik a világot.

Az egyszerűbb változatban, az fiú-ikerpár egyik tagja megteremtette az embereket, és megtanította a férfiakat a ház építésére, a nőket pedig az étel készítésére és a ruhavarrásra. Őt tekintik a munkák, a betakarítás, kézműves munkák és a gazdálkodás urának. Feleségül vesz egy földi leányt, akitől gyermekei születnek. Néhol, őt tekintették férfi-népek urának.

84 Más néven: Égi Atya, Arany Atyácska, Isten, Mindenség ura, Numi Tórem, Perun, Perkunasz, Ukko, Jumal, Inmar, Skaj, Nikse stb.

85 Más néven: Földanya, Boldogasszony, Bab(b)a Mária, Baba Márta, Babba Zlata, Umaj, Majka Zemlja, Mokosh, Maty Zemlja-Szúra. Zemes Mate, Zsemina, Zsiva, Maa-ema stb.

A másik ikerfiú is lemegy a földre, hogy megtanítsa az embereket vadászni és halászni. De miután az emberek megbántják-megtámadják, visszatér égi várába. Néhol, őt tekintették a vadászat és halászat, valamint a hadak urának.

Bonyolultabb változatban, egy leány ikerpár is megjelenik. Ennek egyik tagja szintén földre száll, ahol férjhez megy egy földi emberhez és gyermekeket szül. De megtudván, hogy az emberek halandók, visszatér az égbe. Néhol, őt tekintették a leányok és asszonyok úrnőjének.

A másik ikerleány leszáll a földre, de titokban. Férjül vesz egy természetfeletti lényt, gyermekei lesznek, létrehozva a földön élő mitikus lényeket. Leszáll, földön marad, otthona a mocsarak, barlangok, erdők. Néhol, őt tekintik a földalatti világ és a halál úrnőjének,

A Kárpát-medence és Urál hegység közötti térségben természetesen ismertek ennél jóval bonyolultabb változatok is. Például, az isten-párosnak több gyermeke is van. Akik valamilyen a természeti jelenségekhez, helyhez, állapothoz vagy érzéshez-érzékhez kötődnek, azoknak „égi ura vagy úrnője”. De az ilyen bővített mítosz-változatok már távol állnak a Kárpát-medencei hagyományoktól, sőt még mesékben is igen ritkák.

Felső világ képzete

A magyarsággal rokonítható, illetve egykor együtt élő népek világ-képzete igencsak hasonló. Ezek egyik legfontosabb eleme a Világfa. Más néven, az Égig érő fa. Amely a „három világot” összeköti és egységében jelképezi. E képzet szerint, annak ágai a felső világhoz, törzse a földi világhoz, gyökérzete pedig az alvilághoz kapcsolódik.

Világfa

Magyarság körében a Világfa általában 7 ágú (egyszerű ábrázolásban és a népmesék többnyire csak 3). Ágai feltehetően egy-egy régiót jelöltek ki, vele egyidejűleg egy-egy planéta lakhelyét is meghatározva. Úgy vélhették, hogy amely planétának erőtelesebb a fénye és gyorsabb a mozgása, az a földhöz közelebbi ághoz kapcsolódhat. Ezek szerint, első ág a Nap, második a Hold, harmadik az Esthajnal vagy Szél-csillag (Vénusz), negyedik a Vér- vagy Hadcsillag (Mars), ötödik a Fényes vagy Magyar-csillag (Jupiter), hatodik a Távoli vagy Székely-csillag (a Szaturnusz) lakhelyét jelképezte. Más elképzelések szerint, az első ág a felhők alatti (madarak által berepült) térre utalt, második a felhők felettire, harmadik az Esthajnalra, negyedik a Hold, ötödik a Nap, hatodik az égen körbe-járócsillagok térségére.

Égbolt

Úgy képzelték, legfelső ág, vagyis a fa csúcsa a Sarkcsillagot érintené. Amely egyúttal a világot borító burkolat (vagyis az égbolt) forgáspontja, a világ tengelyének sarokpontja (göncöle). Úgy képzelték, hogy ott lehet a bejárat az Isten és az ősök szellemének lakhelyére. Ahová, a földi világból csak a kiválasztott táltosok lelke képes révületben felemelkedni, és rövid időre betérni. A Sarkcsillag körül forgó csillagképek pedig a hatodik és hetedik ág közötti térben „bolyonghatnak”. A hullócsillagok onnan pottyánhatnak a földre. Az onnan eltérültek pedig üstökösként mozoghatnak az első és hatodik ágak közötti térségben. Más változat szerint, a csillagok „lyukak” a legfelső égbolton, ahol az isteni világ fényei átszűrődnek a földi világba. A hulló csillagok és üstökösök pedig valamely természetfeletti lény (sárkány, égi szellem, táltosló, ördög) haragjának kifejeződése.

Egyszerűsített szemlélet

A hagyományokban ez felső világ-kép többnyire leegyszerűsödött. Az „épig érő fa” három ága az ember által könnyen belátható és egy gyermek számára és könnyen elképzelhető égbolt-mintát jelképezett. Az első ág az Esthajnal (Szél), a második a Hold, a harmadik a Nap lakhelye. A fa csúcsa felett kezdődik a Legfelső világ, az égiek lakhelye, ahová csak kiválasztottak juthatnak. De ismert olyan mese-változat is, amely szerint a világfa hét ága, a hét napjait jelképezi.

A Kárpát-medencei felső világgal kapcsolatos hiedelmei igencsak eltérőek. Egyes vélekedések szerint az csak az égi Isten és környezetének lakhelye, amelyet ember nem érhet el. Más változat szerint, oda eljuthatnak a jeles érdemű őseik lelkei is, akikkel a táltosok képesek kapcsolatba kerülni. De ismert olyan nézet is, hogy haláluk után mindenki lelke oda kerül.

Csillagtér

A Kárpát-medencei hagyomány szerint, a csillagtér: az emberi és felső-isteni világok határát jelöli. Csillag-képeivel mintegy megjelenítve (illusztrálva) a mítoszokat és hagyományokat. Például: az Orion-kép Nimródot, az Ikrek-kép pedig Hunort és Magor testvérpárt jelképezi. Mint ahogy az Aurgia, Perseus és Cassiopeia csillag-képek összevonásából kikerekedő ábra a „Tejúton futó” Szarvast formázzák. A Kis és Nagykutya csillag-képek pedig a Szarvast üldöző vadász-ebeket. Egyes vélekedések szerint a Sas csillag-kép a Turul madárra és az Árpád-féle bevonulásra utal. Míg, a Hattyú csillagkép a Levédia környéki időkre. E csillag-képek a néphagyományban akár mondák vagy mesék illusztrációiként is szolgálhattak⁸⁶.

Csillaghit

Néhol úgy hitték, hogy minden élő embernek „megvan a maga csillaga”. Amely, az ember halálakor mintegy lehullik az égből (mint hulló csillag, meteor). Más vélekedések szerint, a jeles-megbecsült emberek „csillaga fennmarad az égen”, a leszármazók segítségével. A népi emlékek arra utalnak, hogy a Kárpát-medencében nem terjedt el a „horoszkópos csillaghit”. Mint ahogy a planéták mozgására és együttállására sem utalnak jóslás-szerű vélekedések. Ugyanakkor, egyes csillag-állások fontos időszak- és irány-jelzőként szolgáltak.

Égi lények

Egyes hiedelmek szerint e térségben is lehetnek természet-feletti lények, úgymint: sárkány, ménkű, égi szellem, táltosló. De ezek kihatása a földi életre nem jelentős, és úgy vélték, hogy a természeti hatásaik rítusokkal esetenként elhárítható vagy éppen előidézhető.

Középső világ

E világot, a Világfa törzse jelképezi. Egyszerű megfogalmazásban, az a térség, amely életterületül szolgál az embereknek, állatoknak, növényeknek. Valamint, egyes természetfeletti lényeknek, mint például: tündérek, szépasszonyok, délibabák, vízi lények, erdei csoda és társai, lucák, esetleg emberi holt lelkeknek stb.). Úgy hitték, hogy ezen lények közvetlenül is beleavatkozhatnak az emberek életébe. Viszont felismerhetők és ezért elkerülhetők, sőt akár még saját szolgálatba is állíthatók, de veszélyesek és kiszámíthatatlanok is lehetnek.

86 Toroczkai Wigand Ede: Öreg csillagok. Budapest, 1914.

Hagyományos élettér

A magyarság korabeli lakhelyeire a régi krónikák, mondák és leírásaiból következtethetünk. Első lényeges megállapítás, hogy szinte nincs utalás sivatagra vagy tengerre, de pusztaságra vagy mocsaras vidékre is csak alig. Viszont annál többször említ hegyes-dombos, valamint erdős és völgyes vidékeket. Forrásokat, patakokat és folyókat közel egyforma gyakorisággal említ, de szigeteket kevésbé, ártereket pedig ritkán. Lakhelyként házat sokszor, sátrat pedig igen ritkán említ. Ház körüli udvart és kertet is sokkal gyakrabban, mint széles mezőt, legelőt vagy szántót. Viszont, kútról alig tesz említést, vízádóként inkább patakot vagy forrást említ.

A népi emlékezet szerint a vadászat lehetett a leggyakoribb tevékenység, amelyet a halászat és a favágás követ. Ennél kevesebb utalás mutat legeltetésre, széna-gyűjtésre és szántásra-vetésre, viszont ezek közel egyforma jelentőséggel bírhattak. Leggyakrabban említett háziállat a ló és a kutya, amelyet a kecske és szarvasmarha, majd a disznó követ. A tinó⁸⁷ pedig a pénzt is helyettesíthette. A birka és baromfi már jóval kevesebbszer említett. Szekér használatára pedig jóval többször utalnak, mint a lovalásra. Mint ahogy csapdázásra is, mint nyilazásra. Gabonák közül a búza lehetett a legfontosabb, ennél kevésbé jelentősebb a köles, amit az zab és árpa követhetett, míg a rozsra nem található utalás. Szőlő és bor pedig hasonló gyakoriságú, mint a gabona és a kenyér. Gyümölcsök közül az alma és a körte, zöldségek közül a káposzta és a répa lehetett leginkább fontos. Erdei vadak közül leggyakrabban említett a róka és farkas, a nyúl, szarvas és vaddisznó jóval kevésbé, a medve és egyéb már szinte elenyésző arányban.

Alsó világ

A Világfa gyökerei a középső földi világot kötik össze az alsó világgal. Amelyet úgy hitték, valamely emberekkel ellenséges természet-feletti lény ural, például Ördög, vagy valamely más gonosz természet-feletti teremtmény (például: Mora, Morena vagy Kiszelica). E térség a lakhelye olyan alvilági lényeknek, mint: az ördögök, krampuszok, lidércek, szellemek, rémek, tűzkigyók, esetleg gonosz emberek holt-lelkei stb. Amelyek, általában még akkor is kellemetlenséget okoznak, ha netán segítenének. Az alsó világ képzetéről is csak mesékből következtethetünk, amely többnyire (mint a felső világ) hét vagy három részre tagozódott. Minél „lejjebb haladva”, annál gonoszabb lényekkel. Emberek közül e világot is csak a „táltos” járhatta le, de többnyire annak is csak a lelke.

Túl-világ vagy más-világ

A világ ezen részéről a Kárpát-medencei elképzelések csak abban egyeznek: hogy ez már a holt lelkek világa. Az e világról alkotott képzetek már nem egységesek. Egyes vélekedés szerint, ez a való világ egyfajta „tükörképe”. Ahol, az elhunyt lelke a földi élethez hasonló környezetben és módon „tovább-él”. Más vélekedés szerint, a földi világ egyes területei, ahol a lelkek (átlag-emberek számára láthatatlanul és érzékelhetetlenül) békében és nyugalomban „múlatják az időt”. De ismert olyan vélekedés is, amely a felső vagy alsó világ valamely szegletét véli a „holt-lelkek lakóhelyének”. A valós világ és a túl-világ közötti átjáróról is különböző képzetek alakultak ki. Lehetett titkos kapu, láthatatlan ösvény, barlang, hegyben vagy föld alá eltűnő folyó, esetleg azon átívelő híd, mély kút vagy kráter, égbolt nyílása.

87 Igavonásra még nem befogott, fiatal és herélt bika-borjú.

Földi világ és túl-világ kapcsolata

Többnyire úgy vélték, hogy az év egyes napján a való- és más-világ közötti átjáró megnyílik. Amikor, a holt lelkek felkereshetik régi lakhelyeiket, megismerhetik a leszármazottak életét. Ugyanakkor, ennek időpontjáról a vélekedések már eltérhettek. Többnyire úgy tartották, hogy erre a régi téli napforduló estéjén (Karácsony előestéjén) került sor. Míg néhol, a Luca elő- vagy főestéjét (december 12-ét vagy 13-át), esetleg Kihajtó György előestéjét (április 24-én), vagy Jakab előestéjét (április 30-án) tartották ilyen „napnyugta utáni misztikus” időszaknak. Az Ősök vagy Mindenszentek előestéjét (október 31-én) a keresztény hatás emelhetette fel az ünnepi sorban. Könnyű észrevenni, hogy e jeles napoknál is fellelhetők régi-pogány szláv, germán és kelta hagyomány-maradványok.

*

HITVILÁGI LEGENDÁK

Mint minden vallásnak, a pogány magyarnak is megvoltak a saját legendái. Ugyanakkor, ezek száma lényegesen kevesebb, mint más vallásoknál szokásos. Mai szemmel nézve, sokkal realisabbak és hihetőbbek a más vallások csodákban bővelkedő legendáinál. És, ami nem elhanyagolható, ezek több forrásból is ismertek, sőt más népek krónikai is utalnak ezekre. Ezért nem keverendők össze a mondákkal, amelyek szintén valós történelmi eseményekhez kapcsolódnak, de esetenként népmesei színezetet kaphattak. Szintén nem sorolhatók ide azok a keresztény-magyar legendák, amelyek irreális csoda-képzetekkel „bővítették a tényeket”.

Származás-mítoszok hitelessége

Az népcsoportok rendszerint igyekeztek saját vérvonalukat „valahonnan származtatni”. A kitalált ősük többnyire az egyik isten-gyermek, vagy valamely isteni támogatással bíró képzeletbeli jeles emberi személy, vagy ember és természet-feletti lény (állat?) közös származéka. Leszámítva a korabeli magyar krónikák szerinti biblikus származtatást (Magóg-tól vagy Nimród-tól), a magyar hagyományból hiányzik az ilyen konkrét „személyre szabott” származás-mítosz. Ami azt sejteti, hogy a képzelt ősök helyett, inkább a valós és „Ég ura isten segítette” uralkodókat tekintették népvezérnek. Akiket mondáikban, meséikben, regölésben is jelesen megörökítettek (Hunor és Magor, Attila, Álmos, Árpád és Géza fejedelem, István és László király, Mátyás király). Ez is arra utal, hogy a magyarság több-különböző népességből formálódott egységessé. Ezért, nem a különböző nép-csoportjainak őseit jegyezte meg, hanem a közös uralkodóikét.

Az is jelzés-értékű, ha egy régi (uralkodói-egyházi megrendelésre írt) krónikai legenda a nép körében nem terjedt el. Mert ez azt érzékelteti, hogy „az a történet”, az egyszerű ember számára nem volt hiteles (kitalációnak vagy mesének tartotta). Vagy nem tudhatott róla, így nem is tekinthette sajátjának (megtörténtnek). Ezért érdemes fenntartásokkal kezelni az olyan krónikai utalásokat, mondákat és mítoszokat, amelyek népi megfelelői hiányoznak vagy másként hangzanak. Mert egy nép számára csak az lehetett a fontos és hiteles, amit tudott és elhíhetett, és amit tovább is adott. Nem pedig az, amit mások és máskor róla írtak-hirdettek róla, tudta és hite nélkül.

Ha a múltunkat próbálnánk feltárni, érdemes fenntartásokkal fogadni a „korabeli tollnokok” által megrendelésre írt krónikai történeteit. Közülük is azokat érdemes komolyabban venni, amelyekről az „akkori ellenségeink” is egyetértően írnak, és amelyek a népi-kollektív tudatban (hagyományokban) is megőrződtek. Emellett, a régi magyar hitvilág megértéséhez sokkal fontosabbak lennének azok a „krónika-írók által lenézett” paraszti mesék és ábrándozások, regös csacsogások, amelyek a krónikákból kimaradtak. Mert valójában azok tükrözték vissza a régi nép-hitet. De csak a hitet, és nem a valóságot. Mert a néphit is hajlamos volt a tényeket kiszínezni, más sorrendbe állítani. Ennek tipikus példái az Igazságos Mátyás királyról szól mesék, amelyet távol állnak a történelmi Mátyás királytól. Viszont jól az ilyen történetet tanmese jellege pontosan kifejezte az akkori magyarság erkölcsi érték-ítéletét és elvárásait.

Hunor és Magor testvérpár legendája

Ez a mitikus, „tipikusan magyar” testvérpáros, egyértelműen két (a hun és magyar) népcsoport békés együttélését jelképezte. Hasonló testvérpár-mondák más rokon-népeknél is fellelhetők⁸⁸. A „magyar sajátosságot” éppen az adja, hogy ez a testvérpár: barátságban és egyetértésbe él, egyenrangú és egymást segítő felek. Míg más népek „testvérpárjai” többnyire vetélkedésben vagy harcban állnak egymással, esetleg az egyik jó, a másik pedig gonosz. Mert, még a magyar népmesékben is ritka a békében és egyetértésben élő, egyenrangú testvérpár. Nem szólva arról, hogy a mesékben, testvérek száma többnyire három vagy annál több. Valamint, az egyenrangú „két-testvéres változatok” is többnyire fiú-lány testvéreket említenek.

Testvérpárnak utat mutató szarvas legendája

Az „útmutató szarvas” legendája is gyakori a rokon- és szomszéd-népek körében. De az olyan már ritkaság-számba megy, amely egymással barátságban élő testvérpárról szól, akik: két népcsoportot képviselnek (vezetnek), majd egy szarvas útmutatását követően új hazára lelnek, ahol szétválának népeik, az egyik helyben marad népével, míg a másik más hazába költözik a sajátjaival. Ilyesféle történetet szinte csak a rokon-népeink körében sikerült fellelni⁸⁹.

Az *első*, a magyar változat: Hunor és Magor már előzőleg említett legendája. Amelyben a szarvast üldöző testvérpár utat talál Szkitiába, ahová népeikkel beköltöznek. Ahonnan majd Hunor a hun népével nyugatra vonul, míg Magor a magyarokkal helyben marad.

A *második*: egy ókorban lejegyzett monda. Utigur és Kutrigur testvérpárról szól, és a „kimmériai hunok” szétválására utal. Akik a Meótisz környékén éltek, és egy részük (az utigurok) Attilát követve Pannóniába vonult (akiket a székelyek őseinek is tartanak).

A *harmadik*: egy baskír monda. Gaina és Aina testvérpárról szól, akik a baskír és ugor népet jelképezik. Fehér szarvas hátán lovagolva új hazára lelnek a Káma folyó környékén.

A *negyedik*: egy obi-ugor (vagyis inkább jugor) monda. Egy vadászó testvér-párról, akik törzseikkel kivonulva vadászatra indulnak Egy szarvast üldözve, a régebbi otthonuknál sokkal kedvezőbb és szarvasokban gazdagabb helyre kerülnek, ahol letelepednek.

Az *ötödik*: egy turgaji kazah monda. Hudiar és Madiar testvérpárról szól, akik szarvast üldözve új területre lelnek az Etil folyó vidékén, ahová népeikkel bevonulnak. De ott harcba keveredve vereséget szenvednek. Egy részük nyugatra vonul, maradékuk visszaköltözik régi lakhelyére.

A *hatodik*: turáni monda, többféle változatban. Tartar és Mungar (Mungal) testvérpár története, akik vadászatban versengenek az uralkodói címért. Egy szarvast követve új területre érnek, ahol a szarvas nyomát vesztették. Mivel egyikük sem győzött, így a birodalmat egymás között felosztják, Tartar lett a nyugati, Mungar a keleti rész ura. E monda a türk birodalom szétválására utal, a nyugati oguz és a keleti mongol népeiségek elkülönülésére.

Feltűnő, hogy a felsorolt és eléggé hasonló mondák mindegyike, az „ős-magyarság” egykori szomszéd-köréből származnak. Olyan népeiségektől, akik a Káma-Volga folyó és az Urál-

88 Remete Farkas László: Aranszarvas-Csodaszarvas. Budapest, 2009. MEK

89 Remete Farkas László: Csodaszarvas-Aranszarvas. Budapest, 2018. MEK

Mugodzsár hegység közötti térségben, egymás mellett éltek (az i.e. V és az i.sz. IX. század közötti időszakban). Akik együtt benépesítették ezt a ligetes-legelős és erdős-mocsaras térséget. Ahonnan valamely okból részben eltávoztak, némelyek máshol új hazára is találtak.

A legendás Turul-madár

A magyarok „jelkép-madara” a törökös nevű turgul (torgul, dumrul) madár, vagyis a pusztai vadászólyom (vagy idomított héja), A turgul madár, a türk mondákban egyfajta égi sasként, örök-életű vezér madárként is megjelenítődik. Hasonló értelemmel bír egyes finnugor (komi, udmurt), és turáni (kazah, kirgiz, üzbec) és némely észak-kaukázusi népek körében. Vagyis, azokon a területeken, amelyek egykor az onogur-bolgár, majd a kazár birodalomhoz tartoztak. Több krónika is megemlíti, hogy Attila hun fejedelem pajzsát is „turgul” díszítette. Sőt, a lengyel krónika Attilát egyesén az Aquila (sas) néven illette. Olyan közlések is ismertek, hogy egyes (permi, volgai bolgár, kazár, türk) népek körében léteztek Turgul nevű nemzetségek. Az észak-baskír Tarhan (Tarján) törzsnek is volt Turgaj (Héja) nevű nemzetsége. Lehet, hogy a Turul egyfajta emlék-jelképe lehetett az „öt” tisztelő népesség egykori totem-állatának.

Kézai Simon magyar krónika-író is megemlíti, hogy Árpád fejedelem szintén a Turul nemzetségből származott. De erre utalhat több krónikában is megjelenített „Emese álma” legenda is. Amely szerint: miután Álmos vezér anyja áldott állapotba került, álmában megjelent egy sólyom- vagy héja-forma madár. Amely reá szállott, mitől is méhéből sebes patak fakadt, mely idegen földön növekedett meg. A monda szerint, ezért történhetett, hogy Emese ágyékából dicső királyok származnak. De e monda azt a vélekedést is sejtethette, hogy Attila és Álmos egyazon nemzetség leszármazottja. Arra is utalhatott, hogy az „égi sas által megszállt” anya gyermeke... az uralkodói jogot az Égtől (Istentől, ősök szellemétől) kapta.

Fontos tény, hogy e mondára emlékeztető motívum látható a „Nagyszentmiklósi aranykincs” 2. számú korszóján is. Amely a 8. századból, a késő avar-korból, a fehér magyarok bejövetelének idejéből származhatott. Hozzá igencsak hasonló egy, a 7. századi „Szászánida ezüst-tál” néven ismert dísztárgy turul-ábrája, amelyet az orosz Permi területen, Káma-Visera találkozás-vidékén találtak⁹⁰. Amely, egykor a Volgai Bolgár-ország vagy Nagy Magyarország (Magna Hungaria) területe lehetett. Ahol, a finn-ugor udmurtok és komi-permjákok élnek, akik a sas-féle madarat totemként tisztelték, címerként és díszítésként is viselték.

Mitikus turul-monda máshol is ismert. Egy oguz epikus műben, az Oguz kagán, egy Turul-madár fészekben talált rá első feleségére. Tugrul bej (Torgil bég), az első szeldzsuk szultán is az oguz (úz) Turul nemzetségből származott. Ez a sas-féle madár a sámánok körében a dicső ősök lelkét is szimbolizálta, erőt adó szellemek egyfajta megtestesítőjeként. Megjegyzendő, hogy az oguz népet a magyarság „fekete kunok” néven ismerte. E nép egyes törzsei telepedhettek le a Kis- és Nagy-kunság területére, Erdély és Al-Duna egyes vidékeire.

Némely uráli történet szerint az asszonyok a gyermekáldásért az égi sashoz fohászkodtak. Az ottani néphit szerint, a sas (vagy ahhoz hasonló madár) a sámánok „utazásának” jellegzetes állat-segítője. Ezért ruhájukat sas-ábrákkal vagy tollakkal díszítették, táncaik utánozta a sas röptét és mozgását, de nemzetségi totemállatnak is tekintették.

A Turul, talán a Kárpát-medencei magyarság legrégebbi hadi-jelölése is lehetett. Kézai Simon krónikája szerint Attilától Géza vezér idejéig a koronás fejű Turul volt az uralkodó hadi

90 Orosz Föderáció, Permi terület, Cserdini járás, Bolsaja Anyikovszkaja falu.

címere. Az erdélyiek (ezt 1321 óta oklevelek bizonyítják), sasos zászló alatt vonultak harcba. Magyarország régi-összetett, illetőleg a régi Erdély címerében is jelen volt a sas-ábrázolás.

Vérszerződés

A régi mondai hagyomány szerinti vérszerződés: a felek által kötött egyfajta eskü, fogadalom. Amelyet tanúk előtt, többnyire „életre szólóan” kötöttek. Ígéretet téve a vállalás betartására, másik fél segítségére és megvédésére (akár a saját élet feláldozása árán is). Fogadalom, a közös szerzemények egymás közötti igazságos elosztására. Egyfajta testvérré fogadási szertartás, mivel az így kötött szerződés a felek gyermekeire, és azok leszármazottaira is vonatkozhatott. A vérszerződés igen erős fogadalomnak számított, mivel megszegését akár fegyverrel is megtorolhatták. Egyes vélekedések szerint, közös megállapodással (egy újabb szerződéssel) az ilyen fogadalmat vagy megállapodást felbonthatták, és egymástól idegenként elválhattak.

Némely ókori történet-írók⁹¹ az ilyen szerződés-kötéseket már a szkíták (Duna-Don közötti nomádok) szokásaiként is leírták. Miszerint: egy nagy cserépszerűlegbe bort töltöttek, majd a szerződő felek testüket késsel vagy árral megsértik, és vérüket a borba csepegtetik. A véres borba belemártják fegyverük (kardjuk, nyiluk, dárdájuk, fejszékük) élet, majd hangosan (kísérők előtt) kinyilvánítják fogadalmaikat. Ezután, a szerződő felek (és kísérők) egyaránt isznak ebből a véres borból. Egyes vélemények szerint, ezt követően a cserép-serleget földhöz verték, és darabjait (mint bizonyítékot) szétosztották azok között, akik ittak e véres borból.

Ló- és egyéb állat-áldozat

A régi magyarság körében is ismert, egyfajta lakmározással összekötött, régi-vallási szertartás. Amely, már a szkíták idejében is élt, sőt még a XIX. század közepén is szokásban volt többfelé. Különösen, a magyarokkal egykor együtt élő Urál környéki csuvasok, udmurtok és obi-ugorok körében, valamint egyes turáni és urál-altáji népeknél. A hidegebb finnugor vidékeken a hiányzó lovat többnyire házilag tenyésztett-tartott szarvas helyettesítette. Míg balti és szláv környezetben inkább tehenet áldoztak hasonlóképpen. Vagyis, azokat az állatokat, amelyek tejét az adott helyen a leginkább felhasználták vagy legtöbbszörre becsülték.

Lovat, csak igen jeles alkalmakkor, úgymint: törzs- vagy nemzetségszűke beiktatása, fontos személyiség lakodalma vagy halotti tora, hadba-vonulás vagy győzelem megünneplése, nemzetségek néhány évenkénti találkozásánál. Fontosnak tartották, hogy az áldozatra szánt állat világos és egyszínű, teljesen egészséges és kifejlett, házilag nevelt és szelíd legyen. Az állatot előzőleg alaposan megtisztogatták, néhol még virág-koszorúkkal fel is ékesítették. Majd, a kijelölt helyre vitték, ahol főütőerét elvágva kivéztették. Ezt követően megnyúzták, a patákat és a fejet eltávolították. Az állat húsát lefejtették, feldarabolták és egy nagy közös üstben megfőzték. A kész ételből egy keveset az áldozó-helyre kivetettek vagy tűzre vetettek, amivel az Égi Istennek, a földre kifolyó vérrel a Földanyának áldoztak. A csontok egy részét elásták, amit az ősök szellemeinek ajánlottak. A ló bőrét egy nagyobb kereszt-póznára vagy gémeskút szárára terítették, esetleg jelző-karóra vagy lármafára⁹² akasztották. Ezzel mintegy hírül adva az áldozati vágást és az áldomást.

91 Hérodotosz (i. e. 484-425 körül), Lukianosz (120-180 körül)

92 Magyar Néprajzi Lexikon. Lármafa. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Ha az áldozás egyúttal halotti tor is, akkor az állat fejét és patáit az elhunytal együtt temették el. Ha valamely ünneplés vagy jeles esemény volt az áldozás oka, akkor a letisztított állatkoponyát jól látható helyre felerősítették. A csontok egy részét az áldozók és segítők kapták, az állat bőréből dobot vagy rituális öltözetet, eszközt készíthettek. A hosszabb sörény- vagy hosszabb farokszőrből rituális célokra szitát, kenetező, hangszerhúrt, ékszert, ruha-kiegészítőt készítettek. A rövidebb, gyapjasabb szálakból zsineget, kötelet vagy szövetet, gyapjával keverve nemezt készítettek. Esetleg jel-díszet, amit a közösség áldozó helyein (liget, kút, forrás, fa, tó stb.) vagy a házi oltáránál elhelyeztek, esetleg titkos helyen elrejtettek.

A régi magyarság körében, jeles napokhoz vagy idények lezárásához, közösségi és családi ünnepi eseményekhez is kötődtek állat-áldozások. Téli napforduló ünnepe idején makkon hizlalt, bőséget jelképező disznó-áldozat volt szokásban. A kora őszi marha-behajtás ünnepén marhát, a későbbi őszi birka-behajtásakor pedig birkát vagy kecskét áldoztak. A Márton-napi lúd-vágás is régi áldozat-rítusra emlékeztet. Még a XX század második felében is volt olyan magyar vidék, ahol a vasárnapi szertartásos, közös családi ebéd elképzelhetetlen lett volna tyúkhús (vagy más baromfi-, szárnyas-) leves nélkül. Lehet, hogy e szokás is egyfajta családi heti állat-áldozat emlékként maradhatott fenn. Ahogy a karácsony előtti disznóvágás, mint a nagycsalád és komaság közös ünnepe-áldozása. Vagy a húsvéti (eredetileg tavasz-ünnepi) nyúl- vagy bányavágás is. Mindezek, régi állat-áldozati szertartásokra utalhatnak.

Fehér ló ajándékozása

A monda szerint, a magyarok egy díszesen felszerszámozott fehér lovat vittek ajándékba a morva fejedelemnek. Amiért, cserébe egy kulacs Duna-vizet, egy maréknyi termőföldet és egy tépésnyi füvet kértek. Miután megkapták, haddal mentek a morva vidékre. Felszólítva a morva fejedelmet, hogy adja át az országát. Miután megtagadta, a magyarok erővel elfoglalták azt.

A történet feltehetően nem egy valós eseményt ír le, hanem egy régi szokást és tabut jelképez. Azt, hogy védeni kell a saját területet (annak vizét, földjét, legelőjét). E szokás alapja az a hiedelem, hogy valamely saját uradalomból (országból, településből vagy házból) kiadott vagy onnan ellopott „természet-alkotó elem” (föld, víz, fa, tűz, fém) egyúttal az ellenséges erők hatalmába is adja (részben vagy egészben) azt az uradalmat is. Ezért, tabunak számított az „élet-erőt vagy termékenységet” jelképező dolgok elvesztése. Jelképe annak, hogy aki a földet, vizet, legelőt megszerzi, az is uralkodik rajta, az élvezi annak hasznát.

E hiedelem már az ókorban ismert volt⁹³, különösen a szarmaták körében. Nem csoda tehát, hogy az egykori Szarmatiának nevezett területen élő csuvasok, udmurtok és mordvinok között is ismert volt ez a hiedelem. Mint ahogy a magyaroknál is, ahol ennek maradványát babonák sora őrzi. Például: bizonyos napokon nem szabadott semmit sem kivinni a házból (még szemetet sem), vagy tilos volt kölcsön adni. De olyan is ismert, hogy a másik házból elcsent kovász, tej, tűz, só vagy mag stb. a saját gazdaság szerencsáját-termékenységét növelheti. Ezért, az ilyen lopkodós-boszorkányos napokon különösen ügyeltek még a hulladékra is.

93 Hérodotosz: Történelem (a perzsákról szóló részben).

Hiányzó vízözön-monda

Bár a magyar és szláv legrégebbi krónikák megemlékeznek a vízözönről (bibliára hivatkozva), de a Kárpát-medencei pogány néphagyomány nem emlékezik meg ilyen eseményről. De még jelentősebb áradásokról sem. Ami érthető, hiszen a Kárpátok és Urál közötti erdősztyeppe területén (az ősi lakhelyen) a fő-folyók déli irányba folytak. Így, a jégkorszak elmúltával az olvadék-vizek lefolyhattak, nem alakultak ki időleges és jelentős eláradások. Ellentétben az Urál keleti oldalával, ahol az olvadék-vizek Nyugat-Szibériát szinte tengerként elárasztották. Ezzel, néhány ezer évig Európát is elzárva közép-Ázsiától, akadályozva a népek mozgását.

*

AZ ŐSI MAGYAR HITVILÁG SAJÁTOSÁGAI

Az a régi világbé, amely egykor átszötte az emberek a mindennapi életet, meghatározta élet-felfogásukat, manapság már nehezen felidézhető. A mondák és mesék, mítoszok és hiedelmek alapján úgy tűnik, hogy az ősmagyarok hitvilága igen egyszerű és átlátható lehetett. Mindenki számára érthető, és logikusnak-természetesnek számító hiedelem-rendszeren alapulhatott. Érdeemes áttekinteni azokat a sajátosságokat, amely a magyar ősvallást egyedivé tehetette.

Hitvilági sajátosságok

Az egykori magyar néphit-hagyomány jelentősen eltért a környező népesség hitvilágától és vallásaitól. Könnyebb megértés érdekében, célszerű e régi hit sajátosságait közérthetően, a „nagy családban” példán bemutatni, érzékeltetni.

Isten-pár kizárólagossága

Legfőbb sajátosság. Vagyis, a Teremtő (Ég-Atya, Isten, Úr-isten) és Boldogasszony (Föld-Anya) mellől hiányoznak más istenek. E világ-szemléletben, a Teremtő és Boldogasszony nem ellentétei egymásnak, hanem kiegészítői. Ők ketten irányítják a földi világot. Mint létrehozó és mozgató, működtető és gondoskodó. Ahogy egy nagy családban⁹⁴ a „gazda és gazdasszony”. Ahol az emberek, mintha a fiaik és leányaik, unokáik, dédunokáik stb. lennének. A „természet-feletti lények” pedig e „ház szolgálói”, „akik” csak az isten-párnak kötelesek vakon engedelmessé válni.

Egységre törekvés

Másik alapvető sajátosság. Vagyis, e világ működését nem a jó-rossz (alkotó-pusztító) párharc jellemzi. Hanem, a bensőséges-hétköznapi rend és a nyugodt fejlődés. E hit nem ismer olyan sátán-szerű lényt amely a Teremtő és Boldogasszony útjába állhatna, vagy képes lenne az embereket akarataik ellenére bűnök elkövetésére kényszeríteni. Úgy tartja, hogy az egymás közötti bonyodalmakért főleg az emberek, míg a természeti zavarokért inkább a lények felelősek. A földi élet „velejárója”, hogy az emberek és lények (amelyek között lehetnek ördög-szerűek is) „keresztezhetik egymás útjait”. Ilyen viszályokba a Teremtő és Boldogasszony be nem avatkozik. Ahogy egy nagy családban is „zajlik az élet”, az együtt élők (családtagnak és szolgálak) többnyire békében élnek egymással, Segítik is egymást, időnként összevesznek, kárt is tehetnek. Ahogy ott sem a családfő vagy gazdasszony dolga a „kert végében” civakodó gyerekeket vagy szolgálakat szétválasztani.

Felelős önállóság

Harmadik alapvető sajátosság. Vagyis, a Teremtő és Boldogasszony soha nem utasít, nem vár el könyörgést. Úgy tartották, hogy (Ők ketten) nem szánalmas kisgyermeknek tekintik az embereket. Hanem felnőtteknek, akik saját belátásuk szerint élhetnek a lehetőségekkel. Vagyis, elsősorban az embereken múlik az, hogy cselekedeteik mennyire lesznek sikeresek. Ahogy a nagy családban a gazda és gazdasszony általánosan irányítja a házat. Azon belül az idősebbek,

94 Magyar Néprajzi Lexikon. Nagy családban. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

nagyobban felügyelik a ház „apraját”. Ők ketten nem foglalkoznak „csip-csup” ügyekkel. Hanem mindenki végzi a maga munkáját felelősséggel, viseli tettei következményeit.

Elengedő türelem

Negyedik alapvető sajátosság. Vagyis, a Teremtő és Boldogasszony olyannak fogadja el az embert, amilyen az valójában. Ezért, Ők nem büntetnek és nem is jutalmaznak, hiszen „élettől mindenki megkapja jutalmát és büntetését”. Az emberi közösség megítéli az egyén tetteit. Elismeri és jutalmaz, vagy elítél és büntet. Ezért, ez a hit nem fenyegetett túlvilági ítélettel, örök kárhozattal vagy újraéléssel. Mert a korbéli közösségi ítélkezés gyorsabb és eredményesebb volt, mint egy „halál utáni bizonytalan büntetés vagy jutalom”. Manapság már furcsán enyhének tűnhet, de régen egy nyilvános megszegés évekig megkeseríthette az elítélt életet. A kiközösítés pedig felért a halálos ítélettel, mert a természetben magányosan élve, kiszolgáltatva és üldözve, alig volt remény a túlélésre.

Családra-közösségre épülés

Ötödik alapvető sajátosság. Ennek lényege: az egyedi családok részei a nagycsaládnak, a nagycsaládok részei a falunak, a falvak pedig egy nagyobb közösségnek (nemzetségnek, törzsnek, fejedelemségnek), ahogy azok is részei a világ népességének. Akik összességükben alkotják, a Teremtő és Boldogasszony nagycsaládját. Ahogy a Teremtő uralkodott a népek felett, úgy a részeknek is megvolt a saját uralkodói. A népek ezért tekinthették a legfelső fejedelmüket a „Teremtő által elismert” uralkodójuknak. Ahogy, a fejedelmet is elismerte uralkodójának az alárendelt nagyobb közösségek. Azok vezetőit pedig a nagycsaládok fejei, akiket pedig az egyedi családfők tekintettek uraiknak. Ahol, már a családfő (gazdáé) volt a család feletti hatalom. És, azzal együtt a teljes felelősség, az egész családjáért, még a családtagok tetteiért is. A jutalmazás-büntetés is ilyen sorban és rendben történt. Teremtő csak a fejedelmek felett ítélkezett, ahogy a családfő (gazda) is a háza népe felett.

Tiszteletre épülés

Hatodik alapvető sajátosság. Vagyis a vezetők, idősek és ősök tisztelete. E sorban legelső volt a Teremtő (az Isten, vagyis az égi Ős) és a Boldogasszony. Ezt követte rendben lefelé a vezérlő fejedelem, majd a „családra épülés” rendszerének egyenes-közvetlen ági vezetőinek tisztelete, egészen a nagycsalád (vagy család) fejéig (a ház uráig). A családon belül, a fiatalabb tisztelettel tartozott az idősebb iránt. Ezen kívül tisztelet illette meg a család elhunytjainak szellemét, és a helyi faluközösség elhunyt hőseit, neves személyiségeit. Akikről évente több alkalommal is megemlékeztek, rituális étkezés, áldomás vagy áldozás keretében. Eseti tisztelet illethette a közösség fontos személyeit (gyógyítót, sámánt, tanítót, mestert stb.). Időszakos pedig a vezető által kinevezett tisztség-viselőt. Tisztelet az általános viselkedésre és az adott ügykörre vonatkozott, nem jelentett korlátlan engedelmisséget.

Hagyományra épülés

Hetedik alapvető sajátosság. Vagyis, a népi és családi hagyományok őrzése. Ennek továbbadása volt az idősek feladata, akik egyúttal nevelték és tanították is a gyermekeket. Lényegesnek tartották a közösségi és családi jeles és fontos napok megünneplését, a hagyomány szerinti szokások betartását, valamint az esetenkénti áldozásokat, sírok gondozását. Közös fohással, köszöntővel kezdték a napot és az étkezéseket, mint ahogy ekként is fejezték be azokat. Minden háznak lehetett saját házi-oltára (néhol több is, ha valamely családtag más

hagyományú vidékről származott), de a családtagok maguk is áldozhattak, elvonulva. Egy közösségen belül elvárás volt a helyi szokásokhoz és hagyományokhoz illő viselkedés, érintkezés és öltözködés. Valamint, az alkalomhoz illő jelképek, díszítések és motívumok, formák és színek használata. Ezért, az öltözetek szinte falvanként változtak⁹⁵, összességükben utalva származásra, életkorra, családi állapotra tisztségre és vagyoni helyzetre.

Hit-tételek, dogmák hiánya

Nyolcadik alapvető sajátosság. Vagyis, a Teremtő és Boldogasszony, valamint vezetők és ősök tiszteletén kívül nem volt általános érvényű és kötelező elvárás. A hit szerint: az ember nem volt képes sem az isten-pár, sem az ősök szelleme ellen vétkezni (hiszen a parancsokat sem tőlük kapták). Szabályokat, az együtt élők közössége hozta, ítélezést pedig az egyén családfőjére vagy a közösségre bízta. Az alapelvek egyszerűek és ésszerűek. A számonkérés és megbocsájtás joga azé, aki ellen vétettek. A tettel legyen arányos a következmény. A büntetés esetenként elkerülhető, ha a sértettet vagy családját kiengesztelik vagy kárpótolják, vagy ha a sértett nem kívánja az ellene vétő megbüntetését. Legnagyobb büntetés: a kiközösítés. Amikor a vétkezőt a közössége kizárta. Ami azt jelentette, hogy akit a településről így elkergették, azt azután ellenségnek és megölhetőnek tekintették.

Hit-kényszer hiánya

Kilencedik alapvető sajátosság. Vagyis, más hitek és vallások iránti türelem. Mivel a korabeli hitfelfogás szerint, az Égi Isten = mindenki istene. Akit, mindenki a maga módján tisztelhet. Az Égi Atya nem várja el, hogy minden „gyermek” egyformán viselkedjen iránta. Egyikkel sem kivételezik és nem határozza meg, hogy miként, mikor és hogyan tiszteljék. Hanem, a hit szerint az a fontos és lényeges (ami az őszinte tisztelet jele is), hogy mindenki következetesen tartsa be azokat a szabályokat és hagyományokat, amelyeket a közössége meghatároz. Teljesítse azokat a rítusokat, amiket önként és szíve szerint jónak lát, felvállal, esküvel megfogad. Nem a külsőség fontos, hanem a lelki tartalom és az átélés, valamint a cselekedet.

Hagyományok és rokonságok érvényesülése

A Kárpát-medencei mondák és népköltések, hagyományok és szokások alapján, figyelemmel a korabeli krónikák és tudósítások leírásaira, az ősmagyar hitvilágról az alábbi összefoglaló megállapítások tűnnek a legvalószínűbbnek:

Magyarok bibliai származás-eredetének elvetése

Annak ellenére, hogy a XV. század előtti magyar krónikák egy része ezt hangoztatja. Mint ahogy más európai népek krónikái is, hiszen megírásuk idején uralkodói-egyházi érdek volt a származás-történetek „keresztényesítése”. De az is megfigyelhető, hogy a XV. század után készült komolyabb krónikák már elhagyták az ilyen legendákat. Vagyis, nem lehet véletlen, hogy a magyar mondákból és mesékből hiányoznak a bibliai teremtés-mítoszra és történetekre hivatkozások.

95 Magyar Néprajzi Lexikon. Népviselet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Nimródtól való eredeztetés jelképes értelmezése

A fennmaradt korabeli magyar krónikák többsége Nimród fiainak tekinti Hunort és Magort. De mivel Nimródról egyedül csak a Biblia ad némi „felvilágosítást”, így ez is egyfajta „keresztényesítésnek” tekinthető. Egy más változat⁹⁶, Nimród helyett Ménrót (Vörös csődör) óriást nevezi meg ősként (hibás bibliai származás-leírással). E név viszont, egykori ló-totemre is utalhat. Ugyanakkor valószínűbb, hogy ez egyfajta legendás magyarázata annak, hogy a Kaukázus környékén élő kimmerek (akiket az ottani „hunok” ősének tartottak), egykor perzsa vagy szaszánida uralom alatt álltak. A Hunor-Magor testvérpár pedig a hun-magyar népesség testvériségét jelképezi. Egyfajta előkelő nép-ős mítosz, amelyet minden nép teremt magának.

Jugor, kimmer, hun, avar és magyar spirituális rokonság

Erre utalhat az a tény, hogy a „Hunor-Magor testvérpár és az útmutató csodaszarvas” mondája szinte megegyezik az kimmer-hun” Utigur és Kutrigur szarvas-mondával⁹⁷. Mindkét történet színhelye: a meótiszi mocsarak. A jugor mondák szerint ők költöztek a meótisz vidékére, ahonnan a hunokkal Pannóniába vonultak, és a magyarokat rokonaiknak tekintik. A korabeli tudósítások szerint⁹⁸, a kimmerek egykor a Kárpátok és a Kaukázus közötti sztyeppei vidéket uralták, majd szkíta nyomásra kettészakadva egy részük a Kárpát-medencébe vonult, másik részük a Krím és Kaukázus környékén maradt. Az európai hunokról írt több ókori tudósítás is megemlíti, hogy a „hunoknak egy szarvas mutatta meg” a Meótisz mocsarain átvezető átjárót. Mivel ezek a lejegyzések jóval a magyar történetírás ideje előtt keletkeztek, így nem tekinthetők utólagos magyar kitalációknak. Az is tény, hogy egyes kora középkori idegen évkönyvek és krónikák is a hunokat az avarokkal, azokat pedig a magyarokkal azonosítják. Majd, a későbbi tudósítások pedig a jugorokat a hunokkal és a magyarokkal. Vagyis, e népességek mintha egymást „fogadott testvérként” tisztelnék. E népcsoportok hagyomány-szilánkjai csak a krónikákban és mondákban maradtak fenn. Főleg a szarvasos jellegűek, hiszen ezek szorosan kapcsolódtak a karácsonyi regüléshez is.

Szkíta, szarmata spirituális rokonság

Amelyre, nemcsak az a tény utalhat, hogy a magyarságot alkotó népességek elődei többnyire a Duna-Don és Don-Ural közti vidéken éltek, vagyis az ókorban szkítának tartott területen. az Hanem azok a korabeli utalások is, miszerint: a szkíták „vérszerződéssel” erősítették meg a jelentősebb megállapodásaikat⁹⁹. Amelyek ókori leírásai szinte egyeznek a középkori magyar krónikák „hét vezér kötötte szövetség” ismertetésével. A „spirituális rokonság” feltételezését az is erősítheti, hogy e népek körében is sok régészeti emlék utal a szarvas-kultuszra. Amely, a szkíták által elüldözött kimmer népesség egykori területein is igen gyakori.

Baskír spirituális rokonság

Amely alaposan vélelmezhető, hiszen a honfoglaló magyarság törzsei között kettő (Gyarmat és Jenő) a baskírok hét törzse között is szerepel. A Keszi törzs is baskír eredetűnek tűnhet (mint a baskír Tabin törzs egyik nemzetsége). Julianus barát is baskír vidéken találkozott a magyar rokonságot valló és a magyar nyelvet is értő népességgel, az akkor még létező „Nagy-

96 Kézai Simon: Gesta Hunnorum et Hungarorum, 1283 körül.

97 Cezárei Prokopiosz: *De bellis*, 560. körül

98 Herodotosz Halicarnassus, i.e. 480. körül

99 Az előbbi Herodotosz, majd a későbbi Lukiánosz, 170. körül.

Magyarország” (Magna Hungaria) területén. Mivel a honfoglaláskor bejövő baskír-szerű népségek korán feloldódtak a magyarságban, így akkori hagyományaik nem ismertek.

Türk spirituális rokonság

Amelyre egyértelműen utalnak egyes bizánci leírások, amikor a honfoglaló magyarokat „türköknek” nevezték. A közepső, vagyis egyik legfőbb törzsük Tarján (Tarhány, Tárkány) neve is e vélekedést erősíti. Amely nemcsak türk méltóság-név is volt, de ez volt a második neve az észak-baskír türk Gaina törzsnek is (Tarhan), amely szintén a türk birodalomba tagozódott egykor. A Kurt-gyarmat törzs is türk törzs-részre utal (Kurt = farkas törzsnév). Ez a türk-jellegű uralom idővel azért gyengülhetett, mivel a bel-villongásokban többnyire ők vettek részt. Hiszen, vezető törzsként ők voltak leginkább érintettek a fejedelmi-vezetői hatalom megszerzésében, majd a trón-viszályokban, tisztségek és birtokok elnyerésében. Ennek tudható, hogy a X. századi türk réteg (sorozatos veszteségei miatt) a XI. századra fokozatosan elveszthette erejét és hatalmát, beleolvadva a kezdetben alárendelt magyarságba¹⁰⁰.

Ugor spirituális rokonság

Ezt jelképezi és egyértelműsíti a magyarok egykori „ugor, ougor, ungar, hungar” elnevezése. Erre utal több helynév¹⁰¹ is, például a kijevei Ugor-hegy (mai Olmin dvor), az Ugor hegyek (Kárpátok). Valamint, az Oka és Szúra folyók Ugra-nevű mellékfolyói, ahol egykor a fehér (nyugati) és a fekete (keleti) ugor népségek éltek. Amely vidéken, egyes régi leírás szerint mescserek és/vagy mozsarok (madzsarok) laktak, részben a merják is. A Nyék, Megyer és Kér feltehetően ugor törzsek nevei. Elkülönülésük a hadrendben (előhad, védőhad, utóhad) is arra utalhat, hogy egymást megkülönböztethették, eltérő vidékről származhattak. A magyarság „ungar, venger, hungar, magyar” magyar elnevezései is azt a vélekedést erősítik, hogy az ugorok idővel megerősödhetett, amelyben türk-jellegű uralkodói réteg feloldódhatott¹⁰².

Kazár spirituális rokonság

Amely, a magyar-kavár (türk-kazár) törzs-szövetségből és a tartós együttélésből egyértelműen eredeztethető. Egykori alárendelt szerepüket igazolhatja, hogy ők adták a törzs-szövetség hadrendjében az elővédet, felderítést, esetleg az uralkodó testőrségét is. Több kisebb törzs¹⁰³ is feltehetően türk-kazár szórvány lehetett és az utóvéd népességére utalhatott. E kazárság jelentősége-ereje, a „magyarok kalandozásai” során fokozatosan „kophatott”, hiszen mint csatlakozó népesség, ők adták a harcoló csapatok legnagyobb veszteséget elszenvedő részét. Mivel korán beolvadtak a magyarságba, hagyományaik hitelesen nem rekonstruálható.

Palóc spirituális rokonság

Amely, a magyar és szláv régi krónikák szerinti polovecek-től eredeztethető, Akik, feltehetően a „honfoglaló magyarokhoz” csatlakozó, Kijev környéki kunok lehetnek. Amelyek vezérnevei igencsak besenyő-hangzásúak, így az sem kizárt, hogy e „polovec” nomád népesség a besenyő uralom alól kiszakadva csatlakozhatott a magyarsághoz. Létszámuk és haderejük nem lehetett túl jelentős vagy mozgósítható, ha a rájuk bízott védelmi terület (Palócföld és

100 Ahogy, a kezdetben uralkodó varégek a kijevei vagy a hódító bolgárok az al-dunai szlávokba.

101 Egykor szokásban volt, hogy a népcsoportokat arról a helyről nevezték el, amely vidékén éltek.

102 Ahogy a bolgár hódító réteg is feloldódott az alattvalói szláv, a varég hódítók pedig a rusz környezetben.

103 Például: Örs, Berény, Varsány, Bercel.

környéke) elsősorban a hegyvidékek és folyóvölgyeire korlátozódott. Hitvilágukban és népszokásaikban érzékelhető a közeli szlávok (tótok, ruszinok) hatása.

Székely spirituális rokonság

Amely, sajátos helyet foglal el a magyarság hitvilágában. A székely-néphit szerint, önmagukat Attila hunjaitól eredeztetik. Magyar nyelvűek, de a történelmi adatok szerint magyar vezetésű egyéb néptörzsekkel is kiegészülhettek. Először, a törzsek közti gyepű-védelemét, majd az egységes királyság megerősödésével határvédelmi, felderítői és elő-utóvéd feladatokat láttak el. A X-XII. században a Kárpát-medence nyugati, délnyugati végein, majd később kelet-Erdélyben). Sajátos hadi-társadalmi helyzetükből adódóan zárt közösségeket alkottak, ezért hosszan őrizték hagyományaikat, kissé keveredve az északabbi ruszinokéval és lengyelekével.

Ruszin spirituális rokonság

Amely főleg, a felvidék észak-keleti és Erdély északi részén érzékelhető. A magyarsághoz csatlakozó ruszinok a magyar hagyományokat ősi természet-közeli szláv hitvilágukkal gazdagították. E vidékek sajátos színterületei az ortodox keresztény közegben formálódott régi pogány képzet- és szokás-maradványok.

Jász-kun spirituális rokonság

Amely eredeti-pogány hit- és szokás-világa igen gyorsan elenyészett a „kényszer-hittérítések” eredményeként¹⁰⁴. Ősi hitük erőzóját csak fokozta, hogy az oszmán hódítási körbe kerülve kénytelenek voltak pogány hitüket is elhagyni.

Egységes magyar nyelvű spirituális rokonság

Amelyet a Kárpát-medencei, igen sajátos magyar nyelv jól érzékeltet. Egyik különlegessége, hogy nyelvjárásaiban nemigen különböznek, és azok sincsenek távol a kialakult irodalmi nyelvtől. A másik: hogy a XIX. századi nyelvújítást leszámítva, a magyar nyelvezet nemigen változott az idők során. Ezért, még a középkori szövegek megértése sem „ördögös feladat”, az egyszerű fül számára. A harmadik: ami igencsak meglepő, hogy az újkori sorozatos és nagyarányú betelepülések ellenére, az akkoriban *kisebbségben lévő magyar nyelv* nemcsak hogy egységes tudott maradni, de *uralkodóvá is vált*. Pedig akkoriban a sváb, német, tót, horvát, szerb és román nyelvű lakosság száma igencsak megnőtt. Sőt, már a honfoglalás idején is legalább három-négy, eltérő nyelvű „nagyobb népességgel” számolhatunk. A vezető türkökkel (baskír-szerű nyelvezettel), a fő népességet adó bevonuló és helyi ugarokkal (magyar-szerű nyelvezettel), a csatlakozó kazárokkal (csuvas-szerű nyelvezettel), és az itt élő (közel hasonló nyelvű) szlávokkal. Mindez, több más nyelvű, csatlakozó kisebb népesség jelenléte mellett. Sőt, olyan környezetben, ahol a hivatalos nyelvnek a latin számított.

Sajátos Kárpát-medencei szellemiség

Amely azért alakulhatott ki, mert e népségek ősi hitvilága, vallási türelmessége és szokás-rendszere is közel állt egymáshoz. És, mert az itt élők többsége, a kereszténység felvételét és

104 A középkorban, az egyszerű népesség köteles volt felvenni és gyakorolni vezérük vagy földesuruk vallását. A jászok és kunok is kénytelenek voltak felvenni a római kereszténységet, a lakhelyért és védelemért cserébe.

gyakorlását többnyire csak „kötelező külsőségnek”, „felsőbb elvárásnak” tekintette, sőt a bibliai történeteket is inkább tanmesékként értelmezte. Talán azért, mert a hittérítések gyakran erőszakkal történtek. A későbbi reformáció és az azt követő ellen-reformáció az itt élőket pedig kételkedővé tette. Hiszen a „pórnép” gyakran kénytelen volt hitét-vallását a helyi urasághoz igazítani, máshová költözve egyházat váltani, előnyökért az éppen elvárt vallást felvenni. Ha pedig egy településen több vallás jelen volt, akkor ezek képviselői a „keresztényi szeretet” helyett, inkább a más-hitűek lenézésében jeleskedtek. Ilyen környezetben, nehéz lehetett megtapasztalni és átélni az igazi kereszténységet. Ezért, szinte a XIX. századig fennmaradhatott (rejtve) az Isten-Égi Atya és Boldogasszony-Földanya hit-kettőse. Ami kiegészülhetett ugyan egy ember-szerű Jézus-fiú képpel, némi keresztény külsőségekkel és az egyházi szertatásokon való részvétellel. De otthon vagy saját közösségén belül, a jeles napokat többnyire pogányos rítusokkal, nem éppen keresztény módon ünnepelték.

Sajátosan felvilágosodott szellemiség

Amelyet leginkább az érzékeltet, hogy az ősi hitvilág mellőzte a felesleges büntudat-keltést, és a kiszolgáltatottság érzetét erősítő ijesztgetést. Felfogásában, az embereket az Égi Atya és Boldogasszony oltalma alá helyezte, önállóságot adva nekik. Nem kiszolgáltatva őket a természeti lények kénye-kedvére. Hanem megadatva, hogy saját erőből is érvényesülhessenek.

Korát megelőző, új-pogáynak ható szellemiség

Amely az ősmagyar hitvilág sajátosan egyszerű és természet-ember központú szemléletéből adódik. Világnézete annyira általános, hogy akár a legtöbb vallás egyszerűsített nézetének is tekinthető. Mivel mellőzi a hihetetlen mitológiai történeteket, ezért a mai gondolkodáshoz közelebb állhat, mint sok más hitvilág. Megfogalmazásai többnyire általánosak, így sokféle néphithez kapcsolható. Nincsenek olyan dogmái vagy világ-szemléleti előírásai, amelyekkel más világnézetekkel feloldhatatlanul ütköznenek. Jelképei kifejezőek és közérthetőek. Ünnepei jól illeszkednek a természeti változásokhoz és a hagyományos gazdálkodási időszakokhoz. Ami talán leginkább csábító: hogy e hitvilág megismerése és felfogása sem igényel érdemi erőfeszítést. Hamar átlátható, részleteiben bárki által (saját képére, világára) alakítható, kiegészíthető vagy egyszerűsíthető. Hiszen a lényege: csak az Égi Atya és a Föld Anya, valamint az ősök tisztelete. Valamint, hit az ember szabad akaratában és felelősségében, a tudás és tapasztalat elismerése, valamint a befogadó közösség szabályainak betartása. A többi már „egyéni díszítés kérdése”. Nem kívánja felülírni a tudományos tényeket.

Összességében megállapítható, hogy az ősmagyar hit: már a régi valójában is megfelelt a mai-modern Nemzetközi Pogány Szövetség három alapelvének, ugyanis:

- felismeri a teremtő istenség férfi és női aspektusát (Égi Atya és Föld Anya fensőbbiségét);
- elfogadja a természet, az élet és halál tiszteletét (jeles napjaival és rítusaival, szokásaival);
- az egyén, természet és közösség harmóniájára törekszik (felelős együttműködéssel);

Az „ősmagyar vallás”, több szempontból is megfelel azon ésszerű elvárásoknak, amelyekkel a régi vallásokat igyekeznek ésszerűsíteni. Vagyis, kiiktatva a hitelességet-hihetőséget zavaró meseszerű történeteket, következtelen vagy anakronisztikus átvételeket, valamint a felesleges bonyolításokat és kitalációkat. Illeszkedve a kor-szellemhez és a tudomány eredményeihez, megfeleltetve a tapasztalatoknak. Törekedve a hasznos társadalmi és kulturális hagyományok megőrzésére, az egykori jeles napok és helyi-közösségi események felelevenítésére. Valamint, az ismeret-terjesztés, oktatás és hagyomány-ápolás segítésére.

*

BEFEJEZÉS

Összefoglalóan ennyi a Kárpát-medencei régi-pogány hitvilágról. Nem íródhatott a teljesség igényével, hiszen e témában igen nehéz hiteles forrásokra lelni. Ugyanis, jelenleg jóval több a feltételezés, mint a hitelesnek elfogadható adat. Ezért, óvatosságból nem árt mellőzni az olyan elképzeléseket, amelyekre nem utal néphagyomány se szokás, de még babona vagy mese sem.

E rövid, tájékoztató iromány kifejezetten ismeret-terjesztési céllal készült, elsősorban laikus érdeklődők számára. Azoknak, akiket érdekel a régi-pogány magyar hitvilág. Azoknak, akik szívesen megismernék a magyar őstörténet még fennmaradt emlék-szilánkjait. Esetleg ötletet is adhatnak a további kutakodáshoz vagy a régi hit „felelevenítéséhez”.

Az érdeklődéshez lelkesedést, a hagyomány-örzéshez jó élményt és sok sikert kívánok!

Utóirat

E kötet elkészítését nagyban segítették gyermekkori emlékeim. Ugyanis Édesanyám testvére, néhai Barcsi József (Pomáz, 1921. Budapest, 1995), egykor sokat mesélt a régi magyarok életéről. Aki eredetileg szerzetesnek készült, de végül gyümölcs-kertész lett belőle. Sajátos nézetei alapján, talán nem is lett volna belőle jámbor-engedelmes szerzetes. Sokkal inkább egy szabad gondolkodású vallásos filozófus, aki sajátos nézeteivel és bizonyosság-szerzési törekvéseivel előbb-utóbb gondot okozhatott volna az egyháznak.

Kilenc nyelvet ismert¹⁰⁵ (a magyaron kívül), külföldi újságokat járatott, antikváriumokat és könyvtárakat járta. A botanika mellett érdeklődéssel kutagatta a magyarság hagyományait, hitvilágát. Sokat mesélt a magyarok őstörténetéről, regéiről és legendáiról, pogány szokásaikról. Járatos volt vallási témákban, a különböző vallások közös lényegét firtatta. Nélküle e leírás, talán meg sem születhetett volna.

E kötettel kívánom nevét megörökíteni!

Kézirat lezárva: Budapest, 2019. július 23-án.

105 Beszélt-írt latin, ógörög, szerb, német, francia és angol nyelven. Olvasott oroszul, törökül és arabul.